

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DÜNYA TİCARETİNDE KÜRESELLEŞME-BÖLGESELLEŞME İKİLEMİ

Seda SAĞLAM

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Seda SAĞLAM

DÜNYA TİCARETİNDE KÜRESELLEŞME-BÖLGESELLEŞME İKİLEMİ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2015

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Seda SAĞLAM'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Senem ÖZER
Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ
Üye : Dr. A. Beyhan AKAY

Tez Başlığı: Dünya Ticaretinde Küreselleşme Bölgeselleşme
İkilemi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 25.05/2015

Mezuniyet Tarihi : 04.06/2015

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖZET	vii
SUMMARY	viii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

1.1 Küreselleşme Kavramı.....	4
1.1.1 Küreselleşme-Modernite Bağlantısı.....	5
1.1.2 Küreselleşme Eğilimleri.....	9
1.1.2.1 Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalist).....	11
1.1.2.2 Kuşkucular (Sceptics).....	12
1.1.2.3 Dönüşümcüler (Transformationalists).....	14
1.2 Küreselleşme Süreci.....	16
1.3. Ekonomik Küreselleşme.....	18
1.3.1 Üretimde Küreselleşme.....	20
1.3.2 Finansal Küreselleşme.....	21
1.3.3 Ticarete Küreselleşme.....	21
1.4 Küreselleşmeye Yöneltilen Eleştiriler.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESELLEŞME

2.1 Bölgeselleşme Kavramı.....	28
2.2. Bölgeselleşmenin Gelişim Süreci.....	29
2.2.1 İkinci Dünya Savaşı Öncesi Bölgeselleşme.....	29
2.2.2 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Bölgeselleşme.....	30
2.2.2.1 İlk (Eski) Bölgeselleşme.....	30
2.2.2.2 İkinci (Yeni) Bölgeselleşme.....	31
2.3 Bölgeselleşmenin Nedenleri.....	34
2.4 Bölgesel Ekonomik Birleşmelere Genel Bakış.....	35

2.4.1 Serbest Ticaret Bölgesi.....	36
2.4.2 Gümrük Birliği.....	37
2.4.3 Ortak Pazar.....	38
2.4.4 Ekonomik Birlik.....	38
2.5 Bölgeselleşmeye Yöneltilen Eleştiriler.....	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETTE KÜRESELLEŞME ve BÖLGESELLEŞME

ÖRNEKLERİ

3.1 GATT.....	42
3.1.1 GATT'ın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	42
3.1.2 GATT'ın Amaç ve İlkeleri.....	44
3.2 DTÖ.....	45
3.2.1 DTÖ'nün Amaçları.....	46
3.2.2 DTÖ'nün Fonksiyonları.....	47
3.3.3 DTÖ'nün Temel İlkeleri.....	48
3.3 Bölgeselleşmenin Sembolü AB.....	49
3.3.1 AB'nin Kuruluş ve Gelişim Süreci.....	49
3.3.2 AB'nin Amaçları.....	53
3.4 Küreselleşme ve Bölgeselleşme İkilemi.....	54
3.4.1 Bölgesel Ekonomik Birleşmelerin Dünya Ticaretindeki Yeri: AB Örneği.....	56
3.4.2 Çok Taraflı Sistem ve BTA'lar.....	62
3.4.2.1 GATT/DTÖ- BTA İkilemi ve Sistemsel Sorunlar.....	65
3.4.2.2 DTÖ/BTA Cephesinde Son Durum.....	70
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA.....	82
ÖZGEÇMİŞ.....	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Küreselleşmenin Boyutları	6
Şekil 3.1 AB'nin Ticari İlişkileri.....	59
Şekil 3.2 AB'nin Dünya Ticaretindeki Yeri.....	60
Şekil 3.3 DTÖ'ye Bildirimi Yapılan BTA'ların Gelişimi (1948-2015).....	71
Şekil Dünya Ticareti.....	81

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: 3 Eğilim.....	10
Tablo 2.1 Eski ve Yeni Bölgeselleşme Dinamikleri.....	32
Tablo 3.1 AB'nin Kuruluşu.....	50
Tablo 3.2 GATT- Bölgesel Ticaret Bloku Ülke ve Özellikleri.....	57

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği (European Union)
ABD	Amerika Birleşik Devletleri (United States of America)
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu (European Economic Community)
AFTA	Asya Serbest Ticaret Bölgesi (Asian Free Trade Area)
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (European Coal and Steel Community)
ALADI	Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu (Latin American Integration Association)
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia-Pacific Economic Cooperation)
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
AT	Avrupa Topluluğu (European Community)
BM	Birleşmiş Milletler (United Nations)
BTA	Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (Regional Trade Agreements)
CARICOM	Karayipler Topluluğu (Caribbean Community)
DB	Dünya Bankası (World Bank)
DSU	Anlaşmazlıkların Giderilmesi ve Anlaşılması (Dispute Settlement Understanding)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)
EEA	Avrupa Ekonomik Alanı (European Economic Area)
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Association)
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
FAO	Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization)
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GATS	Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services)
GYÜ	Gelişme Yolundaki Ülkeler
IBRD	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development)
ILO	Uluslararası Çalışma Teşkilatı (International Labour Organization)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
ITO	Uluslararası Ticaret Örgütü (International Trade Organization)

LAFTA	Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (Latin American Free Trade Association)
MERCOSUR	Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı (Southern Common Market)
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (North American Free Trade Agreement)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
TPRM	Ticaret Politikası İnceleme Mekanizması (Trade Policy Review Mechanism)
TRIPS	Ticaret Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)

ÖZET

Özellikle ikinci dünya savaşından sonra global düzeyde gerçekleşen hızlı bir değişim ve yenilenme süreci ile birlikte dünya artık, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel olarak giderek daha fazla bütünleşen bir hâl almaktadır. Dünyanın bu bütünleşme süreci iki ana doğrultuda gerçekleşmiş olup bunlardan birisi değişimin başlıca unsurlarından olan küreselleşme iken, diğeri ise küreselleşme ile yakın bir etkileşim içinde bulunan ve sınırlara bölünmüş yer kürede önemli bir yer teşkil eden bölgeselleşmedir. Küreselleşme ve bölgeselleşme arasındaki ilişki karmaşık bir yapıya sahip olup çoğu zaman bir ikilem olarak nitelendirilmektedir.

Bütünleşmiş ve tek bir dünya yolundaki ilk adımlardan olan ekonomik küreselleşmeyi sağlamak için, uluslararası ticaret ilişkilerindeki kısıtlamaların azaltılmasını, engellerin ve ayrımcı tutumların ortadan kaldırılmasını öngören çok taraflı Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması imzalanmış ve ardından onu tamamlayıcı nitelikteki Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur. Öte yandan gösterilen ekonomik küreselleşme çabalarına rağmen ülkeler, bölgesel düzeyde işbirliği yapmanın daha hızlı ve kolay olması ayrıca çok taraflı sistemin yavaş ve sancılı süreci nedeniyle bölgesel düzeyde ticaret liberalizasyonunun sağlanmasına öncülük vermişlerdir. Özellikle Avrupa Birliği'nden sonra hız kazanan bölgesel ittifak kurma arayışları ile birlikte bölgesel ekonomik birleşmelerin sayısında büyük artış yaşanmış ve Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulmasından sonra ise bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı katlanarak artmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Dünya Ticaret Örgütü'nün çok taraflı sisteminin konumunun ve etkinliğinin, dünya ticaretinde büyük önem taşıyan bölgesel entegrasyonlar ve ticaret anlaşmaları tarafından sorgulanmasına neden olmuş ve küreselleşme bölgeselleşme ikilemi tartışmalarını tetiklemiştir. Dünya ekonomisinin gelişim sürecinde küreselleşme ve bölgeselleşme hareketleri birlikte süregelmiş olup, birbirine zıt olarak gözüken bu iki yönlü gelişim aslında birbirinin tamamlayıcı niteliktedir. Hem küreselleşme hem de bölgeselleşme uluslararası ticaret sistemini ayakta tutmakta ve desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Bölgeselleşme, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması/Dünya Ticaret Örgütü, Bölgesel Bütünleşmeler/Bölgesel Ticaret Anlaşmaları

SUMMARY

THE GLOBALIZATION AND REGIONALISM DILEMMA IN WORLD TRADE

The world, which was influenced greatly by the remarkable changes, and regeneration process experienced globally especially after second World War, is becoming economically, politically, socially and culturally integrated. This formation of the world has developed itself in two ways; one of these is globalization which is one of the main and major elements of change and the other one is regionalism which is in deep interaction with globalization and has a great importance in this this bordered world. The interaction between globalization and regionalism has a complex structure and it is often described as a dilemma.

In order to reach economic globalization, first step on the path of being an integrated world as one, General Agreement on Tariffs and Trade, a multilateral agreement, which offers substantial reduction and the elimination of tariffs, trade barriers and the discriminatory treatment in trade relations, was signed and afterwards the World Trade Organization, the complement of this agreement, was established. Despite these globalization efforts, countries have given priority to regional trade liberalization because it was easier to form a regional blocs and faster to imply a regional policy than the multilateral system. With the movements of countries seeking to form regional alliances, the number of regional economic unions has grown rapidly especially after European Union and also the number of regional trade agreements has increased excessively after the establishment of World Trade Organization. These developments caused the position and the efficiency of the multilateral system of World Trade Organization to be questioned by regional unions and trade agreements and triggered the discussion of globalization and regionalism dilemma. In the developing process of world economy, globalization and regionalism has taken place together as being two main ways of this development and they mutually complete each other in spite of seeming to be contrary. Both globalization and regionalism sustain the international trade system and support it.

Key Words: Globalization, Regionalism, General Agreement on Tariffs and Trade/World Trade Organization, Regional Unions/Regional Trade Agreements.

ÖNSÖZ

Çalışmam boyunca bana yol gösteren ve yardımcı olan, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ceren UYSAL OĞUZ'a ve her zaman yanımda olan ve beni destekleyen aileme çok teşekkür ederim.

Seda SAĞLAM
Antalya, 2015

GİRİŞ

Tartışmaları çok eski tarihlere dayanan küreselleşme ve bölgeselleşme kavramları hâlâ adlarından sıkça söz ettiren, zaman içinde aşınmaya yüz tutan değil aksine önemlerini korumaya devam eden olgulardır. Her geçen gün ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yönlerden giderek daha fazla bütünleşen ve homojenleşen dünyada, bir yandan küreselleşme hareketleri ağırlık kazanırken, diğer yandan da sınırlarla çevrelenmiş yerkürede, çekirdeğinde ulus-devletlerin yer aldığı bölgeselleşme eğilimleri hız kazanarak devam etmektedir. Bu kavramların çok boyutlu, kompleks ve sürekli işleyen bir yapıya sahip olmaları aralarındaki ilişkiyi kesin olarak nitelendirmeyi zorlaştırmaktadır.

Dünya çapında mesafenin, mekânın ve zamanın daralması ile birlikte her alanda kendini hissettiren küreselleşme, özellikle ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın artması nedeniyle ekonomik açıdan büyük önem taşımaktadır. Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) öncülük ettiği, ekonomik düzeyde küreselleşmenin sağlanmasına ve uluslararası ticaret sisteminin serbestleşmesine yönelik hareketler Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması ile birlikte büyük hız kazanmıştır.

Giderek küreselleşen dünyada yaşanan önemli gelişmelerin önemli bir ayağını da bölgeselleşme oluşturmaktadır. Genellikle coğrafi olarak birbirine yakın olan ve aralarında ekonomik ilişkiler bulunan ülkelerin, mal, hizmet ve sermaye akımlarını serbest hale getirerek verimlilik ve rekabet güçlerini arttırmaya yönelik gerçekleştirdikleri bölgeselleşme hareketleri ile birlikte dünya ekonomisinde büyük öneme sahip olan bölgesel işbirlikleri kurulmuş ve giderek daha fazla sayıda bölgesel ticaret anlaşması (BTA) imzalanmıştır. Dönemden döneme değişen özellikleri, etkileri ve başarı dereceleri ile bölgesel bütünleşmeler ve BTA'lar özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından beri uluslararası ticaret sisteminde etkili olmuşlardır. Böylece yoğunlaşan küreselleşme eğilimleri ile birlikte bölgeselleşme hareketleri de hız kazanarak devam etmiştir.

Gittikçe daha fazla ülkenin bir bölgesel işbirliği içerisinde yer alma arayışı içerisinde olması dünya genelinde bölgesel bütünleşmelerin sayısının artmasına neden olmuştur. Hız kazanan bu bölgeselleşme sürecinde Avrupa Birliği (AB), diğerlerine gösterici bir rol üstlenmiştir. GATT ile sağlanan başarıya ve ardından çok taraflı ticaret sisteminin güvenilirliğini bir dereceye kadar sağlayan DTÖ'nün 1995'te kurulmasından sonra ise, BTA'ların sayılarında büyük bir artış meydana gelmiştir ayrıca DTÖ'ye üye olan ülkelerin, aynı zamanda en az bir bölgesel anlaşmaya da taraf olması giderek küreselleşen dünya ticaretinde göze çarpmaktadır. Mevcut durum, küreselleşme ve bölgeselleşme ikilemi

tartışmalarının çok taraflı sistem ve bölgeselleşme hareketleri-özellikle BTA'lar-çerçevesinde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Bu çalışma, kavram olarak birbirine karşıt olarak algılanan küreselleşme ve bölgeselleşme arasındaki ilişkinin dünya ticareti kapsamında, nasıl bir etkileşim içinde olduğunun incelenmesi ve yine bu kapsamda küreselleşme-bölgeselleşme ikilemine bir açıklık getirmek amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla, öncelikle dünya ekonomisi açısından önem taşıyan iki kavram olan küreselleşme ve bölgeselleşme detaylı olarak ele alınmış ve bu kavramlara yöneltilen eleştirilere yer verilmiştir. Daha sonra küreselleşme hareketlerini temsilen dünya ticaretinde büyük öneme sahip GATT/DTÖ ve çok taraflı sistem, bölgeselleşme hareketlerini temsilen ise, bölgesel entegrasyonların sembolü olan AB ve bölgeselleşmenin yapı taşlarından olan BTA'lar ele alınarak, aralarındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma; ülkelerin neden öncelikle kendi aralarında ticaretin serbestleştirilmesine önem vererek bölgesel işbirliklerini tercih ettikleri, küresel düzeyde ticaretin serbestleşmesini öngören DTÖ'ye rağmen neden BTA'ların sayılarının giderek arttığı ve dünya ticaretinde önemli bir yere sahip AB örneği çerçevesinde bölgesel işbirliklerinin ve BTA'ların çok taraflı sistem için bir tehdit mi yoksa tek bir dünya anlayışı yolunda bir geçiş aşamasını mı oluşturmakta olduğu soruları etrafında yoğunlaşmıştır. Araştırmanın varsayımları; bölgeselleşme ve küreselleşmenin tamamlayıcı nitelikte olduğu ve bu bakımdan çok taraflı sistem için bir engel olarak algılanan bölgesel işbirliklerinin ve BTA'ların aslında uluslararası ticareti besleyerek, bütünleşmiş bir dünya için gerekli alt yapıyı oluşturduğu ve bu yolda bir basamak görevi gördüğü yönündedir.

Çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, giderek daha fazla bütünleşen ve homojenleşen dünyanın gelişim sürecinde kilit bir rol oynayan küreselleşme, öncelikle kavram olarak, boyutları ve farklı bakış açıları ile açıklanmaya çalışılmış ve küreselleşmenin nasıl bir gelişim süreci gösterdiği üzerinde durulmuştur. Daha sonra ticaretin küreselleşmesini de kapsayan ekonomik küreselleşme kavramı ele alınmış ve son olarak da küreselleşmeyi farklı bakış açılarından görmek adına küreselleşmeye yöneltilen eleştirilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, hızla küreselleşen dünyanın gelişim süreci içinde en az küreselleşme kadar önemli yer tutan bölgeselleşme öncelikle kavram olarak, daha sonra farklı dalgalarıyla gelişim süreci ve dinamikleri ile birlikte ele alınmıştır. Sonrasında bölgesel bütünleşme olgusu, kapsamı ve çeşitleri ele alınmış ve ülkeleri bölgeselleşme hareketlerine yönelten nedenler incelenmiştir. Bölümün sonunda ise bölgeselleşmeye yöneltilen eleştiriler üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde ise ilk iki bölümde detaylı olarak incelenen küreselleşme ve bölgeselleşme arasındaki ilişkinin ve ikilemin irdelenmesi doğrultusunda uluslararası ticarete küreselleşme örnekleri çerçevesinde GATT, DTÖ ve bu kapsamda çok taraflı sistem; bölgeselleşme kapsamında ise AB örneği ile bölgesel bütünleşmeler ve BTA'lar ele alınmıştır. Bu bölümde öncelikle, AB ile bölgesel entegrasyonların dünya ticaretindeki yeri ve önemi incelenmiş ve çok taraflı sistem ile birbirlerini destekleyen paralellik arz eden noktalar üzerinde durulmuştur. Daha sonra yakın bir ilişki içerisinde bulunan DTÖ'nün çok taraflı sistemiyle, hızla bütünleşen dünya ekonomisinde giderek artan sayılarıyla dikkatleri üzerine çeken BTA'lar karşı karşıya getirilmiş ve aralarındaki sistemsal sorunlar irdelenmiştir. Son olarak ise mevcut duruma bakılarak son durum analiz edilmeye çalışılmış ve sorunların giderilmesine yönelik olasılıklara yer verilmiştir.

Çalışmada, birbirine zıt gibi görünen küreselleşme ve bölgeselleşmenin aslında birbirlerini tamamlayıcı nitelikte oldukları ve dünya ticareti kapsamında incelendiğinde, çok taraflı sistem ve bölgesel ticari bloklar arasındaki farklılıkların zamanla daha uyumlu hale geldikleri görülmüştür. Daha fazla oranda birbirini destekleyici tutumlar sergileyen bölgesel oluşumlar kapsamında bölgesel işbirliklerinin ve BTA'ların, uluslararası ticaretin yapı taşlarından oldukları ve küresel düzeyde gerçekleşecek bir ekonomik liberalizasyon sistemine ve bütünleşmeye geçişin bir aşamasını oluşturdukları sonucuna ulaşılmıştır. Karmaşık ve değişken yapıya sahip olan küreselleşme ve bölgeselleşme arasındaki ikilemin, mevcut durum itibarıyla, tam anlamıyla giderilmesi söz konusu olmasa da izlenebilecek bazı politikalar ile kolaylıkların sağlanabileceği ve sürtüşmelerin azaltılmasının mümkün olabileceği görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzeyde hızlı bir değişim ve yenilenme sürecine girilmiştir. Bu sürece etki eden eğilimlerin başında da küreselleşme gelmektedir. Her ne kadar pek çok araştırmancının ve tartışmanın konusu olsa da, bugün bile küreselleşme kavramı hakkında kesin bir tanım ya da görüş birliği bulunmamaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde küreselleşme kavramı farklı açılardan ve yaklaşımlardan ele alınacak, sahip olduğu karmaşık yapısı ve süreci incelenecektir. Daha sonra küreselleşmenin en fazla hissedildiği alanlardan olan ekonomik küreselleşme ve çeşitleri üzerinde durulacak, son olarak da küreselleşmeye yöneltilen eleştirilere yer verilecektir.

1.1 Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme kesin bir başlangıcı ve sonu olan bir süreç içerisinde tanımlanabilen bir kavram olmamakla birlikte genel olarak; farklı ulusal sınırlar içerisinde bulunan insanların, sermayenin ve üretim araçlarıyla fikirlerin, kültürel normların ve değerlerin başka coğrafi bölgelere hareket serbestîsi kazandıkları ve bu süreçte yeni aktörlerin ortaya çıkmasını veya eski aktörlerin rollerinin değişmesini mümkün kılan, ulusal ve uluslararası bazda güç ve iktidar ilişkilerinin yeniden kurulmasına neden olan bir süreç olarak tanımlanabilir (Demirtaş ve Coşkun, 2007, s.52).

Spich, küreselleşmenin; bir zihniyet, bir düşünce yapısı, ideal bir görselleştirme, popüler bir metafor ve son olarak da karmaşık uluslararası gelişmeler hakkında üslup kazandırılmış bir düşünme biçimi olduğu ifadesinde bulunmuştur (Spich, 1995, s10-11).

Sosyal bilimci Giddens ise küreselleşmeyi, yeni bir kavram olup olmadığı, ne tür kavramlarla etkileşim içinde olduğu ve yol açacağı sonuçların neler olabileceği gibi yönlerden ele almış ve pek çok yönüyle sorgulamıştır. Giddens, küreselleşmeyi genel olarak dünya çapındaki sosyal ilişkilerin yoğunlaşması ve böylece mekânsal olarak birbirinden uzak olan bölgelerin bağlantı kurabilmesi olarak tanımlamıştır. Ayrıca yeniçağda ‘dünya çapında toplumsal ilişkilerin yoğunluğu’ daha önceki tarihsel dönemlerin hepsine nazaran çok daha fazla olduğundan küreselleşme “modernite” kavramı ile büyük oranda eşanlamlıdır (Giddens,1990, s.63-65).

1.1.1 Küreselleşme-Modernite Bağlantısı

Giddens'in tanımından yola çıkarak kısaca modernite kavramını tanımlamak ve modernliği güdüleyen güçleri incelemek küreselleşme kavramının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

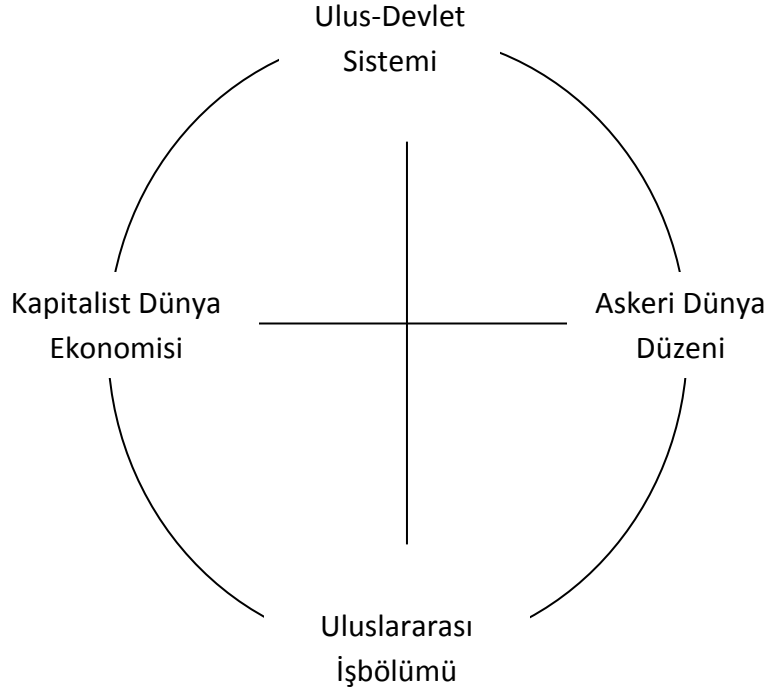
Kökünü, geri kalmış bir medeniyetin kendinden ileri seviyedeki bir medeniyete erişebilmek için gösterdiği çabaların ortak adı olarak ifade edilen "modernleşme" kavramına dayandırılabilir moderniteyi, öncelikle Batı Avrupa'da gerçekleşen düşünce ve anlayışta beliren yeni bir hayat görüşü, düşünsel planda yaratılan bir değişim ideolojisi olarak tanımlamak mümkündür (Baran, 2013, s.58,60).

Giddens'in tanımıyla ve en yalın anlamıyla modernite, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan, zamanla bütün dünyaya yayılan ve etki eden toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret etmektedir. Modernlik kavramının tarihine bakıldığında, devamlılık göstermeyen yani kesintili bir gelişim sürecine sahip olduğu görülmektedir (Giddens, 1990, s. 1-4). Buna karşın modernite, kendini sürekli yeniden yorumlayarak aşan niteliği sayesinde toplumsal ve bireysel hayatın her aşamasını hem derinden, hem de geniş bir açıdan etkilemiş ve değiştirmiştir.

İç içe geçmiş sanayileşme, kapitalizm, militarizm ve devletçilik süreçleri modernitenin itici güçleri olmuş ve bir bakıma yayılıp genişlemesi için gerekli ortamı sağlamışlardır. Günümüzde etkinliğini koruyan, özünde değerler alanına giren kültürleşme süreçlerinin de yer aldığı çok yönlü, çok boyutlu ve dinamik bir süreklilik olan modernite yaşamımızı biçimlendirmeye ve günlük yaşantımızda kendini hissettirmeye devam etmektedir.

Giddens'in küreselleşmeyi modernitenin sonucu ve yerelliklerin (localities) birbirleriyle olan ilişkilerini basit bir etki-tepki süreci olarak ifade eden görüşlerine eleştiri olarak sosyolog Robertson "glokalleşme" (glocalization) kavramını vurgulamıştır. Globalization (küreselleşme) ve localization (yerelleşme) terimlerinin birleştirilmesiyle glocalization (glokalleşme) terimi doğmuştur. Robertson, bu kapsamda küreselleşmenin heterojen yönünü vurgulamış ve küreselleşme sürecinin küresel olan ile yerel olanın iç içe geçerek dünyanın bir bütün olarak sıkışması anlamına geldiğini savunmuştur (Robertson, 1995, s.26-28).

Kapitalist dünya ekonomisi, ulus-devlet sistemi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümü, Giddens'in ele aldığı şekilde küreselleşmenin dört boyutunu ve ayrıca modernitenin temel itici güçlerini oluşturmaktadırlar (Giddens,1990, s.71).

Şekil 1.1 Küreselleşmenin Boyutları

Kaynak: Giddens A., 1990, s.71.

Bu temel dört boyuta ek olarak, hem küreselleşme hem de modernite açısından en az değerleri kadar önem taşıyan “kültür” çalışmada küreselleşmenin beşinci boyutu olarak ele alınmış ve diğer boyutlarla birlikte kısaca açıklanmıştır.

Giddens’a göre küreselleşmenin birinci ve en belirgin boyutu ‘kapitalist dünya ekonomisidir’. Kapitalizmin özellikle 16. ve 17. yüzyılda önem ve hız kazanmasıyla birlikte, artık küresel dünya düzeni siyasal güçten daha çok ekonomik güce dayanmaktadır. Buna göre dünya ekonomisinin güç merkezlerinin temelinde, üretim mekanizmasının başını çeken kapitalist ekonomik girişim modelini benimsemiş olan ulus-devlet yer almaktadır. Bu devletlerin yerel ve uluslararası ekonomik politikaları, ekonomik faaliyetleri düzenleyici bir yapıdadır ancak devletlere ait iktisadi kurum ve kuruluşları siyasetten yalıtılmış olarak kalır (Giddens,1990,s.70). Bu durum ticari kurumlar için küresel düzeyde oldukça geniş bir faaliyet alanı sağlamaktadır.

Günümüz kapitalist dünya ekonomisi ticaret ve sanayi bağlantı merkezleri yolu ile bütünleşmiştir. Giddens’a göre (Giddens, 1990, s. 70-71); “Eğer ulus devletleri küresel siyasal düzende ana ‘aktörler’ ise, kurumlar da dünya ekonomisindeki egemen ‘faktörlerdir’”. Küreselleşme ile birlikte uluslararası ekonomik ilişkiler daha çok ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin kapitalist türden iş bağlantıları, endüstriyel mal ve hizmetlerin alımı ve satımı, dağıtımı ve pazarlanması ile belirlenir hale gelmiştir (Şenses, 2004, s. 4). Hatta bu çok

uluslu şirketlerin bazılarının gelirleri birçok ulusun bütçesinden ve milli gelirinden (GSYİH) daha fazla olabilmektedir (Dura ve Kılıçarslan, 2011, s.86, 97). Bir devletin küresel siyasal düzen içindeki etkisi büyük ölçüde onun zenginlik seviyesi (zenginliği ve askeri gücü arasındaki ilişki) ile bağlantılıdır (Giddens, 1990, s.72). Ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılığı da dünya kapitalist ekonomi düzeninin bir sonucudur.

Küreselleşmenin ikinci boyutunu ‘ulus-devlet sistemi’ meydana getirmektedir. Ulus-devletler küresel siyasal düzenin en önemli üyesidirler. Çünkü ulus-devletler, bölgesel ve uluslararası ekonomik politikaların yürütülmesi, uygulanması ve düzenlenmesinde oldukça etkin rol oynamaktadırlar. Ancak küresel siyasal düzende bir ulus-devletin etkin olabilmesi, o devletin refah düzeyi ve askeri gücüyle sınırlıdır. Giddens bu süreci aynı zamanda ‘devletlerin uluslararası eşgüdümlemesi’ olarak tanımlamakta ve günümüz dünyasında, ulus-devletler sisteminin siyasal ve ekonomik küreselleşmede oldukça etkin bir rol oynadığını belirtmektedir (Giddens, 1990, s.72-74).

Modern silahlanmanın bir sonucu olan şiddetli yıkım gücüne sahip ‘askeri dünya düzeni’ ise küreselleşmenin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Bir anlamda bu boyutu, askeri güç, askeri yardım veya askeri tehdidin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde çok geniş kapsamlı bir ağ halini aldığı ve askeri anlamda gelişim sürecine işaret eden askeri küresellik (military globalism) olarak da ifade etmek mümkündür (Gürkaynak ve Yalçınar, 2009 s.82).

Günümüzde devletlerin neredeyse hepsi, güçlü pre-modern uygarlıkların sahip olduğundan, hatta gereğinden daha fazla askeri güce sahiptirler. Öyle ki ekonomik yönden zayıf pek çok 3. dünya ülkesi askeri açıdan güçlüdürler (Giddens, 1990, s. 74-75). Ortak silahlanma ve savunma politikaları yoluyla birden fazla ülkenin (örneğin Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü -NATO) silahlı güçlerini birleştirmesi ile belirli bir bölgede olan çatışma, o bölgedeki ulusların bağlı bulunduğu uluslararası askeri örgütleri kolayca harekete geçirebilmekte ve yerel çatışmalar bütün dünyayı ilgilendirebilen bir küresel sorun haline gelebilmektedir.

Küreselleşmenin dördüncü boyutunu ise ‘uluslararası işbölümü’ oluşturmaktadır. Endüstriyel gelişmeye bağlı olarak gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasındaki farklılaşmaları içeren ve sürekli genişleyen bir küresel iş bölümü, bu boyutun en göze çarpan özelliğidir. Küresel işbölümü emek, sermaye ve doğal kaynakların nitelik ve niceliğine göre şekillenmektedir. Bu yaklaşıma göre, modern endüstri, yapılması gereken işlerin düzeyine değil aynı zamanda bölgesel düzeyde var olan iş bölümü çerçevesi içerisinde endüstrinin gelişmişlik düzeyine, sendikalaşma oranına, iş gücünün el becerisine ve hammadde üretimine bağlıdır. Böylece küresel olarak belirli bölgeler üretim merkezleri haline gelirken belirli bölgeler endüstri dışı üretim faaliyetlerinde yoğunlaşmaktadır (Giddens, 1990, 75-76). Her ne

kadar belirli bölgeler diğerlerine göre daha gelişmiş olsa bile, ülkelerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılıkları giderek artmaktadır. Genel olarak karşılıklı bağımlılık; ülkeler veya farklı ülkelerdeki aktörler arasındaki karşılıklı etkileşimin şekillendirdiği koşulları ifade etmekte olup karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisinde bulunan devletler arasında yaşanacak herhangi bir olumsuz gelişmeden her iki tarafın da etkilenmesi söz konusudur. Bu ilişkide devletlerden birisinin diğerine karşı bağımlılığı her zaman için daha fazladır ve taraflardan birinin, diğeri üzerindeki pazarlık gücü diğer tarafın bu ilişkiye karşı hassasiyetine ve etkilenme derecesine de bağlıdır (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s.75).

Küreselleşmenin modern endüstriye bağlı olarak ortaya çıkardığı bir diğer sonuç ise teknolojinin dünya çapında yayılması ve bunun üretim süreciyle sınırlı kalmayıp insanların günlük yaşamının içine kadar girmesi ve küresel olarak bütün bireyleri derinden etkileyebilmesidir. Özellikle kitle iletişim araçlarının giderek yaygınlaşması bireylerin dünyada olup biten olayları anında izleyebilmelerine olanak tanınmıştır (Giddens, 1990, s.76-77).

Bu dört boyuta ek olarak, küreselleşmenin bir diğer önemli boyutunu da kültür oluşturmaktadır. Bir milletin hayat tarzı olarak tarif edebileceğimiz kültür ile küreselleşme bir anlamda kaçınılmaz olarak etkileşim içindedirler. Karşılıklı olan bu ilişkide küreselleşme, büyük dönüşüm ve değişimlerle kültürü etkilemekte, kültür de bizzat dönüşümleri meydana getirmede etkili olabilmektedir (Talas ve Kaya, 2007, s.152).

Mike Featherstone göre (Featherstone, 1995, s. 6-7): *“Küreselleşme süreci kültür kavramının aynı anda iki ifadesini akla getirir. Birincisi belirli, özgün bir kültürün kendi kapasitesi doğrultusunda dışa doğru genişlemesini gerektirir. Heterojen kültürler anonim (bir bütün haline) hale gelir ve sonunda tüm dünyayı kaplayacak olan egemen kültürün bir parçasını oluşturur. İkincisi ise kültürlerin bastırılması ve sıkıştırılması olgularına dikkati çeker. Önceden birbirinden ayrı tutulmuş şeyler şimdi birbiri ile etkileşim ve temas halindedir.”*

Günümüzde, özellikle iletişim alanında yaşanan devrim niteliğindeki gelişmeler neticesinde, tüm dünya genelinde bireyler ve toplumlar arasındaki etkileşim oldukça ileri bir seviyede gerçekleşmektedir. Böylece, söz konusu bireyler ve toplumlar arasında kurulan bağlar ile daha önceden birbirlerine yabancı gelen yaşam tarzları çerçevesinde ortak bir payda oluşmakta, farklı zevkler, ilgi alanları gibi konularda belirli bir ahenk, hatta tekdüzelik sağlanmaktadır. Bir anlamda, küresel bir kültür ve birikim doğmaktadır (Bayar, 2008, s. 30). Oluşturulan bu ortak kültür, getirilerinin yanında özellikle küreselleşme sürecinde gerek ekonomik yapılanmaya, gerek evrensel değerlere, gerekse teknolojik değişimlere ayak uyduramayan toplumlar açısından kültürlerini yitirme, tek bir kültüre mahkûm olmaya

zorlanma gibi olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu durum toplumların yerel kimlikleri üzerinde baskı oluşmasına neden olmakta ve kültürel çeşitliliği olumsuz olarak etkilemektedir.

1.1.2 Küreselleşme Eğilimleri

Küreselleşme kavramına daha çok ekonomik merkezli yaklaşan Held ve McGrew küreselleşmenin, dünyanın hızla ekonomik ve teknolojik güçler tarafından şekillendirilen bir sosyal paylaşım alanına doğru ilerlemesi durumunu yansıttığı ifadesinde bulunmuşlardır. Bu bağlamda dünyanın herhangi bir bölgesinde yaşanan gelişmelerin, dünyanın diğer tarafında bulunan bireylerin veya toplumların hayatlarında büyük ve derin değişimlerle sonuçlanabilmekte olduklarını belirtmişlerdir (Held ve McGrew, 1999, s.1). Genel olarak baktığımızda, ekonomik yaklaşımlarda esas olarak küreselleşme sürecinin harekete geçirilmesinde kilit rol oynayan kapitalizm ve serbest piyasa mekanizmalarının öne çıktığı görülmektedir.

Held ve McGrew küreselleşme için özel bir kavramsallaştırmayla birlikte küreselleşmenin özelliklerini keşfetmek amaçlı kullanılacak yöntemler dizisi sunmuşlardır. Aşağıdaki tabloda Held ve McGrew'ın çalışmalarında sunduğu üçlü gruplandırma verilmiştir.

Tablo 1.1 Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması: 3 Eğilim

	Aşırı Küreselleşmeciler	Kuşkucular	Dönüşümcüler
Yeni olan ne?	Küresel Çağ	Ticaret blokları, önceki döneme göre daha zayıf coğrafik yönetim	Tarihsel olarak benzeri görülmemiş küresel karşılıklı bağımlılık düzeyleri
Baskın özellikleri	Küresel kapitalizm, Küresel yönetim, Küresel sivil toplum	1890'lar öncesine göre daha bağımsız bir Dünya	Belirgin (yoğun ve yaygın) küreselleşme
Ulusal Hükümetlerin gücü	Azalmakta ya da aşındırılmakta	Güçlendirilmiş ya da arttırılmış	Yeniden yapılandırılmış
Küreselleşmenin İtici güçleri	Kapitalizm ve Teknoloji	Devletler ve Piyasalar	Çağdaşlığın kombine güçleri
Tabakalaşmanın Şekilleri	Eski hiyerarşilerin aşınması	Güneyin artan marjinalizasyonu	Dünya düzeninin yeni mimarisi
Baskın Motif	McDonald's, Madonna, etc.	Ulusal çıkar	Siyasal toplumun dönüşümü
Küreselleşmenin Kavramsallaştırılması	İnsan eylemi kapsamının yeniden düzenlenmesi olarak	Uluslararasılaştırma ve Bölgeselleştirme olarak	Uzaktaki bölgelerarası ilişkilerin ve eylemlerin yeniden düzenlenmesi olarak
Tarihsel yörünge	Küresel uygarlık	Uygarlıkların bölgesel blokları/çatışmaları	Belirsizlik: küresel birleşme ve bölünme
Özet görüş	Ulus-devletin sonu	Uluslararasılaştırma devletin rızasına ve desteğine bağlıdır	Küreselleşme devletin gücünü ve dünya politikasını dönüştürmektedir

Kaynak: Held D., McGrew A. vd., 1999, s.10.

Tablo 1.1'den hareketle bu üç grubu daha detaylı incelemek, küreselleşmeyi kavramsallaştırma sürecinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1.1.2.1 Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalists)

Aşırı küreselleşmeciler bizim giderek küreselleşen bir dünyada yaşadığımızı ve küreselleşmenin, insanlık tarihinde geleneksel ulus devletlerin özelliklerini yitirdiği ve hatta küresel ekonomide işlevsiz bir birim haline geldiği yeni bir çağı ifade ettiğini belirtmişlerdir (Movius, 2010, s.7). Yani, bugün ulus devlet anlayışı önemini kaybetmekte ve onun yerini dünya toplumu almaktadır. Ulus-devletler arasındaki sınırların giderek daha fazla ortadan kaybolmasıyla, daha önce kapalı siyasi ve ekonomik ortamlarda yaşayan insanlar artık sınırlar ötesine geçerek birbirleriyle daha fazla iletişim kurabilmekte ve ulus ötesi ağlar (transnational networks) oluşturabilmekte, hatta bu ağların güçlenmesi durumunda farklı konularda etkin sivil toplum kuruluşları kurabilme olanağına da sahip olmaktadırlar (Demirtaş-Coşkun, 2007, s.54).

Bu görüşe göre, küreselleşme ulus devleti için doğrudan bir tehlike oluşturmakta ayrıca devlet otoritesinin yerine de piyasa mekanizması geçerek bireysel otonominin başarısı artmaktadır (Movius, 2010, s.7). Ekonomiyi küresel oyunun gereklerine uygun biçimde yönetmekten başka seçeneği olmayan, tek görevi bu kaçınılmaz ekonomi politikalarının toplumsal sonuçlarını yönetmek ve toplumsal sonuçlarını karşılamak olan bir ulus devleti söz konusudur (Ulagay, 2000, s.87). Bu süreçte ulus devletlerinin yetkileri büyük oranda sınırlandırılmakta ve giderek ulus devletin işlevlerini üstlenecek yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaktadır.

Aşırı küreselleşmeciler, ekonomik küreselleşmenin uluslararası üretim, ticaret ve finans ağları oluşturarak milli ekonomilerin yapılarını bozduğunu ileri sürerler (Held ve McGrew, 1999, s.3). Ekonomileri özelleştiren, küresel piyasaları özerkleştiren, ulus devletinin hâkimiyet ve otonomi kaybı ile sonuçlanan bir ekonomik küreselleşme üzerine odaklanırlar (Movius, 2010, s.7). Bu durum ekonomik kontrol mekanizmalarının birçoğunun etkisizleşmesine de yol açmış böylece mal ve para piyasalarının dünya genelinde bütünleşmesi söz konusu olmuştur. Bu bütünleşme süreci 1870'lerde başlayarak ulusal ekonominin gücünün yitirmesine neden olan neo-liberalizm ile şekillenmeye devam etmiştir. (Kaya, 2009, s.5). Aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme sürecinin küresel ekonomide kaybedenler kadar kazananları da yarattığına ve kazanan ve kaybeden arasındaki kutuplaşmayı, küresel ekonomik düzen içinde bir birine bağlayıp hafifletilebileceğine inanmaktadırlar (Özerkmen, 2004, s.136).

Aşırı küreselleşmeciler kendi aralarında neo-liberal (iyimser) ve neo-marksist (kötümser) olmak üzere farklı yaklaşımlara sahiptirler. Birçok neo-liberal için küreselleşme; "ilk gerçek küresel uygarlığın habercisi", küresel ekonominin yükselişi, küresel düzeyde kültürel karışım (hypredization), küresel yayılma ve küresel yönetim (global governance

institutions) kurumlarının doğuşu, köklü bir biçimde "yeni dünya düzenin" göstergeleri ve ulus devletinin sonu olarak yorumlanmaktadır (Özerkmen, 2004, s.137). İyimser neo-liberal yaklaşıma göre, küresel rekabet nedeniyle bazı ülkelerin durumu kötüleşse bile bütün ülkelerin belirli mallarda karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Karşılaştırmalı üstünlük, bir ülkenin bir mal ya da hizmeti öteki mal ve hizmetlere göre daha düşük maliyetle üretebilmesi halini ifade etmekte olup (Maneschi, 1998, s.10) burada ticaretin, ticaret yapan her iki taraf için de nasıl fayda sağlayacağı açıklanmaya çalışılır (Erkan, 2012, s.197). Bu teoriye göre her iki malın üretiminde de mutlak olarak dezavantajlı olan bir ülke, daha az dezavantajlara sahip olduğu malı üretip ihraç ederse, bu malın üretim ve ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır. Diğer taraftan bu ülke, daha fazla mutlak dezavantajlı olduğu malın üretimini durduracağı için, bu malı ithal etme yolunu seçmektedir. Eğer bir ülke, diğer ürünlerden daha fazla verim aldığı bir ürünün üretiminde uzmanlaşırsa (diğer ülkelerin aynı ürünü daha etkin üretip üretmediğine bakılmaksızın) ticaretten elde edilen toplam verim artacaktır (Karluk, 2003, s.16). Herhangi bir zarara uğrama durumunda ise, taraflar arasında telafi etme ve revizyon yoluna gidilmektedir. İyimserlere göre geleneksel merkez-çevre yapısı dönüşüm geçirerek yeni bir küresel işbölümü niteliğine kavuşurken, artan küresel iletişim sayesinde uluslararası işbirliği de daha kolay hale gelir (Aslan, 2007, s.7). Neo-marksistler yani kötümserler için ise küresel kapitalist ekonomi, hem uluslararası hem de ulusların kendi içinde eşitsizlikler yaratmaktadır ve modern küreselleşme ezici küresel kapitalizmin galibiyetini temsil etmektedir (Held ve McGrew, 1999, s.4).

1.1.2.2 Kuşkucular (Sceptics)

Kuşkucular ve aynı zamanda küreselleşme karşıtları olarak da tanımlanan bu grup küreselleşmeye her konuda kuşkuyla yaklaşmaktadır ve onlar için "küreselleşme" hayali bir kavramdır (Held ve McGrew, 1999, s.5). Şüpheciler küreselleşme kavramı içinde neyin gerçekte "küresel" olduğunu sorgular, eğer bu dünya çapında bir olgu değilse kavramın geçerli olmadığını ve kesinlikten yoksun olduğunu ileri sürerler (Movius, 2010, s.7).

Coğrafi referans olmadan ulus ötesini küresel olandan hatta bölgeselleşme sürecini küreselleşme sürecinden ayırmak mümkün görünmemektedir. Küreselleşme karşıtları küreselleşmenin yeni bir süreç olmadığını, 19. yy'da da önemli ölçüde para ve mal hareketlerinin olduğunu ve işgücü hareketlerinde de serbestleşme bulunduğunu ifade etmektedir. Onlara göre küreselleşme, sosyal devleti ortadan kaldıran, devletin küçültülmesi gereğini savunan ideolojik bir kavram olup, kendi çıkarlarından başka bir şey gözetmeyen çok uluslu şirketlerin hâkimiyetidir (Aslan, 2007, s.7). Dünya ekonomisinde belirli ve az sayıda

ülke söz hakkına sahiptir. ABD, Avrupa ve Japonya ekonominin merkezini oluşturmakta ve ekonomik işlemlerin çoğu bu aktörler arasında gerçekleşmektedir. Şüphelilere göre aslında bu süreç Batılı devletlerin neo-liberal politikalarının bir uzantısı olmaktan ibarettir ancak bu olguya “küreselleşme” adının verilmesi ona geniş halk kitlelerinin gözünde meşruiyet kazandırmakta ve bu bağlamda bir mit yaratmaktadır (Demirtaş-Coşkun, 2007, s.55).

Günümüzde bu durum, egemen bazı aktörlerin değişmesi dışında aynen devam etmektedir. ABD ve AB hâlâ hâkimiyetini devam ettirse de yeni aktörler dünya piyasasındaki yerini almaya başlamıştır. Özellikle Çin ardından Hindistan bu yeniden merkezlenmenin kalbinde yer alırken yeni bir küresel hegemonyanın işaretini vermektedirler.

Hirst ve Thompson, küreselleşme argümanlarının zayıflığına işaret etmiş, küreselleşme trendinin abartılmış bir süreç ve dünya ekonomisinin küresel olmaktan çok uzakta olduğu ifadesinde bulunmuşlardır. Hirst ve Thompson, dış yatırımın daha çok yukarıda bahsedilen üç ülke ekseninde yoğunlaşmış olduğunu, dolayısıyla bu ekonomik güçlerin finansal piyasalar ve diğer ekonomik faaliyetler üzerinde güçlü bir baskı kurma potansiyelleri bulunduğunu belirtmiştir. Bu süreçte ekonomi daha çok uluslararası olmakta, fakat global olarak bütünleşmiş değildir. Ulusal ekonomiler ortadan kalkmış olmamakla birlikte, ulusal ekonomiler arasındaki bağlar ve ilişkiler artmıştır (Hirst ve Thompson, 2003, s.8-9).

Stiglitz “Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı” adlı kitabında konu ile ilgili olarak; *‘Küreselleşme karşıtı hareket, gücünü, sadece ideoloji güdümlü politikaların, gelişmekte olan ülkelere verdiği zararlardan değil, küresel ticaret sistemindeki adaletsizliklerinden de alıyor. Günümüzde çok az kişi (fakir ülkelerin ürettiği malları ülkeye sokmayarak fayda sağlayan çıkar sahipleri hariç), gelişmekte olan ülkeleri, piyasalarını gelişmiş sanayi ülkelerinin mallarına açmaya zorlayarak yardım ediyormuş gibi davranırken, kendi piyasalarını koruma ikiyüzlülüğünü, zengini daha da zenginleştiren, fakiri ise yoksullaştıran ve gittikçe kızdıran politikaları savunuyor’* ifadesinde bulunmuştur (Stiglitz, 2003, s.15).

Kuşkuculara göre küreselleşme, bütünleşmeden çok, farklı kültürler, farklı uygarlıklar ya da bölgeler arasında yeni çatışmaları beraberinde getirecektir. Neo-liberallerin iddia ettiklerinin aksine, küresel bir toplum yerine ulusalcı, agresif ve ırkçı bir toplum doğacaktır. Ayrıca, küreselleşme sürecinin karşısında gelişen bölgeselleşmenin küreselleşmenin bir ara istasyonu olmaktan ziyade küreselleşmenin alternatifini olduğu ve dünyanın küresel bir uygarlık olma yerine yeni anlayışlar çerçevesinde bölünme (Çelik, 2012, s.63) sürecine doğru ilerlemekte olduğu da ifade edilmektedir.

1.1.2.3 Dönüşümcüler (Transformationalists)

Giddens'in de aralarında bulunduğu dönüşümcüler, küreselleşmeyi günümüz dünyasını yeniden şekillendiren sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin temelini oluşturan siyasal güç olarak görmektedirler. Günümüz dünya ekonomisinin geldiği nokta, 19. yy.'ın küreselleşmesi ile karşılaştırılamayacak kadar farklı bir yapıda olup, gerek dünya ticaret hacmindeki artış, gerekse hizmet sektörünün artan önemi çok dikkat çekicidir (Aslan, 2007, s.7).

Aşırı küreselleşmeciler ve küreselleşme karşıtları ile kıyaslandığında dönüşümsel yaklaşım, geleceğe ilişkin herhangi bir iddia sunarak küreselleşmenin yörünge haritasını çizmemekte ve küreselleşmeye küresel uygarlık veya küresel piyasa bağlamında yaklaşmamaktadır (Held ve McGrew, 1999, s.7). Bu çerçevede dönüşümcüler, aşırı küreselleşmecilerin “ulus devletini önemini kaybettiği” görüşünü ve kuşkucuların “fazla önemli bir değişim olmadığı” düşüncesini kabul etmemekte ve küreselleşmenin ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırdığını ileri sürmektedirler (Aslan, 2007, s.7). Dönüşümcüler dünyayı tek bir toplum olarak görmekten ziyade bazı devletlerin, toplumların benzerliklerinin artarak birbirine daha fazla benzer hale geldiğini, ancak bazılarının yeni bir küresel seviyede yer alarak gittikçe marjinal hale geldiklerini belirtirler (Held ve McGrew, 1999, s.7-8).

Bu görüşe göre, ekonomik küreselleşme süreci, ulusal ekonomileri küresel bir perspektifle yeniden organize olmaya zorlamakta ve küreselleşme, ulusal devletlerin ve hükümetlerin gücünü, işlevlerini ve yetkilerini yeniden tanımlamaktadır. Yeni bir hükümlanlık rejimi kavramı ortaya çıkmakta ve bu yeni durumda uluslararası, ulusal ve yerel örgütler arasında egemenlik yarışı söz konusu olmaktadır. Yeni dünya düzeninde uluslararası niteliği bulunan şirketlerin, toplumsal örgütlerin ve düzenleyici kurumların önem kazanması, sistemi salt devlet odaklı bir sistem olmaktan çıkarmıştır (Ulagay, 2000, s.89). Ayrıca ekonominin giderek daha yoğun bir şekilde bilgi, eğlence, iletişim ve en önemlisi elektronik ve finans içeren hizmet sektörüne bağlı hale gelmesi (Dilmen, 2007, s.6) vurgulanan diğer noktalardandır.

Dönüşümcülere göre küreselleşme insanlar arasında pek çok açıdan bağlar oluşturmuş ve bu bağların kapsamı, hızı, yoğunluğu çok büyük bir etkileşim mekanizması yaratmıştır. Dönüşümcüler gerçekleşen bu küresel etkinin altında ekonomik, politik ve sosyal kurumların dönüşüme uğramakta olduğunu fakat bu dönüşümün sonuçları hakkında bir şey söylemenin henüz mümkün olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca küreselleşmenin tek bir model-yapı şeklinde anlaşılması gerektiğini, benzerlik ve bütünleşme kadar bölünme ve farklılıkları da beraberinde getirdiğini ifade etmişlerdir (Özkul, 2009, s.624).

Küreselleşme süreci birçok farklı sonuç doğurabilen (çok nedenli) bir niteliğe sahip olup oldukça tartışmalı ve diyalektik bir yapıya sahiptir (Movius, 2010, s.7). Dönüşümcü bakış açısına göre küreselleşme ilk olarak modernite ile sıkıca bağlı olan bir sosyal fenomen olarak algılanır. Öyle ki devlet, modernite çağında sosyal ilişkileri düzenleyen ana kurum olup, devletin rolü azaltılmamıştır. Giddens'ın belirttiği gibi dönüşümcüler de, küreselleşmeyi modernitenin bir sonucu ve aşırı küreselleşmecilerin aksine değişim ve etkinin nesnesi olan dinamik ve açık bir süreç olarak gördüklerini belirtmektedir (Kaya, 2009, s.11-13). Küreselleşme, birbirine bağlanmış çok sayıda küresel ağların sonucu olup ve küresel olan belirli bir bölgeye indirgenememektedir (Özkul, 2009, s.624-625).

Görülmektedir ki verilen bu üç görüşten her biri, kendine özel ideolojik bir duruşa sahip olup birbirlerinden ayrıldıkları temel nokta da olgulardan ziyade temsil ettikleri dünya görüşleridir. Küreselleşme bağlamında yapılmış birer tespit ve araştırma olarak değerlendirildiğinde hepsi de pek çok açıdan özgün fikirler ve olgular içermektedir. Kimileri (aşırı küreselleşmeciler) küreselleşmenin giderek bütünleşen dünyada yeni düzenin yapı taşlarından olduğunu ifade ederek onun genel olarak dünya refahını arttırdığını, karmaşık süreci içerisinde doğuracağı olumsuz sonuçların yine kendi mekanizması tarafından dengeleneceğini ve uluslararası işbirliğini kolaylaştırdığını savunmuşlardır. Kimileri ise (kuşkucular) küreselleşmenin hayali bir kavram olduğunu öne sürerek sömürgeciliğin modern şekli olduğunu, gelişmiş ve gelişmekte ülkeler arasındaki uçurumu derinleştirdiğini ve beraberinde çatışmaları getiren bir süreç olduğunu söyleyerek büyük ölçüde olumsuz bir yaklaşım izlemektedir. Öte yandan bu iki zıt kutupların yanında, bazıları (dönüşümcüler) ise bu iki yaklaşım arasında bir duruş sergilemiş, ülkeler arasındaki artan etkileşimler sonucunda değişimin mutlaka ki yaşanacağını ve bu bağlamda küreselleşmenin olumlu olumsuz pek çok farklı sonuç yaratabilen bir süreç olduğunu belirterek konuya daha ılımlı yaklaşmışlardır.

Özetle değişimin başlıca unsurlarından olan küreselleşme hakkında hala kesin ve net bir tanım ortaya konulamamış olup, tanımı ve anlamı her bakış açısından farklılık göstermektedir. Giddens'ın modernite olgusundan, Held ve McGrew'un değişik eğilimlerden yola çıkarak kavramlaştırmaya çalıştığı küreselleşme, göreceli bir kavram olup çok karmaşık ve çelişkili bir yapıya sahiptir. Ekonomik alandan siyasal, sosyal ve kültürel pek çok alanda etkili olan küreselleşme süreci iç içe geçmiş katmanlar gibidir.

“Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir” olarak düşünüldüğünde, değişimin ana unsurlarından biri haline gelen küreselleşme olgusu sürekli karşımıza çıkmaya ve hayatı etkilemeye devam etmektedir.

1.2 Küreselleşme Süreci

Küreselleşme sürecinin belirli bir zaman dilimine ya da tarih kesitine koyulması mümkün görünmemektedir. Kökenini çok eski çağlara dayanan küreselleşme süreci, dünyada yaşanan önemli olaylarla ilişkilendirilip genel hatlarıyla ortaya konulabilir.

Küreselleşme; çatışmalar, parçalanmalar ve yeni katmanlaşma biçimleri yaratan genellikle çelişkili biçimlerde hareket eden (Bravo, 2010, s.5) karmaşık süreçler dizisidir. Kimisi küreselleşmenin tarihin başlangıcından beri var olduğunu, kimisi küreselleşmenin modernleşme ve kapitalizm ile yaşıt olduğunu, kimisi de küreselleşmenin sanayi ötesi toplum, modern ötesi toplum ve kapitalist düzenin çözülmesi ile ilgili olarak son yıllarda ortaya çıkan yeni bir olgu olduğunu iddia etmektedir (Köse, 2003, s.7).

19. yüzyılın sonlarından 1914'lere kadar geçen dönemde, küreselleşmenin niteliğini daha çok ticari ilişkiler ve askeri fetihler oluşturuyorken, küreselleşme toplumsal üretim ve hayat tarzı ile ilgili değildir (Kartal, 2007, s.261). Bu dönemde denizcilik ve tren yolu ulaşımı önemli ölçüde gelişmiş, telgrafın icadı ile uzak mesafelerle iletişimin sağlanmış, böylece dış ticari ilişkiler artmıştır. Uluslararası ticaretin önündeki engel ve tarifeler yok denecek seviyelere gerilemiş, küresel piyasaların entegrasyonu derinleşmiş, ulaşım maliyetleri ve uluslararası alanda kişilerin serbest dolaşımı önündeki kısıtlamalar minimum düzeye inmiştir. Bu engellerin azaltılmasına özellikle Fransa ve İngiltere öncülük etmiştir (Aslan, 2007, s.8). Kısacası bu dönemde bir yandan şiddete dayalı fetihler ve sömürgeleştirme hareketleri yaşanırken diğer yandan da ekonomik reformlar ve uluslararası sistemlerin gelişmesi söz konusu olmuştur (Çeken, Ökten, 2008 s.84).

Küreselleşmenin gelişimi için gayet elverişli olan bu süreç, I. Dünya Savaşı, onu takiben 1920'lerin sonu 1930'ların başlarında yaşanan ekonomik kriz ve II. Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramış ve ulusçuluğa geri dönüş olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde küreselleşme dinamikleri ve global entegrasyon akımları ciddi bir biçimde sekteye uğramış, ulaşım ve iletişim teknolojisinde yaşanan önemli gelişmelere rağmen politik ulusçuluk, uluslararası ekonomik ilişkileri ve iş bölümünü sınırlamaya devam etmiştir. Yaşanan bu gelişmeler dünya ekonomisinin çok taraflı niteliğini kaybetmesine yol açmış, siyasi anlamda aşırı-milliyetçi, iktisadi anlamda ise dışa kapalı korumacı ve kendi kendine yeterlilik türünde politikalar izlenmesine neden olmuştur (Bayar, 2008, s.26).

İkinci dünya savaşı nedeniyle büyük hasar alan Avrupa'nın yanında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), dünya ekonomisinin yeni hâkim gücü olarak yeniden liberalleşme eğilimlerini ön plana çıkarmıştır. Üretimin ulusal sınırlar dışına çıkması hızlanmış, uluslararası işbirliğini geliştirme çabası yoğunlaşmış ve bu çerçevede dünya ekonomisini yönlendirecek uluslararası örgütlerin kurulması çalışmalarına başlanmıştır. 1944 yılında

gerçekleştirilen Bretton Woods Konferansı'nda, günümüz dünya ekonomisi için büyük önem taşıyan kurumlardan olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (IBRD) kurulması, ayrıca uluslararası ticareti engelleyen düzenlemelerin azaltılması yönünde kararlar alınmıştır (Aslan, 2007, s.8). Yaşanan bu gelişmelerden sonra ekonomik ve siyasal düzeyde küreselleşmeyi desteklemek ve pekiştirmek amacıyla 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuş, 1947 yılında ise uluslararası ticaretin serbestleşmesini ve önündeki engellemelerin kaldırılmasını öngören GATT imzalanmıştır.

1980 sonrasında ise küreselleşme benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmış, ekonomik anlamda, uluslararası ticaret hacmi ve uluslararası sermaye akımlarının hızı çarpıcı şekilde artmış ve küresel üretim süreçleri büyük bir dönüşüm yaşamıştır (Kartal, 2007, s.262). Üretim dünya çapında gerçekleşmeye başlamış, uluslararası arenada yatırım ve üretimin kaynağını oluşturan çok uluslu şirketler, dünya ekonomisinde giderek daha fazla söz sahibi olmuş ve dünya sisteminin gidişatına büyük oranda etki etmişlerdir (Köse, 2003, s.7). Sermaye akımlarının ulusal sınırları giderek daha fazla aşmasıyla, özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu akımlar ekonomik ve siyasal yapıları için bir teminat niteliğinde olup büyük önem taşımaktadır.

1990'lı yıllarda soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte "hak ve özgürlükler" teması öne çıkmaya başlamıştır. Küresel boyutta kurum ve eğilimler çoğalmış, kitle iletişim araçlarının sayısı, hızı ve yaygınlığı artmış, teknolojik anlamda dünyanın hemen her kesimini etkisi altına alan bir iletişim devrimi yaşanmıştır (Bayar, 2008, s.27). Bu dönemde bir yandan DTÖ düzenlemeleri çerçevesinde serbest rekabetin dünya çapında geçerliliğinin inşa edilmesi ve dış ticaretin tüm kısıtlamalardan arındırılması, diğer yandan da bölgesel liberasyonu temel alan korumacılık eğilimleri gündeme gelmiştir. Böylece 1990'lı yılların dünya ekonomisinin en dikkat çekici tartışmaları, küreselleşmeye bölgeselleşme alternatifleri konuları ve "küreselleşme mi? bölgeselleşme mi?" sorularını etrafında yoğunlaşmaya başlamıştır.

Küreselleşme kavramı ve süreci incelendikten sonra, konu için önem taşıyan ekonomik küreselleşme üzerinde durulacaktır. Hakkında pek çok yorum yapılan küreselleşmeye yönelik tanımlar ve tartışmalar genellikle ekonomik alanda yoğunlaşmaktadır. Küreselci görüşler yalnızca ekonomiye tanıdıkları öncelikle değil, ekonominin merkeziliğine ve tarihin ana motoru olarak ekonominin devrimci yanına yaptıkları vurguyla (Şen, 2008, s.149) da diğerlerinden ayrılmaktadırlar.

1.3 Ekonomik Küreselleşme

Küreselleşme sürecinin en çok görünürlük kazandığı, hissedildiği ve etkilediği alanların başında ekonomi gelmektedir. Dünyanın giderek bir “örümcek ağı” görünümünü alması, bu nedenle de dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir gelişmenin dünyanın en uzak bölgelerinde bile hızla hissedilebilmesi, en belirgin olarak, ekonomik ilişkilerde yaşanmaktadır. Pek çok durumda siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan gelişmeler ise ekonomik küreselleşmenin birer yansıması olarak kabul edilmektedir (Bulut, 2003, s.184).

Adda “Ekonominin Küreselleşmesi” adlı kitabında, ekonomilerin uluslararasılaştırılmasının, yerel düzeyde başlayan büyümenin organik sürecinin izlenmesinden başka bir şey olamayacağı ve işbölümünün de onun başlıca kaynağı olduğu ifadesinde bulunmuştur. Yazar, uluslararası bir ekonominin oluşumunu hazırlayan zincirin halkalarının sırasını şematik olarak özetlemiştir. Bu şemaya göre; Başlangıçta temel ekonomik birimler (aileler, klanlar, köyler) dışa kapalı bir yaşam sürmekteydi ve ürettiklerinin büyük bir kısmını tüketmekteydiler. Üretim otarşik- ekonomide kendi kendine yeterli olmadı düzenlenmesi, aslında bir üretim fazlası olduğu durumda alışverişlere alan sağlamaktaydı ve bu üretim fazlası başka birimlerin ürünleriyle takas edilebilirdi. Üretim fazlalarının değiş tokuş edildiği pazarlar bu şekilde oluşmuş, çarçabuk para ortaya çıkıp üste verilen ürünün yerini almış ve alışveriş imkânlarını çoğaltmıştır. Pazarların mevcudiyeti ve para kullanımının yaygınlaşması giderek yerli üretimin otarşik yapısının yok olmasına neden olmuş ve üretim artık pazara yönelik olup kâr amacıyla yapılır hale geldiğinden, faaliyetlerde uzmanlaşmayı körüklemiştir. Hemen ardından, işbölümü ticaretin yayılma ritmine uyarak derinleşmiş, ticaret giderek faaliyetlerin tamamını çevreler olmuş ve ticaret ağı, tek bir evrensel pazar oluşturacak kadar sınırları aşmıştır (Adda, 2002, s. 15-16).

“Ekonomik küreselleşme; ülke ekonomilerini birbirinden ayıran gümrük duvarları, tarifeler, kotalar ve sermaye kısıtlamaları gibi engellerin giderek azaltılması ile malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin ülkeler arasında daha hızlı ve daha kolay dolaşabilir hale gelerek dünyanın ekonomik olarak bütünleşmesini ifade etmektedir.” (Adıgüzel, 2013, s.3).

Artan küresel entegrasyonun en önemli ayağını teşkil eden ekonomik küreselleşmenin kalbinde küçülen dünya teorilerinin dayanak noktasını oluşturan global sermaye (Bulut, 2003, s.184) yer almaktadır. Günümüzde küreselleşme kavramını; ülke ekonomilerinin dünya piyasalarıyla bütünleşmesi ve tüm ekonomik kararların sermaye birikimine ilişkin parametrelere göre alınması olarak değerlendirmek de mümkündür. Ekonomik anlamda küreselleşme, uluslararası ticaret, dolaysız yabancı sermaye yatırımları ve sermaye piyasası

akımlarını ve beraberinde potansiyel faydalarının yanı sıra, maliyetlerini ve risklerini içermektedir. Böylece ekonomiler giderek birbirlerine bağımlı hale gelmektedir. Demokratik refah devletlerinin günümüzde karşılaştığı zorlukların nedeni olarak özellikle ekonomik küreselleşme gösterilmektedir (Özdemir, 2007, s.239).

Ekonomilerin artan bağımlılık biçimleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir (Aslan, 2007, s.6):

- Mal ve hizmet ticareti,
- Yabancı doğrudan yatırım,
- Ortak risk paylaşımı (joint venture), lisans anlaşmaları ile teknoloji veya marka kullanımı, uluslararası aracılık ve franchising sözleşmeleri gibi firmaların işbirliği biçimleri,
- Uluslararası göç,
- Dış finansman sağlama,
- Dış yardım ve
- Makro ekonomik politikaların entegrasyonu.

Küreselleşme, ekonominin en önemli öğelerinden olan ve bir ülkenin ulusal politikasını, küresel pazarın gereklerini rakiplerine göre daha etkili biçimde karşılayabilme yetkinliğinde olacak şekilde sürdürebilmesini ifade eden “rekabet edebilirlik” kavramı ile de yakın ilişki içerisinde (Balay, 2004, s.63).

Ayrıca küreselleşmenin özünde bulunan ve temel yapı taşları olan bazı kavramlar mevcuttur. Küreselleşmenin kuramsal içeriğini ele veren ve küreselleşme analizlerini anlama kolaylığı sağlayacak kılavuz niteliğinde olan bu kavramlardan bazıları şunlardır (Şen, 2008, s.154-160):

- Karşılıklı Bağımlılık
- Ulus-ötesileşme
- Krizler Çağı
- Yeni Çağ (New Age) ve Sonculuk (Finalizm)
- Çok parçacılık ve heterojenlik
- Küresel Arena

Küreselleşmenin ekonomik boyutu yapısal olarak incelendiğinde temel olarak üç alan karşımıza çıkmaktadır; Üretimde Küreselleşme, Finansal Küreselleşme ve Ticarete Küreselleşme.

1.3.1 Üretimde Küreselleşme

Küreselleşme sürecinin en önemli unsurlarından olan üretimin küreselleşmesi; sınır-ötesi doğrudan yatırım ve üretim faaliyetlerinin yaygınlaşmasını, bunların hukuksal düzenlemelerle desteklenmesini ve önündeki engellerin kaldırılmasını içermektedir (Bayraktutan, 2010, s.155).

Ekonomik küreselleşme, dünya ölçeğinde karşılıklı ekonomik etkileşimlerin yoğunlaşmasını ve yaygınlaşmasını sağlamış, çarpıcı nitelikteki sermaye ve teknoloji akışlarını, mal ve hizmet ticaretini teşvik etmiştir. Organizasyon yapılarındaki ve üretim tekniklerindeki yenilikleri de kapsayan bu süreç ile piyasaların dünyadaki yaygınlık alanları genişlemiş ve ulusal ekonomiler arasında yeni bağlantılar oluşmuştur. Bu durum yeni dev uluslu şirketlerin doğmasına, güçlü uluslararası ekonomik kuruluşlar ve büyük bölgesel ticaret sistemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Göngen, 2013, s.122-123).

Uluslararası üretim paylaşımı adını da verebileceğimiz bu süreci, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisinin itici güçlerinden olan çokuluslu şirketlerin üretimlerini, dünyanın başka coğrafyalarına kaydırmaları olarak da tanımlamak mümkündür. Burada asıl göze çarpan nokta, geçmişte ulusal arenada iç pazarlara, kısıtlı olarak da uluslararası arenada dış pazarlara hitap eden ve daha çok seri üretim tekniği ile gerçekleştirilen klasik üretimin yerinin küresel pazarlara hitap etmek üzere almış olan küresel üretim sistemidir (Göngen, 2013, s.123-125). Zamanla gelişmiş ülkeler üretim sürecinin tamamını veya bir kısmını emeğin ucuz olduğu gelişmekte olan çokuluslu ülkelere kaydırmaya başlamışlardır. 1960'lı yıllardan sonra yaygınlaşan özellikle üretim amaçlı yatırımlar ve doğrudan sermaye yatırımları, 1980'li yıllardan sonra gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem kazanmıştır (Aykaç vd., 2009, s. 59). Günümüzde bu sermaye akımları çok yüksek seviyelere ulaşmış ve dünya ekonomisinin kalbine kan pompalayan atar damarlar seviyesine ulaşmışlardır. Ancak gelişmekte olan ülkeler için kritik öneme sahip olan bu durum birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu ülkelerin ucuz emek ve doğal kaynakların tahribi pahasına giriştikleri ihracat çabaları, gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelişmişlik ve zenginlik farkının daha da derinleşmesine (Aslan, 2007, s.13) ve bu süreçten yine gelişmiş ülkelerin dünya ticaretinden daha fazla yarar sağlamasına yol açmaktadır (Aktel, 2001, s.198).

Uluslararası ilişkilerin artmasıyla etkilerini öncelikli olarak üretim alanında hissettiğimiz küreselleşme beraberinde ticarete, finansal piyasalar, emek piyasaları ve bilgi-fikir piyasalarında küreselleşmeyi getirmektedir.

1.3.2 Finansal Küreselleşme

Finansal küreselleşme kısa ve/veya uzun vadeli sermaye akımlarına yönelik ulusal sınırlamaların kaldırılmasıyla dünya finans piyasalarının bütünleşmesini ifade etmektedir. Yaşanan teknolojik gelişmeler ve izlenen liberal politikaların desteğiyle global dolaşımdaki finansal sermaye miktarında önemli artışlar kaydedilmiş olup; dünya, tek bir finansal piyasa halini alma yolunda hızla ilerlemektedir (Bayraktutan, 2010, s.155). Sermayenin uluslararası sınırları aşarak, çeşitli ülkelerdeki bankacılık ve finans piyasalarında dolaşma serbestisine sahip olması, küresel düzeyde kendisine en fazla fayda sağlayacak fırsatları kollaması ve herhangi tehditkâr bir durum karşısında ise hızla orayı terk ederek, güvenilirliğinden emin olduğu yerleri tercih etmesi küreselleşmiş bir finansal yapının göstergeleridir (Adıgüzel, 2013, s.5).

“Kürenin sınırlarını zorlamaya başlayan kapitalizmin evrensel yayılışının ifadesi olarak küreselleşme, her şeyden önce, dünya çapında sermaye birikimine engel teşkil eden fiziksel ve hukuki sınırları sarma, delme ve sonunda yok etme sürecidir.” (Adda, 2002, s. 10).

İkinci dünya savaşından 1970’li yıllara kadar geçen zamanda uluslararası sermaye hareketlerinin önemli bölümünü Dünya Bankası (DB), IMF gibi resmi nitelikteki kurumların sağladığı krediler, ülkeden ülkeye ve çok uluslu şirketlerin gerçekleştirdiği sermaye hareketleri oluşturmakta iken (Aktel, 2001, s.197), 1973 yılında Bretton Woods sisteminin sona ermesi ile birlikte devlet kontrollü uluslararası para sisteminden piyasa kontrollü para sistemine geçilmiş ve döviz piyasasındaki işlemler büyük ölçüde artmıştır (Aslan, 2007, s.15). Bretton Woods anlaşması DTÖ’nün kurulmasına da öncülük etmiş ve böylece GATT ile temelleri atılan uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırma ve yeni pazarlara ulaşma gayeleri daha ileri bir seviyede gerçekleşme şansı bulmuştur (Göngen, 2013, s.127-128)

Piyasa fonksiyonlarının, zengin ve fakir ülkeler için çok farklılık göstermekte olduğu ve finansal akımların önemli bir kısmının zengin ülkelere yayıldığı bir gerçektir. Günümüzde, fakir ülkelere sermaye akımı kısıtlı olarak yapılmakta ve ülkelerin uzun dönemli kalkınmalarına yardım etmeye yönelik yeterli sermaye dağıtımı yapılmamaktadır.

1.3.3 Ticarete Küreselleşme

Ekonomik küreselleşmenin bir anlamda temelini oluşturan ticari faaliyetler ile birlikte, öncelikle bölgesel anlamda başlayan üretici ve tüketici ilişkisi, daha sonra birbirinden uzak bölgeleri de kapsamaya başlamıştır. Böylece dünya çapında kurulan ticari ilişkiler ile birlikte toplumlar arasında karşılıklı bağımlılık ve benzeşme artmıştır (Eşkinat, 1998, s.99).

Son yüzyıl içinde dünya ticaretindeki gelişme ve büyümeler küreselleşmenin en çok göze çarpan yönüdür. Yoğunlaşan ticaret faaliyetler nedeniyle ülkeler arasında karşılıklı

bağımlılık artmış, ekonomi ve ticarete ulus devletlerin etkinlikleri ve denetimleri azalmış, uluslararası şirketlerin dünya ekonomisindeki rolü ve etkinlikleri artmıştır. 1970’li yıllardan sonra sermaye hareketlerinin küresel sistemdeki öneminin giderek artmasıyla uluslararası şirketler ve yabancı sermaye yatırımlarına dâhil olan uluslararası kuruluşlar dünya piyasasının temel aktörleri konumuna gelmişlerdir.

“Yirminci yüzyıl uluslararası kuruluşların muazzam derecede büyümesine şahitlik etti ve bu büyüme hiçbir yerde, uluslararası ticaret sisteminde olduğu kadar fevkalade değildi. Savaş ve ekonomik bunalım tarafından harap edilmiş bir dünya ekonomisinin küllerinden yeniden doğmasıyla dünya ticaret rejimi, 1900’lerin ortasında GATT’ın yaratılmasıyla başlamıştır. Bu anlaşma farklı ülkelerdeki insanların ticaret yapmalarına olanak sağlayan birkaç basit prosedür ve kuraldan oluşuyordu. Bu basit başlangıçtan sonra dünya ticaret rejimi yüzyılın sonuna kadar uluslararası sistemdeki ülkelerin aralarındaki işbirliği ve dayanışmanın göze çarpan bir örneği haline geldi.” (Winham, 2005, s.87).

Uluslararası ticarete yaşanan gelişmeler küresel düzeyde düzenlemelerin yapılmasını ve ulus-üstü örgütlerin kurulması gereğini doğurmuştur. Serbest mübadele esasına dayanan dünya ticareti, öncelikle tarife ve kotalar gibi geleneksel koruma araçlarının kullanımının sınırlandırılması gereksinimini ön plana çıkarmıştır (Bayraktutan, 2010, s.155). Bu doğrultuda imzalanan GATT ile uluslararası mal ticareti bir disiplin altına alınmaya çalışılmış, 1970 ve 1980’li yıllarda başlayan mali ve diğer hizmet piyasalarının yatırımların entegrasyonu süreci yine bu anlaşma çerçevesinde belirli kurallara bağlanması amaçlanmıştır (Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler Alt Komisyon Raporu, 1995, s.2).

GATT ile daha önceki istikrarsızlıkları geride bırakan dünya ticaretinde düzenli artışlar kaydedilmiş, “En fazla kayırılan ülke” kuralı küresel düzeyde ticaretin liberalizasyonunu garanti eden bir rol üstlenmiştir (Yardımcı, 2012, s.6). Ancak gelişmiş ülkelerin gelişen ülkelere karşı ısrarla uyguladığı ticari engeller, gelişmekte olan ülkelerdeki mevcut ekonomik istikrarsızlık, yüksek yatırım riski ve ticaret karşıtı politikalar bu ülkelerin büyük bir kısmının uluslararası ticaretten aldıkları payın sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu durum gelişmekte olan ülkeleri hammadde ve tarım ürünleri üretimine bağımlılığa mahkûm etmiştir (Aykaç vd., 2009, s. 287).

Küresel ticaretin lehine gelişen bu sürece karşılık dış ticaretteki korumacılık eğilimleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde devam etmektedir.

1.4 Küreselleşmeye Yöneltilen Eleştiriler

Küreselleşme olgusuna bütün olarak bakıldığında, beraberinde ülkelere hem yeni fırsatlar hem de yeni tehlikeler (rizikolar) getirmekte olan bir süreç olduğu görülmektedir. Küreselleşmenin tamamen yarar sağladığını düşünen ve konuya biraz da ütöpik olarak yaklaşan aşırı küreselleşmecilerin yanında onların düşüncelerine bir o kadar karşı olan küreselleşme karşıtları ve son olarak da konuya ılımlı yaklaşan yani küreselleşmenin hem olumlu hem de olumsuz yanları olduğuna inan farklı grupların olduğu görülmektedir. Bu tür tartışmalar çağlardan beri sürüp gitmektedir.

Küreselleşme kavramı incelenirken onun “modernite” olan ilişkisinden bahsedilmiş ve aralarındaki bağlantı, Giddens’in teorilerinden de yola çıkarak açıklanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla küreselleşmeye yönelik eleştirileri öncelikle modernite ile küreselleşme kapsamında alınması uygun olacaktır. Bu bağlamda; modernite sorunu küreselleşmenin sonuna doğru genişlemiş, moderniteye özgü konuların birçoğu -yaşam dünyalarının parçalanması, yapısal farklılaşma, bilişsel ve ahlaki görecelik, deneyimsel kapsamın genişlemesi, geçicilik - küreselleşme süreci içerisinde şiddetlenmiştir. Devlet egemenliği ve küresel dünya ekonomisi arasında gittikçe büyüyen uçurumlar, zaman mekân sıkışmışlığının iletişim ve bilgi teknolojileri aracılığıyla yoğunlaşması, Batı modernitesinin kendisini geçmişteki sömürgelerinden ayırmakta gittikçe daha fazla başarısız olması ile örtüşen kültürlerin, çatışan akımların, ifadelerin ortaya çıkması küreselleşmenin somut görünümüleri olmuşlardır (Keyman, 2002, s.33-34).

Genel olarak bakıldığında küreselleşmeye yöneltilen en büyük eleştirilerden birinin; “küreselleşme” kavramının “Kapitalizmin” en yüksek aşaması olan “Emperyalizmin” modern adı olduğu yönündeki iddialar olduğu görülmektedir. Bu görüşe göre küreselleşme bir sınıf; yani hâkim güçlerin işçi sınıfına ve emekçilere bir taarruzu olup, yedek sanayi ordusunu dünya çapında genişletme stratejisidir (Savran, 2008, s.14-15). Bu durumda küreselleşmenin siyasal ve ekonomik anlamda güçlü olanların çıkarları doğrultusunda yöneltilmesi söz konusudur. Bu süreçteki dengesizlik, uluslararası finansman hareketlerinin, ticaret ve yatırımlarının önüne geçmiş olmasında ve işgücü dolaşımının entegrasyon sürecinden hemen hemen bütünüyle dışlanmasında kendini göstermektedir (Tözüm, 2002, s. 153).

Küreselleşmeyle birlikte pazarların giderek büyümesine paralel olarak artan kazancın ülkeler arasında eşitsizliği arttırması ekonomistleri; “sınırları olmayan bir dünya” ideolojisi kapsamında ulus-devletlerin yok olma eğilimlerinin artması durumu ise siyaset bilimcileri endişelendiren konular arasındadır (Bravo, 2010, s.14).

Günümüz dünya ekonomisine bakıldığında gelişmiş ülkelerin, özellikle üretim yatırım ve faaliyetlerini emek gücünün çok ucuz olduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırmakta

oldukları görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi bu durum şuan içinde bulunulan dünya düzeni ile uymakta ve bu tür yatırımların belli ülkelerde yoğunlaşmasına ayrıca sektörel anlamda da dengesizlik yaşanmasına neden olmaktadır. Gelişmiş ülkeler, faydacı-pragmatik yaklaşımla az gelişmiş ülkelerin rekabet edebilecekleri sektörleri uyguladıkları çeşitli yöntemlerle kısıtlamakta ve aynı imkanı bu ülkelere tanımamaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler için yaratılan bu haksız rekabet ortamı, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının artmasında büyük rol oynamaktadır.

Küresel güç yapısının belli merkezlerde yoğunlaşması ile birlikte dünyanın zenginliği, ekonomik ve siyasal gücü birçok hükümetin sahip olduğundan daha fazla olan büyük işletmelerin, merkez bankalarının, uluslararası kuruluşların ve onların üst düzey yöneticilerinin arasında paylaşılmaktadır. Küresel düzeyde büyük söz sahibi olan bu yönetici seçkinler insanları, yerel toplulukları ve hükümetleri etkileyen kararları yönlendirmekte, insanları küresel piyasaların tüketicileri konumuna indirgemektedirler (Farazmand, 2001, s.260-262). Ayrıca bu durum az gelişmiş ülkelerin küreselleşen güçlere karşı bağımlılığın artması sorununu da gündeme getirmektedir. Dış ekonomik ilişkilerin sağlıklı bir temel üzerine kurulabilmesi için eşit ve benzer olanaklara sahip olmak başlıca gerekliliklerdendir. Bu olanaklara sahip olmayan, ekonomik gelişme seviyesi bakımından aralarında büyük farklar bulunan ülke ve sektörlerin birbirlerine bağımlılıkları, küreselleşme sürecinde sürekli olarak artan bir şekilde çok daha fazla ticari varlığa (sermaye, eğitilmiş işgücü vb. gibi) sahip ekonomilerin lehine sonuçlar doğurmaktadır (Fındıkçı, 2006, s.27). IMF, DB, DTÖ gibi uluslararası büyük kuruluşların, sadece batıya borçlu olan onlarca ülkenin kamu bütçelerini değil kalkınma oran ve modellerini de koşullandırmakta oldukları da günümüz dünyasının yadsınamaz gerçeklerdendir (Gallino, 2012, s.55).

Sınırların aşınmasıyla ticari ilişkileri gelişmiş, sermaye piyasaları bütünleşmiş ülkelerden birinde doğacak bir ekonomik kriz hızla diğerlerine de yayılmaya eğilimi göstermektedir (Gökdere, 2001, s.94). Bir anlamda kelebek etkisi yaratan bu durum küreselleşmenin getirdiği tehlikelerdendir.

Küreselleşmenin ulus devlete karşı olduğu, onu zayıflatmaya, aşındırmaya yönelik olduğu ve ulus devletin artık toplumsal örgütlenmede bir birim olduğu anlayışına meydan okuduğu görüşleri küreselleşmeye yöneltilen bir diğer önemli eleştiridir (Savran, 2008, s.15, 24). Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte ABD'nin dünya genelinde egemen güç haline gelmesi, ulus-devlet anlayışının büyük ölçüde dönüşüme uğramasına neden olmuş ve bu bağlamda küreselleşme, ulus devletin potansiyel öneminin ve bağımsızlığının büyük ölçüde azaldığı bir fenomen olarak ortaya çıkmıştır (Cebeci, 2008, s.27).

Özellikle ekonomik küreselleşmenin, sosyal demokrat ulusal ekonomik düzenleme politikalarını ve eşitlikçi yeniden dağılımı geçersiz kıldığı ifade edilmiştir. Bu görüşe göre ulusal hükümetler ve sendikalar yani örgütlemiş emek, uluslararası piyasalaşma, neo-liberal deregülasyon ve küresel ekonomik bütünleşme karşısında zayıftırlar. Buna karşın küreselleşme taraftarları ise uluslararası ekonominin doğası gereği yönetilemez olduğunu ve ulusal ekonomileri bir anlamda içine hapsettiğinden düzenleme planlarının boşa gideceğini ileri sürmüşlerdir (Hirst ve Thompson, 2003, s.7,24).

Küreselleşme sürecinde ulus devlet ve küreselleşme ilişkisi mevcut koşullar öncülüğünde çıkar-güç dengeleri ekseninde yoğunlaşarak devam edecek gibi görünmekte olup küreselleşme ya da bölgeselleşme sonucunda ekonomiden eşit pay ve katılımın çok ötesinde belirli bazı gelişmiş ülkelerin kazançlı çıkması muhtemel görünmektedir (Erdoğan, 2004, s.33-35).

Aşırı küreselleşmecilerin ve küreselleşme karşıtlarının teorilerinin ve görüşlerinin aksine Hirst ve Thomson'un küreselleşme hakkındaki iddiaları ise şöyledir (Hirst ve Thompson, 2003, s.27-28):

1. Bugünün büyük ölçüde uluslararasılaşmış ekonomi öncesiz olmayıp, ekonominin modern endüstriyel teknoloji üzerine kurulmasının yaygınlaştığı 1860'lı yıllardan beri var olan birtakım farklı uluslararası ekonomik konjonktürlerinden ya da durumlarından birisidir. Mevcut uluslararası ekonomi, bazı yönleriyle, 1870-1914 yılları arasında egemen olan rejimden daha kapalı ve daha az bütünleşmiştir.
2. Gerçek ulus-ötesi şirketlere görece az rastlanır. Çoğu şirket ulusal temelli olup, sahip olduğu ulusal üretim ve satış bölgelerinin gücüne göre çokuluslu ticaret yapmaktadır. Gerçek uluslararası şirketlerin büyümesi konusunda önemli bir değişim yoktur.
3. Sermaye hareketliliği, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru yoğun bir yatırım ve istihdam akışına sebep olmamakta hatta doğrudan yabancı yatırım, büyük ölçüde gelişmiş endüstriyel ekonomiler arasında yoğunlaşmış durumdadır. Üçüncü dünya, yeni endüstrileşen birkaç ülke dışında, yatırım ve ticarete marjinal kalmaktadır.
4. Bazı iddialı küreselleşme taraftarlarının da kabul ettiği gibi, dünya ekonomisi gerçekten "küresel" olmaktan çok uzaktır. Ticaret, yatırım ve finansal hareketler daha çok Avrupa, Japonya ve Kuzey Amerika üçgeninde yoğunlaşmış durumdadır.
5. Dolayısıyla, eğer politikalarını da koordine ederlerse, bu büyük ekonomik güçlerin (G3) finansal piyasalar ve diğer ekonomik hareketler üzerinde güçlü bir yönetim baskısı kurma kapasiteleri vardır. Görülüyor ki, mevcut çalışma alanları ve

ekonomik yönetişim amaçları büyük güçlerin farklı çıkarları ve elitleri arasında hüküm süren ekonomik doktrinler tarafından kısıtlanmış olmakla birlikte, küresel piyasalar kontrol edilemez ve düzenlemez değildirlir.

Yöneltilen eleştirilerin bugün geçerlilik sahibi olduğu göz ardı edilemez bir gerçektir. Fakat küreselleşme kavramının yanlış anlaşılmasından kaynaklanan birçok sorunun gündeme getirilmesi ve bu doğrultta küreselleşmenin yalnızca olumsuz bir süreç olarak görülmesi de çok yanlış olacaktır. Küreselleşmenin sınıf eşitsizlikleri doğurduğu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurumu arttırdığı doğrudur. Ancak açıklandığı gibi bu durum insan tarihinin başlangıcından beri farklı şekil ve niteliklere bürünmüş olsa da mevcut olan bir süreç olmasıyla beraber, küreselleşmenin bir nevi bu oluşumun bir uzantısı, daha ileri seviyesi olduğu söylenilebilir. Üçüncü bölümde daha detaylı inceleneceği üzere pek çoklarının iddia ettiği gibi küreselleşme, ulus devletinin sonu olmayıp aksine ulusal ekonomi dünya ekonomisiyle derin ve çok katmanlı bir ilişki içerisindedir (Savran, 2008, s.34). Bu durum dünya ekonomisinin bütünleşmesinin ulusal ekonominin önemini azaltacağına arttıracığının bir işareti olabilir.

Dış etkilere açık bir uluslararası ekonomi doğal olarak korumacı politikalara olan ihtiyacı da beraberinde getirecektir. Ancak bu durum içe dönük, ulusal politikalar izlemek yerine serbest ticareti desteklemek uğruna tüm eşitsizlik ve adaletsizlikleriyle beraber mevcut dünya ekonomisinin kurumlarına ve koşullarına bağlanmak anlamına gelmemektedir. Uygun bir ekonomik açıklık, haksız rekabeti önleyici, gelişmekte olan fakir ülkelerin borç yükünü hafifletici ve bu ülkelerin düşen ticaret hadleri konusunda destekleyici nitelikte olmalı ve yatırımların daha eşit biçimde dağıtılmasını sağlamalıdır. Böyle bir politika izleyebilmek için gelişmiş ülkeler, IMF, DTÖ gibi önemli uluslararası kurumlar açısından yeni öncelikler ve çok taraflı düzenlemeler gerektirmektedir. Özellikle kalkınmış ülkelerin işbirliği yaparak ulusal yönetişim etkili küresel bir yapı oluşturmaları bu sorunların giderilmesine yardımcı olacaktır (Hirst ve Thompson, 2003, s.10, 24).

Küreselleşme sürecinde küresel ticaretin ve finansal hareketlerin genişlemesinde büyük rol oynayan DTÖ, IMF, DB gibi uluslararası büyük kuruluşlar, küresel sosyal sorunların çözülmesine çok fazla katkı sağlayamamış, kimi zaman da yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Özellikle refahın küresel düzeyde dağıtılması noktasında önemli bir ilerleme kaydedememişlerdir (Cebeci, 2008, s.32).

Küreselleşmenin genel olarak yedi tehlikesi ve bunlara karşılık yedi reçetesi şu şekilde belirtilmiştir (Karluk, 2003, s.233):

Tehlikeler:

1. Çalışma yaşamında ve sosyal haklarda geriye gidiş,
2. Küresel durgunluk,
3. Zenginlik ve yoksulluğun polarizasyonu
4. Hükümetlerin kendi ülkelerindeki egemenlikleri üzerindeki demokratik kontrollerini kaybetmesi,
5. Küresel işletmelerin kısıtlayıcı bağlardan kurtulmaları,
6. Küreselleşmeyi yönlendiren sorumsuz küresel kuruluşlar,
7. Kaotik ve yıkıcı rekabetin doğurduğu küresel rekabet.

Reçeteler:

1. Uluslararası haklar ve standartların sağlamaştırılması,
2. Küresel keynesyenizm politikaları ile istihdam arayışları sağlanarak ekonomik konjonktürün pozitif yönde seyretmesi,
3. Küresel düzeyde zenginlerden fakirlere doğru gelir dağılımının yeniden dağılımını sağlayarak toplumlardaki sınıf farkının azaltılması,
4. Demokrasinin kuvvetlendirilmesi,
5. Küresel işletmelere yönelik regülasyonların hayata geçirilmesi,
6. Uluslararası kuruluşlarda reforma gidilmesi,
7. Kaotik ve yıkıcı rekabet mücadelelerini önlemek amacıyla çok taraflı düzenlemelere gidilmesi.

Çalışmanın bu bölümünde küreselleşme kavramı farklı açılardan ve yaklaşımlardan ele alınmış, sahip olduğu karmaşık ve çelişkili yapısı ve süreci incelenmiştir. Daha sonra küreselleşmenin en fazla hissedildiği alanlardan olan ekonomik küreselleşme ve alanları üzerinde durulmuştur ve son olarak da küreselleşmeye yöneltile eleştirilere yer verilmiştir.

Sonuç olarak; küreselleşmenin yeni bir olgu olmadığı, küreselleşme hareketlerinin çok eski tarihlere götürülebileceği ve ekonomik, siyasal, kültürel alanlar başta olmak üzere pek çok alanda etkisinin hissedildiği görülmektedir. İster modernitenin ister kapitalizmin bir uzantısı olsun veya olmasın küreselleşmenin, hem olumlu hem de olumsuz yanları olan, gücü büyük ve kendine özgü bir süreç olduğu ayrıca karmaşık ve çelişkili bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

BÖLGESELLEŞME

Gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ülkelerin dünya ticaretini geliştirmeye ve ticaretin liberalizasyonunu sağlamaya yönelik faaliyetleri iki temel doğrultuda gerçekleştirmiştir. Bunlardan birisi, birinci bölümde ele alınan ve zaman zaman evrenselleşme olarak da adlandırılan küreselleşme ve diğeri de temeli bölge kavramına dayanan ve daha dar kapsamlı yapıda olan bölgeselleşmedir. Küreselleşme GATT çerçevesinde, olabildiğince fazla sayıdaki ülke arasında ticaret kısıtlamalarının kaldırılması ve azaltılmasını öngörürken bölgeselleşme ise, daha sınırlı nitelikte olup, belirli bir coğrafi bölgede yerleşik ve yakın ilişkiler içinde olan ülkeler arasındaki ticaret ve diğer akımların serbestleşmesi esasına dayanmaktadır (Kutlu, 1999, s.181). Bölgeselleşme, özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren giderek önem kazanan kapsamlı bir olgu olup küreselleşme ile birlikte özellikle dünya ekonomisi açısından kritik öneme sahiptir.

Çalışmanın bu bölümünde bölgeselleşme kavramı, eski ve yeni dalga bölgeselleşme dalgaları ile birlikte bölgeselleşmenin gelişim süreci ele alınacaktır. Daha sonra ülkeleri bölgeselleşmeye yönelten nedenler ve çeşitleri ile birlikte bölgesel ekonomik bütünleşme olgusuna, son olarak da bölgeselleşmeye yöneltelen yer verilecektir.

2.1 Bölgeselleşme Kavramı

Bölgeselleşme kelime ve kavram temelini “bölge (region)” kavramından alan, çok disiplinli (coğrafi, politik, ekonomik vb.), gelişme halinde ve teori-uygulama perspektifinde henüz çok keskin tanımları olmayan bir süreçtir (Yardımcı, 2012, s.7). En geniş anlamıyla bölgeselleşme hareketlerini, hızla küreselleşen dünya rekabet ortamında başarılı olabilmek için, küreselleşme aktörlerinin bölgesel işbirliğine giderek güçlerini artırmalarının bir aracı olarak görmek mümkündür (Sandıklı ve Güllü, 2011, s.87).

Bölgeselleşme, genellikle belirli bir coğrafyadaki devletlerin birleşerek bölgelerinde ticareti serbestleştirme girişimlerine dayanmakta ve bu kapsamda dışa karşı uygulanan ortak tarifeler nedeniyle sınırlı dahi olsa ticarete serbestleşmeyi temsil etmektedir (Üzümcü ve Dikkaya, 2007, s.41).

Bölgeselleşme kavramı “bölgecilik” kavramı ile yakın ilişki içerisindedir. Bölgecilik, iki ya da daha fazla devlet arasında hükümetlerin gerçekleştirdikleri işbirliğinin resmi süreci iken, bölgeselleşme ise verilen bir coğrafi alan içindeki karşılıklı ekonomik bağımlılığın artmasıdır (Ravenhill, 2005, s. 117). Bölgecilik kavramı eşitleyici bir bütünleşme sürecine

karşı bir refleks olarak ortaya çıkan yerellik prensibi çerçevesinde belirli kamu görevlerinin, coğrafi, tarihsel, kültürel, dini, demografik, ekonomik ve diğer özelliklerce nitelenen devlet-içi ya da devlet-altı bir birimde, özerk bir şekilde algılanmasını göstermektedir (Özel, 2003, s.106). Burada ulus-üstü devlet politikalarından çok ulus-devlet politikaları ve bu politikalara olan ilginin artması söz konusudur.

Hveem bölgeselcilik ve bölgeselleşme arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmiştir: “*Bölgecilik belirli bir coğrafik ya da sosyal alana bölgesel proje niteliğini kazandıran fikirler bütünüdür ya da, özel bir bölgeyi temsil eden bilinçli bir kimlik kazandırmadır. Bu genellikle bir siyasi program (ulaşılacak hedefler) ve bir strateji (hedeflere ulaşmayı sağlayacak araç ve mekanizmalar) ile ilişkilidir ve bu süreç normalde kurumsal yapılaşmaya doğru ilerler. Öte yandan bölgeselleşme ise, belki de bölgeciliğin bir sonucu olarak, belirlenmiş bir bölgesel alan içinde gerçek anlamda somut işlem modelleri oluşturan süreçtir.*” (Hveem, 2006, s.296-297).

Bölgeselleşmenin gelişiminde ele alınacağı üzere, yeni bölgeselleşme hareketleriyle birlikte ülkeler arasındaki bütünleşmeler daha ileri düzeyde gelişerek ve yeni özellikler kazanarak devam etmektedir.

2.2 Bölgeselleşmenin Gelişim Süreci

Bölgeselleşme bağlamında uluslararası ekonomik bütünleşme konusundaki dünya deneyimi, sistematik bir yaklaşımla, tarihsel açıdan ikinci dünya savaşı öncesi ve sonrası olmak üzere 2 dönemde ele alınabilir.

2.2.1 İkinci Dünya Savaşı Öncesi Bölgeselleşme

İlk dalga bölgeselleşme 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve genel olarak ekonomik bütünleşme konusundaki en başarılı girişimler, uzun-ortak tarihi geçmiş ve nispeten küçük alan büyüklüklerine sahip çok sayıda gelişmiş ülkenin yer aldığı Avrupa’da meydana gelmiştir (Bayraktutan, 2010, s. 79). Bölgeselleşmenin ilk adımları kıtadaki çeşitli ulus-devlet gruplarının aralarında gümrük birlikleri kurmasıyla atılmıştır ki bunların önde gelenlerinden birisi de 1818 yılında kurulan Alman Gümrük Birliği’dir (German Zollverein). Bu dönemde bölgesel ticari oluşumlar sonucunda Avrupa-içi ticaret önemli miktarda artmış ve küresel ticaretin bel kemiğini oluşturmuştur. Hızla yayılan ve genişleyen ekonomik entegrasyon öyle bir hâl almıştır ki Avrupa 19. yüzyılın sonunda pek çok açıdan tek bir pazar gibi işlemeye başlamıştır (Özer, 2007, s. 24).

Literatürde Cobden-Chevalier anlaşması olarak da ifade edilen ve 1860 yılında imzalanan İngiltere-Fransa ticaret anlaşması, Avrupa’da başlayan geniş ikili ticari anlaşmalar

ağının gelişimine ve kıtada bölgeselleşmenin ilerlemesine öncülük etmiştir. Aralarında en fazla kayırlan ülke kuralının da bulunduğu bu anlaşmalar, dönemin görece liberal olduğu kabul edilen uluslararası ticaret sistemine yarattığı etkiler ile katkıda bulunmuşlardır. Ancak Bölgeselleşmenin bu olumlu gelişimi Birinci Dünya savaşı ile kesintiye uğramış ve savaş BTA'lardaki büyümeyi engellemiştir (Genç ve Berber, 2011, s. 86).

2.2.2 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Bölgeselleşme

İkinci dünya savaşı sonrasındaki süreçte bölgeselleşmenin eski ve yeni olmak üzere iki dalga halinde geliştiği literatürde yer alan yaygın görüşlerdendir.

2.2.2.1 İlk (Eski) Bölgeselleşme

İkinci Dünya savaşı ile 1980'lerin sonuna kadar olan dönem eski bölgeselleşme olarak tanımlanmaktadır.

Savaş sonrasında, bir yandan uluslararası ekonomik bütünleşme için çok sayıda düzenlemeler yapılırken, bir yandan da bölgeselleşme eğilimleri artarak devam etmiştir. Küresel anlamda “ayrımcılık yapmama” ve “karşılıklılık” ilkelerine dayanan çok taraflı bir ticaret sisteminin 1947'de GATT çerçevesinde kurulmasını takiben (Özer, 2007, s.25), bölgesel ekonomik bütünleşmenin en önemli örneğini oluşturan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), imzalanan Roma anlaşması ile 1957'de doğmuştur. Birkaç yıllık görüşmelerden sonra 1960'da ise, İngiltere tarafından önerilen Avrupa'da ticaret bloğu oluşturma çabalarının ürünü olan Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) kurulmuştur. Böylece çok taraflı serbestleşme ve bölgeselleşme süreçleri birlikte süregelmiştir.

İkinci Dünya savaşından sonraki dönem, bölgeselleşme eğilimlerinin Avrupa'dan dünyanın diğer bölgelerine de yayıldığı bir dönemdir. İlk bölgeselleşme dalgasıyla özellikle Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu gibi bölgelerde de çok sayıda oluşum şekillenmiş, bunların bir kısmı dağılırken bir kısmı gelişerek varlığını sürdürmüştür (Bayraktutan, 2010, s.78-79). Asya kıtasında ise bu akımdan etkilenmeyen Hindistan ve Çin gibi ülkeler oldukça içe dönük ve dışa kapalı bir tutum sergilerken, Doğu Asya ülkeleri ihracata dayalı büyüme stratejileri izlemiş ve dış pazarlara giriş imkânlarını arttırmaya çalışmışlardır. Bu dönemde ABD çok taraflı ticaret sistemini benimsemiş GATT ile birlikte bu sistem lehinde güçlü bir tercih göstermiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk bölgeselleşme dalgası Avrupa Topluluğu (AT) ve EFTA hariç nerdeyse tüm etkisini yitirmiş ve Batı Avrupa hariç gelişmekte olan ülkeler arasındaki bölgeselleşme hareketleri büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

2.2.2.2 İkinci (Yeni) Bölgeselleşme

1980'lerin ortasında belirgin olarak başlayan ve 1990'larda büyük bir ivme kazanan yeni bölgeselleşme süreci, eskisine göre daha farklı bir boyutta kendini göstermiştir. Daha kapsamlı ve yoğun eğilimleri içeren ikinci bölgeselleşme; değişik motivasyonları ön plana çıkaran, çeşitli nitelikler sergileyen, farklı bir siyasi ve ekonomik dünya düzeninin ürünüdür (Çalışkan, 2011, s.4). Savaş sonrası dönem boyunca çok taraflı ticaret sisteminin sadık savunucusu olan ABD'nin yaklaşımındaki değişiklik yeni bölgeselleşme için önemli itici güçlerden biri olmuştur.

İkinci bölgeselleşme dalgası ilk olarak Kuzey Amerika'da orta çıkmış ve ilkinde göre önemli farklılıklar göstermiştir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Bayraktutan, 2010, s.82):

1. Önceki düzenlemeler, çok-taraflılığa karşı ya da onu tamamlayıcı iken yeni akımın çok-taraflılıkla kesişen amaçlara hizmet edebileceği düşünülmektedir,
2. ABD, çok-taraflılığa yoğun bağlılık düşüncesini terk etmiş ve artık bölgeselleşme içinde aktif olarak yer almaktadır,
3. Günümüzde bölgeselleşme, daha geniş ölçekte ele alınmaktadır,
4. Gelişmekte olan ülkeler, ticaret sınırlamalarına daha az başvurumaktadırlar,
5. Gelişmekte olan ülkeler, artık sadece birbirleriyle değil, gelişmiş ülkelerle de ortaklık peşindedirler.

Aşağıdaki tabloda eski ve yeni bölgeselleşme hareketlerinin genel hatlarıyla nasıl bir gelişim süreci gösterdiği ve aralarındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 2.1 Eski ve Yeni Bölgeselleşme Dinamikleri

Eski ve Yeni Bölgeselleşme Olguları: Karşılaştırmalı Bir Analiz		
	Eski Bölgeselleşme Dinamikleri	Yeni Bölgeselleşme Dinamikleri
1	Soğuk Savaş dönemi ve çift kutuplu dünya düzeni	Çok kutupluluğa kayan dünya sistemi; ekonomik çok kutupluluk
2	İtici faktörler: Geleneksel ekonomik nedenler; Koloniciliğin sona ermesi, 3. Dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri, 3. Dünya Akımı (Bağlantısızlar, G-77 vb); 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa kıtasındaki siyasi düzen; ülkelerin kendi tercihleri	İtici faktörler: Geleneksel ekonomik nedenler, çok taraflı ticaret sistemindeki problemler ve büyük tıkanıklıklar (1980’lerde Uruguay Turu’nda; 1999 Seattle’da; 2000’li yılların ortalarında Doha Turu’ndaki sorunlar); soğuk Savaşın sona ermesi ve Geçiş ekonomilerinin dünya ekonomisine eklenmeleri; AB genişleme ve derinleşme süreci ve AB’nin dış (ekonomik) politika tercihi; ülkelerin kendi tercihleri
3	İthal ikameci kalkınma politikaları; İçer dönük yoğun ekonomi politikaları	İhracata dönük kalkınma stratejisi, dünya ekonomisi ile bütünleşme eğilimleri
4	Planlı ve karma ekonomi modelleri (Kaynakların planlı ve kamu eli ile dağılımı)	Neo-liberal ekonomik modeller (Kaynakların piyasa tarafından dağılımı)
5	Bölge içi ticaretin önemi ve önceliği	Ticari açıklık, yabancı yatırımın önemi; açık bölgeselleşme
6	Bölgesel rekabet	Küresel rekabet, her ülkenin sürece bir şekilde katılması
7	Temel olarak sanayi ürünlerinin serbest dolaşımı	Malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı
8	Geleneksel ticaret engellerinin kaldırılması	Derin bütünleşme
9	Gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ) için tek taraflı tercihli muamele	Karşılıklı ve eşit muamele
10	GATT sistemi ve sınırlı sayıda ülkeyle sınırlı alanda (sanayi ürünleri tarifeler) etkili olan çok taraflı ticaret sistemi; Uluslararası kuruluşların rolü daha kısıtlı	Daha etkin DTÖ ve gerek konu (tüm mallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları ve diğer kurallar) gerekse üye bakımından küresel ölçekte bir “çok taraflı ticaret sistemi”; Uluslararası kuruluşlar süreçte daha etkin rol sahibi
11	Bretton Woods Sistemi (1945-1975) ve sonrası	Washington Uzlaşısı (1990’lar) ve Yeni Washington Uzlaşısı (2000’ler) çerçevesi, sermayenin serbest dolaşımı

12	Genelde bir bölgesel gruba üye olma	Birden fazla bölgesel gruba üye olma; bölgeler ve kıtalar arası faaliyetler
13	Güney-Güney veya Kuzey-Kuzey işbirliği (Coğrafi olarak yakın ve ekonomik gelişmişlikleri benzer ülkeler arasında)	Kuzey-Güney işbirliği dâhil her tür hem bölgesel hem de kıtalararası işbirliği (Ekonomik gelişmişlikleri oldukça farklı ülkeler arasında da yaygınlaşması; Yeni bir Merkez-Çevre ilişkisinin oluşumu)
14	Ulusal ekonominin dinamikleri (ulusal yatırım ve tasarruf oranları) ve kamunun ekonomideki ağırlığı ve belirleyiciliği	Doğrudan yabancı yatırımların öneminin artması (teşvik politikası olarak bölgeselleşme), üretimin küreselleşmesinin ve küresel ölçekte üretim aşamalarının parçalanarak üretim ve değer zincirlerinin oluşması; firma-içi ticaret
15	Ulus devlet politika yapım sürecinde temel aktör, reel politik uluslararası ilişkilere hâkim; güvenlik kaygıları ekonomik entegrasyonların da temel belirleyicilerinden birisi	Hükümet-dışı aktörlerin politika yapım süreçlerinde öneminin artması (Çok uluslu şirketler, özel sektör, işçi örgütleri, çevre örgütleri, diğer sivil toplum kuruluşları); ekonomik boyut ötesinde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi siyasi konuların gündemde ağırlığının artması
16	Alt yapı sorunları (GYÜ'lerde)	Bilgi ve iletişim teknolojisindeki, ulaşım ve lojistik alanındaki gelişmelerin hızı ve kapsamı çok daha fazla
17	Genelde başlangıçtaki hedeflere ulaşamaması, belirlenen takvimlerin işletilememesi	Daha karmaşık, kalıcı ve hukuki temelleri daha güçlü bir olgu

Kaynak: Çalışkan Ö., 2011, s.10.

Tablodan da anlaşılacağı gibi eski bölgeselleşmede, bölgesel güç ve rekabet daha ön plandayken yeni bölgeselleşme de küresel güç ve rekabet önem kazanmaya başlamıştır. Bu kapsamda ülkelerin ithal ikameci politikalar yerine ihracat arttırıcı politikalar izlemeye başlaması, sınırlı ticaret yerine açık ticareti tercih etmesi yani kapalı piyasalardan açık piyasalara geçişi söz konusu olmuştur. Ülkeler sadece bölgesel bir gruba üye olmak yerine birden fazla bölgesel gruba üye olma çabası içine girmişlerdir. Yeni bölgeselleşme küreselleşmenin de dinamiklerini taşıyarak, kendini geliştirerek zamanın koşullarına uyum sağlamıştır.

Verilen bilgiler ışığında görülüyor ki, dünya ekonomisinde özellikle 1970'lerden itibaren istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşılması ve bunun sonucunda istikrarsız fiyatlar, düşük büyüme hızı, işsizlik gibi nedenlerden dolayı ülkeler koruma politikalarına yeniden rağbet etmeye başlamıştır. Böylece küreselleşme hareketleri ile birlikte yenilenmiş

bölgeselleşme hareketleri de hız kazanmaya başlamıştır. Şu anki küreselleşme süreci de daha kapsamlı ve derin (çok fazla farklılaştırılmış olsa bile) bir bölgeselleşme şeklini gerektirmektedir (Telò, 2007, s.4).

2.3 Bölgeselleşmenin Nedenleri

Ülkelerin bölgesel bir bütünleşme içerisine girmelerinin tek bir sebebi bulunmamakla birlikte, bölgesel oluşumların kuruluş nedenleri genelde ekonomik ve siyasi olarak sınıflandırmaktadır.

Bölgeselleşmeye yol açan ekonomik faktörler ve bölgeselleşmedeki amaçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yardımcı, 2012, s.13-14):

- Hükümetlerin kendilerini daha iyi politikalara bağlamak – demokrasi de dâhil- ve bu bağları yerli ve yabancı yatırımcılara duyurmak istemeleri,
- Büyük piyasalara daha güvenli giriş yapma isteği,
- Küreselleşme baskısının firma ve ülkeleri daha büyük piyasalar, artan rekabet ve yabancı teknoloji ve yatırımlara giriş yoluyla etkinlik anlayışına yöneltmesi,
- Çoğu ulus devletin tek başına hareket etmek için çok küçük olduğu yerde, hükümetlerin ekonomi yönetimi alanında egemenliği diğer ülkelerle paylaşarak bağımsızlığı koruma isteği,
- GATT sistemi içinde daha güçlü bir blok olarak hareket etmek ve GATT'ın çok taraflı (multilateral) sisteme girişte tek araç olmadığını göstermek ve bu şekilde sisteme seçilmiş alanlarda daha hızlı ve derin bir etki ile girme isteği,
- Komşu ülkeleri hem fedakârlık olgusu hem de karşılık ve nüfus yayılmasından kaçınmak için, dengeli ve istikrarlı olmalarına yardımcı olma isteği,
- Bütün dünya bölgeselleşme içinde yer alırken geride kalma korkusu.

Bölgeselleşmedeki temel politik motivasyonlar ise dört ana başlıkta toplanabilir (Yardımcı, 2012, s.14-15):

Savunma: Bölgede iç ve dış güvenliği sağlamak. Bu tür hareketlere örnek olarak Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) gösterilebilir. Güvenlik gerekçesi, MERCOSUR (Güney Amerika Ortak Pazarı), ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) ve Körfez İşbirliği Konseyi'nin hayata geçirilmeleri de etkili olmuştur.

Altyapı: Ticaretle başlayan bölgesel işbirliği, çevre kirliliğiyle mücadele, doğal kaynakların paylaşımı ve ticaret için altyapının (demiryolu, karayolu ve limanların inşası ile telekomünikasyon hizmetleri gibi) tamamlanması gibi konularda da işbirliği yapılması için zemin hazırlamaktadır.

İç Politika: BTA'lar vasıtasıyla iç politika bakımından sıkıntı yaratabilecek pek çok konuda daha kolay kararlar alınabilmesi mümkün olmaktadır. Buna örnek olarak, AB'ye adaylık aşamasında olan ülkelerdeki yeniden yapılanma süreçlerinde alınan kritik iç politika kararları gösterilebilir.

Pazarlık Gücü: Bölgeselleşme ile birlikte uluslararası arenada pazarlık gücü artmaktadır. Bu gerekçe özellikle gelişmekte olan ülkelerin gitmekte olduğu bölgeselleşme hareketlerinde önemli rol oynamaktadır.

Küresel piyasaların daha fazla hareket serbestliği kazanması, ekonomik ilişkilerin ve ticari düzenlemelerin çok taraflı sistem çerçevesinde değil de daha verimli olan bölgesel düzeyde gerçekleştirilmesi ile birlikte küreselleşme de ekonomik bölgeselleşme için temel itici güçlerden biri haline gelmiştir (Börzel, 2011, s.16).

Kısaca bölgesel entegrasyonlardan umulan ticari ve ekonomik kazanımlar, üye ülkelerde işbirliği amacıyla yapılan reformları garanti etme isteği, müzakerelerde pazarlık gücünü artırma, dış piyasalara giriş garantisi ve güvenlik kaygısı gibi nedenler ülkeleri bölgeselleşmeye yönelik politikalar izlemeye yöneltmiştir. Ayrıca, GATT/DTÖ rejimi çerçevesinde gerçekleştirilen çok taraflı ticaret liberalizasyonunun ve düzenlemesinin yavaş ve yetersiz kalması pek çok araştırmacı tarafından bölgeselleşmeye olan artan ilginin sebeplerinden biri olarak görülmektedir.

2.4 Bölgesel Ekonomik Birleşmelere Genel Bakış

Yukarıda yer verilen nedenler ışığında uluslararası alanda bölgesel birleşme/entegrasyon çabaları giderek artmıştır. Birçoğu oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan bölgesel bütünleşmeyi hedefleyen birlikleri, temelde siyasi ve ekonomik amaçlı olarak iki şekilde sınıflandırabiliriz. Bu bölümde konuyla ilgili olan bölgesel ekonomik birleşme çeşitleri üzerinde durulacaktır.

Dünyada yaşanan gelişmeler içinde, birinci bölümde de ele alındığı üzere, üretim faktörleri ve ticaretin dünya çapında uluslar-aşırı hareket etmesi ve serbestleşmesini öngören küreselleşme kadar dikkat çeken, bir taraftan onunla çelişen, diğer taraftan da paralellik arz eden bir diğer olgu da bölgesel entegrasyon hareketleridir.

Uluslararası ticaretin, tüm ülkeleri kapsayacak şekilde yani küresel bir ölçekte liberalleştirilmesi “evrensel yaklaşım” olan GATT’ı ifade ederken; değişik ülkelerin bölgesel bir blok içinde ticareti serbestleştirici politikalar izleyerek ekonomik birlikler oluşturmaları ise “ekonomik entegrasyon” olarak tanımlanabilir (Şanlı, 2004, s.163).

Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birlik olmak üzere temel olarak 4 tane bölgesel ekonomik birleşme çeşidi bulunmaktadır.

2.4.1 Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgeleri (free trade area); üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife, kota gibi sınırlamaların ortadan kaldırılmasını öngören bir ekonomik birleşme türüdür. Üye ülkeler birlik dışında kalanlara karşı ortak bir tarife uygulama yükümlülüğü altında değildirler. Bölgeye giren ülkelerin mal ve hizmetleri için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık olmayıp, bu tür birleşmelerde ekonomik politikalarının ve kurumlarının ahenkleştirilmesi ve birliği de söz konusu değildir (Karluk, 2003, s.244-245).

GATT'ın 24. maddesinde serbest ticaret bölgesi; üyeleri arasında, ticaretin neredeyse tamamına yakın bir bölümünden vergi ve diğer kısıtlamaların kaldırılması, olarak tanımlanmıştır. Her bir üye ülkenin üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarife uygulamaması, menşe kurallarının diğer bir deyişle, bölge içinde serbest dolaşımda bulunan malların ilk üretim yerlerini belirten menşe belgelerinin düzenlenmesinin serbest ticaret bölgesinde daha da önem kazanmasına yol açmaktadır. Menşe kuralları bir ürünün nerede yapıldığını ortaya koymak amacıyla kullanılan kurallardır. Farklı ülkelere gelen ürünlerin uygulamada farklı muameleye tabi olması menşe kurallarına ihtiyacın doğmasına neden olmuştur. Dış ticaret üzerinde herhangi bir kısıtlamanın veya tercihli tarife uygulamasının bulunmadığı durumlarda, eşyanın menşei yalnızca istatistikî verilerin tutulabilmesi açısından önem taşımaktadır. Bazı serbest ticaret bölgeleri daha ileri düzeyde bütünleşmeye yönelik; yatırım kurallarının, hizmet ticaretinin ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması gibi konuları da içermektedir (Nebioğlu, 1997, s.48-49).

Dünya ekonomisinde serbest ticaret bölgelerine; 1960 yılında Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi LAFTA (daha sonra ALADI), yine aynı yıl İngiltere'nin öncülüğünde Batı Avrupa'da gerçekleştirilen EFTA, EFTA ile AET arasında 1972-1973 yılları arasında şekillenen AET ve öncülüğünü ABD'nin yaptığı Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) örnek olarak verilebilir.

2.4.2 Gümrük Birliği

Gümrük birliği (custom union); taraf ölkelerin mallarının tek bir gümrük alanı içinde, her türlü tarife ve eşdeğer vergiden muaf biçimde, serbestçe dolaşabilmeleri ve tarafların, üçüncü ölkelerden gelen ithalata yönelik olarak da aynı tarife oranlarını ve aynı ticaret politikasını uygulamaları anlamına gelmektedir (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>).

GATT'ın 24. maddesinde gümrük birliği; üye olmayan ölkelerle yapılan ticarete büyük çapta aynı vergi ve ticari mevzuat uygulaması olan serbest ticaret bölgesi olarak tanımlanmıştır (Nebioğlu, 1997, s. 49).

“Uluslararası Adalet Divanı'nın kararına göre ise gümrük birliği; birliğe üye olmayan devletlere karşı tek bir gümrük vergisinin var olduğu, birlik içindeki üyeler arasındaki mal alışverişlerine uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ölkelerden gelen mallardan alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı bir birliktir.” (Karluk, 1998, s.200).

Gümrük birliği teorisini ilk ortaya atan, 1950'de yayınladığı kitap ile Jacop Viner olmuştur. Daha sonraları J.E. Meade, Marcus Fleming, H.G. Johnson, C.A. Cooper, B.F. Massel, R.G. Lipsey ve Kelvin Lanchester gibi isimlerin de teoriye katkıları olmuştur. Viner ve onu izleyenler, ekonomik bütünleşmenin, taraflar arasında gümrük vergileri başta olmak üzere ticaret engellerini ortadan kaldırıp serbest ticareti geliştirdiğine göre dünya refahını olumlu yönde etkileyeceği görüşüne karşı çıkmışlardır. Onlara göre bu sürecin olumlu ve olumsuz yönleri bir arada bulunmaktadır. Gümrük Birliği'nin Viner tarafından ileri sürülen koşulları, şu biçimde özetlenebilir (Aynagöz, 2002, s.24):

1. Üye ölkeler arasında tarifelerin, kotaların ve benzer etki gösteren sınırlamaların kaldırılması.
2. Birlik dış ithalatta tek tarife uygulanması.
3. Önceden kararlaştırılmış bir formüle göre gümrük gelirlerinin üyeler arasında bölüştürülmesi.

Gümrük birliği, serbest ticaret bölgesindeki şartlara ek olarak birliğe üye ölkelerin serbest dış ticaret politikası izleme imkânlarını sınırlandırılmış olduğundan, serbest ticaret bölgesine göre daha kapsamlı ve ileri bir ekonomik birleşme düzeyindedir (Karluk, 2003, s. 245).

AB, mal piyasalarındaki ticaretin küresel ölçekte serbestleştirilmesi bağlamında, serbest ticaret bölgesi ile birlikte GATT anlaşmasının izin verdiği entegrasyon türü olarak gümrük

birliklerinin en önemli örneklerinden birisi olup, AB'nin gümrük birliklerinin gelişim sürecine katkısı büyüktür (Yardımcı, 2012, s. 25).

2.4.3 Ortak Pazar

Gümrük birliğine üye ülkeler arasında emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin birlik içerisinde serbestçe hareket edebilmelerinin sağlanması ve birliğin sürdürülebilmesi için gerekli şartların varlığının devam ettirilmesi durumunda üye ülkeler arasında bir ortak pazar (common market) kurulmuş olmaktadır (Karluk, 2003, s.246).

Ortak pazar, her bir üye ülkenin iç pazarından oluşmuş "genişletilmiş bir iç pazar" olup gümrük birliklerine göre daha kapsamlı ve bağlayıcıdır. Ortak pazarın ana unsurları ise şunlardır (Yardımcı, 2012, s.26):

1. Birlik içindeki tarifeler kaldırılmıştır.
2. Üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır.
3. Ticaret standartları ve uygulamalarının uyumlaştırılmasını da (harmonizasyonu) içerecek şekilde görünmez ticaret kısıtlamaları kaldırılmaktadır.
4. Emek ve sermayenin serbest dolaşımı sağlanır.

Ortak Pazar şeklindeki birleşmelerin sayısı 2000'li yıllardan sonra artmaya başlamış, günümüzün önemli entegrasyonlarında olan Karayipler Topluluğu (CARICOM) 2002 yılında, ASEAN ise 2003 yılında ortak pazar beyanında bulunmuşlardır.

2.4.4 Ekonomik Birlik

Ekonomik birleşmenin son aşamasını oluşturan ekonomik birlik (economic union); ekonomik, parasal ve sosyal politikalar ile kurumların da birleştirilmesini ve bu alanlarda üye ülkeler arasındaki tüm farklılıkların giderilmesini öngörmektedir. Özellikle, tek bir para sistemi ve ortak bir dış ticaret politikasını içeren bu birlik türü oluşumu gereği parasal birliği de (monetary union) kapsamaktadır (Karluk, 2003, s.246). Bu tür bir bütünleşmede ülkelerin ekonomik, sosyal ve mali politikaları birleştirmeye gidilerek bir uluslararası ya da uluslararası otorite oluşturulması gerekmektedir.

AB, ekonomik ve parasal birliğin hayata geçirilmiş ve kurumsallaştırılmış tek örneğini oluşturur. Ekonomik birlik adımının atıldığı 1993 tarihli Maastricht anlaşmasına temel teşkil eden Delors Raporu'na (1989) göre AB kapsamında ekonomik birlik ve özellikleri şöyle sıralanmıştır (Yardımcı, 2012, s.29):

- İçinde bireyler, mallar, hizmetler ve sermayenin serbestçe dolaşabildiği bir tek Pazar,

- Piyasa mekanizmasını güçlendirmeyi hedefleyen bir rekabet politikası ve diğer önlemler,
- Yapısal değişim ve bölgesel gelişmeyi hedef alan ortak politikalar ve
- Bütçe politikaları ile ilgili kuralları birbirine bağlayacak şekilde makroekonomik politikaların koordinasyonu.

Makroekonomik ve düzenleyici bazı temel ekonomi politikalarının uyumlaştırıldığı bir ortak pazar olarak da tanımlayabileceğimiz ekonomik birliğin, giderek politika uyumunu zorlaması yüzünden zamanla ortak pazardan bir fakının kalmayacağı da öne sürülen görüşlerdendir (Nebioğlu, 1997, s.49).

Sermaye, mal ve hizmet piyasalarındaki gelişmelere bakıldığında dünya ekonomisinin şu anki görünümünü ve ekonomik ilişkilerini küreselleşme olarak nitelendirmekten ziyade, giderek artan bir şekilde uluslararasılaşma ve bölgeselleşme olarak yorumlamak da mümkün gözükmektedir (Fındıkçı, 2006, s.26).

Özetle, gelecekte meydana gelecek bir küreselleşmeye, geniş çaplı bir serbest ticari ve mali bütünleşme ortamına geçişin bir aşamasını oluşturan bölgesel entegrasyon hareketleri, çok taraflı üretime, ticari ve mali ilişkilerin gelişmesine ve küreselleşmeye hız kazandırdığı gibi, benzer özelliklere sahip aynı coğrafi bölge içerisinde olan ülkeleri, güçlerini birleştirici yoğun bölgesel ilişkiler içerisine de itmektedir. Ancak gelişmiş ülkeler, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaştıkları ölçüde içlerine kapanmakta, koruma politikalarına ağırlık vermekte ve aralarında oluşturdukları blok içerisindeki ilişkileri geliştirmeye öncelik tanımaktadırlar. Bloklaşmalar arttıkça blok içi ilişkiler önem kazanmakta, bloklar arası ilişkiler ile blokların bloklar dışında kalan ülkelerle ilişkileri ikinci plana itilmektedir. Bütünleşme hareketi, üye ülkelerin ortak ekonomik-siyasal-sosyal hedefleri, çıkarları ve kültürel değerleri paylaşmaları durumunda daha başarılı olacaktır.

2.5 Bölgeselleşmeye Yöneltilen Eleştiriler

Ülkelerin neden bölgesel eğilimler gösterdiklerini daha önce açıklanmıştı. Bunlar kısaca özetlenecek olursa;

- Taraflar arasında ticaretin karşılıklı olarak serbestleşmesini desteklemek ve böylece ekonomik büyümeye katkıda bulunmak,
- Daha geniş pazarlara giriş imkânı ve bu süreçte istikrar ve güvenin sağlanması,
- Çok taraflı ticaret sistemine dair hayal kırıklığı ve yine bu sistemde pazarlık gücünün arttırılması,
- Kaynakların daha etkin kullanımı ve yapısal engellerin kaldırılması ile ulusal rekabetin arttırılması,

- Siyasi işbirliğinin kuvvetlendirilmesi ve siyasi gerilimin azaltılması.

Bölgeselleşme konusu hem hassas hem de anlaşılması güç bir konu olup bölgeselleşme olgusuna ve bölgesel bloklara yöneltilen en büyük eleştiri günümüz küreselleşen dünyasında global bütünleşmeye engel teşkil ettiği yönündedir. İlk bakışta hem kavram olarak hem de yapısal olarak tamamen zıt olarak anlaşılan küreselleşme ve bölgeselleşme daha kapsamlı ve detaylı incelendiğinde birbirlerine o kadar da aykırı olmadıkları anlaşılmaktadır.

Bölgeselleşme eğilimlerinin siyasal anlamda tek kutuplu bir dünyadan öncelikli olarak ekonomik açıdan daha çok kutuplaşmaya neden olacağı ileri sürülmektedir. Pek çokları için, sınırları olmayan bir dünya düzenine doğru hızla ilerlerken bölgesel anlaşmaların ve beraberinde bölgesel blokların sayıca artması bu süreci sekteye uğratan bir durum olarak görülmektedir. Küresel düzeyde ekonomik bütünleşmeye yönelik çok taraflı liberalizasyon çabalarını engelledikleri düşünülmektedir (Alagöz ve Özel, 2008, s.10). Özellikle ekonomi profesörü Bhagwati, artan bölgeselleşmenin çok taraflı GATT sistemine karşı belirgin bir tehdit olduğunu ileri sürmüştü (Bhagwati, 1991, s.451-452), AB'nin GATT kapsamında gerçekleşecek anlaşmaları engellediğini ve diğer ekonomik birliklerle beraber çok taraflı sistem için sorun teşkil ettiğini ifadesinde bulunmuştur (Baldwin, 1997, s.874-875). Bhagwati ve onun izinden giden bazı araştırmacılar bu bağlamda bölgeselleşme eğilimlerinin çok taraflı ticaret sistemini oldukça yavaşlattığı, olumsuz etkilediği ve çok taraflı serbest ticaretin hedefine ulaşmasında büyük bir engel teşkil ettiği kanısındadırlar (Özer, 2007, s.36).

Konuya ekonomik yönden yaklaşan eleştirmenler bölgeselleşmenin (özellikle BTA'ların) yarattığı "ticaret saptırıcı (trade diversion)" etkileri öne sürerek bölgeselleşmenin kaynakların verimli ve adil bir şekilde kullanımına engel olarak dünya refahını azalttığını ifade etmişlerdir. Bu görüşe göre; en fazla kayırılan ülke temelli liberalizasyon, maliyetlerin en düşük olduğu yerde üretim yapılmasını, tüketicilere daha fazla seçim hakkı tanınmasını, rekabet yoluyla üretimin disipline edilmesini, üreticilerin büyük çaplı üretim imkânından yararlanmalarını ve böylece refahın daha çok artmasını sağlamaktayken; BTA'lar mal ve hizmetlerin en etkin tedarikçi yerine başka bir kaynaktan temin edilmesine yol açarak ekonomik açıdan verimliliği önlemektedir (Kara-Kurtuluş, 2012, s.73). Ancak bölgeselleşmenin ticaret saptırıcı etkilerine yönelik kesin ve net kanıtlar bulunmaması bu iddiaların doğruluğunu şüpheli kılmaktadır.

Bölgeselleşme karşıtları bölgesel ticaret düzenlemelerinin, çok taraflı sistemde olduğunun aksine, müzakere kaynaklarının kısıtlı olduğunu ve dolayısıyla bölgesel oluşumlara odaklanmanın çok taraflı liberalizasyona olan ilgiyi ve dikkati azaltacağını

vurgulamışlardır. Fakat DTÖ’de zamanında tamamlanamayan müzakereler, sürekli değişen gündem, istenilen görüş birliğine ulaşılamaması, öngörülen hedeflerin uygulanmasının çok zaman alması gibi durumlar çok taraflı sistemin hayal kırıklığı yaratmasına neden olmuştur.

Ortaya atılan diğer bir iddia ise; bölgesel oluşumların taraflarına sağladığı ayrımcı ticaret üstünlükleri nedeniyle ortaya çıkan yeni çıkar grupları bu avantajlarını yitirmemek için, “en fazla kayırlan ülke” esasına dayanan çok taraflı sistemin liberalizasyonuna karşı harekete geçebilecekleridir. Söz konusu durum çok taraflı sistemin önüne geçmek istediği “ayrımcılık” sorununu yaratmaktadır.

Bir diğer ileri sürülen görüş de bölgesel oluşumların, bloklar oluşturarak üye ülkelerin kendi başlarına olduğundan daha fazla korumacılığa yatkın olduğudur. Büyük ticaret blokları dünya ekonomisi üzerinde büyük bir güce sahip olduğundan bu durum üçüncü ülkelere karşı “korumacılığın” ve “dışlamanın” artmasına böylece ticaret hadlerini manipüle etmelerine yol açabilmektedir. Özellikle DTÖ’nün kuruluşundan sonra BTA’ların sayısında yaşanan büyük artış, DTÖ’ye üye olan ülkelerin en az bir BTA’ya taraf olması ve çok taraflı sistemin önde savunucularından ABD’nin bile bölgesel işbirliği kurma çabalarına öncelik vermesi çok taraflı sistemin iddia edildiği kadar “en iyi” olmadığını gözler önüne sermektedir.

Çok taraflı sistemin BTA’lar ile olan ilişkisinde GATT/DTÖ’nün temel yapısından kaynaklanan çelişkiler de bulunmaktadır. Çok taraflı sistemin savunucuları öncelikle bu çelişkilerin giderilmesi ve aralarında uyum sağlanması için ne yapılabileceğine öncelik vermeleri gerekmektedir. Küreselleşme sürecinin hem ulusal hem de bölgesel ekonomileri etkileyen ve giderek özerkleşen bir ekonomik gerçeklik yaratmakta olduğu göz ardı edilmemelidir (Vayrynen, 2003, s.32). Bhagwati bölgeselleşmenin yeniden ve daha güçlü bir şekilde dirilişini bir şansızlık olarak yorumlamakta (Bhagwati, 1992 (b), s.554) ve eğer bölgeselleşme rotasında ilerlenilecekse DTÖ’nün daha da kuvvetlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır (Bhagwati, 1992 (a), s.456).

Çalışmanın bu bölümde bölgeselleşme kavramı, gelişim süreci ve bölgesel ekonomik birleşme çeşitleri ele alınmıştır. Bölgeselleşmenin yeni bir olgu olmadığı, kendini yenileyerek ve koşullara uyum sağlayarak gelişen ikinci dalgasıyla en az küreselleşme kadar önem arz etmekte ve dünyayı etkilemekte olduğu görülmüştür. Bölgesel birleşmeler ticaretin liberalizasyonu sağlama yönünde atılan ilk adımlardan olurken, bu durum küreselleşme için bir anlamda basamak görevi görmüştür. Yenilenmiş bölgeselleşme hareketleri kapsamında bölgesel entegrasyonlar ve BTA’lar, DTÖ/çok taraflı sistem ile birlikte dünya ekonomisi için kilit rol oynamaktadır. Bu nedenle aralarındaki gerginliğin en aza indirilmesiyle gerçekleştirilecek uyum, dünya refahını sağlamak yönünde atılacak önemli adımlardan olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARETTE KÜRESELLEŞME ve BÖLGESELLEŞME ÖRNEKLERİ

Bu bölümde ilk olarak, dünya ticaretinde küreselleşme kapsamında uluslararası ticarete öncülük eden GATT'a, onun tamamlayıcısı niteliğindeki DTÖ'ye, bölgeselleşme kapsamında ise bölgesel entegrasyonlara öncülük eden AB ve bölgeselleşmenin yapı taşlarından olan BTA'lara yer verilecektir. Daha sonra küreselleşme bölgeselleşme ikilemi başlığı altında AB örneği ile bölgesel entegrasyonların dünya ticaretindeki yeri ve önemi saptanmaya ve çok taraflı sistem ile BTA ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak ise dünya ticaretindeki son durum incelenerek, mevcut sorunların giderilmesi konusunda ne yapılabileceği üzerinde durulacaktır.

3.1 GATT

Küreselleşme hareketleri ile birlikte, uluslararası ticarete liberalizasyonu sağlamak için atılan en önemli adımların başında GATT gelmektedir. 1947'de geçici bir anlaşma olarak ortaya çıkan GATT, 1948 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde yirmi üç ülkenin katılımıyla resmi olarak yürürlüğe girmiştir (Dinan, 2005, s.492).

3.1.1 GATT'ın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

1929 yılında Amerika'da başlayıp zamanla dünyayı etkisi altına alan "Büyük Buhran" dan sonra daha içe dönük ve ulusal politikalar izleyen ülkeler, ikinci dünya savaşının 1945 yılında sona ermesiyle birlikte dış ilişkilerine yeni bir yön verme ihtiyacı duymuşlardır (Ertürk, 1991, s.177). Savaşın getirdiği büyük yıkım, daha önce ekonomik ve mali konularda dayanışma isteğinde olmayan gelişmiş ülkeleri sıkı bir işbirliğine sevk etmiştir. Uluslararası ekonomik, siyasal ve sosyal yeniden yapılanma süreci, öncelikle 1943 yılında temelleri atılan BM ile daha sonra ise ABD öncülüğünde, 1944 yılında gerçekleşen Bretton Woods konferansıyla büyük hız kazanmış ve yeniden yapılanma içine girmiştir. Bu konferans sonucunda uluslararası para sisteminin işleyişinden sorumlu olan IMF ve ikinci dünya savaşından sonra büyük hasar görmüş olan ülkelerin yeniden yapılandırma ve kalkınma çabalarına mali destek sağlamaya yönelik IBRD kurulmuştur (Çeştepe, 2007, s.204-205). IBRD daha sonra temelini teşkil ettiği DB bünyesinde hizmet vermeye devam etmiştir (<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/EXTIBRD/0,,menuPK:3046081~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:3046012,00.html>).

Dünya ekonomisinde yaşanan bu hızlı gelişmeler dış ticarete yaşanan durgunluğu gidermek için de ülkeleri harekete geçirmiştir. Uluslararası ticarete gümrük tarifeleri ve benzeri kısıtlamaları azaltmak ve/veya kaldırmak amacıyla 50 kadar ülkenin temsilcisi tarafından “Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO)” adı verilen bir uluslararası örgütün kurulması kararlaştırılmıştır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009, s.5). Ancak bu girişim, bazı sanayileşmiş ülkelerin yasama organları tarafından, görünürde ekonomik gerçekte ise politik bazı gerekçeler öne sürülerek onaylanmadığından dolayı sekteye uğramıştır (Çeştepe, 2007, s.204). Bir yandan ITO kuruluş müzakereleri devam ederken, çoğunluğu Batılı olan 23 ülke, “geçici” olarak nitelendirilen GATT’ı 1947 yılı Cenevre konferansında imzalamışlardır. Burada amaç ITO kurulana kadar belirli mallar üzerinde tarife indirimlerinde bulunmak ve bunları uygulamaya koymaktır. 1948 yılında uygulamaya giren anlaşma, 1950’de ITO’nun kurulmasına yönelik girişimlerin (Havana Şartı) tamamen reddedilmesiyle zaman içinde süreklilik kazanmış (Dinan, 2005, s.492) ve 1994 Uruguay görüşmeleri sonucunda kurulan DTÖ’ye kadar uygulanmaya devam etmiştir. Anlaşma, dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009, s.5).

Küresel düzeyde ticaretin liberalizasyonunu sağlamak ve uluslararası kural ve disiplinlerin daha da iyileştirilmesini, güçlendirilmesini sağlamak amacıyla 1947 yılından sonra da sekiz tane çok taraflı müzakere turu (konferans) gerçekleştirilmiştir (http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm). Bunlar şöyle sıralanabilir (Karaca, 2003 s.85 ve Çeştepe, 2007, s.207):

1. 1947 Cenevre (İsviçre) Konferansı; 23 ülke katılmış ve gündem konusunu tarifeler oluşturmuştur.
2. 1949 Annecy (Fransa) Konferansı; 13 ülke katılmış ve gündem konusunu tarifeler oluşturmuştur.
3. 1951 Torquay (İngiltere) Konferansı; 38 ülke katılmış ve gündem konusunu tarifeler oluşturmuştur.
4. 1956 Cenevre (İsviçre) Konferansı; 26 ülke katılmış ve gündem konusunu tarifeler oluşturmuştur.
5. 1960-1961 Cenevre (İsviçre) Dillon Round; 26 ülke katılmış ve gündem konusunu tarifeler oluşturmuştur.
6. 1964-1967 Cenevre (İsviçre) Kennedy Round; 62 ülke katılmış ve gündem konusunu tarifeler ve anti-dumping önlemleri oluşturmuştur.
7. 1973-1979 1961 Cenevre (İsviçre) Tokyo Round; 102 ülke katılmış ve gündem konusunu tarifeler, tarife dışı önlemler ve çerçeve anlaşmalar oluşturmuştur.

8. 1986-1993 (1994) Punta del Este (Uruguay) Uruguay Round; 123 ülke katılmış ve gündem konusunu tarifeler, tarife dışı önlemler, kurallar, hizmetler, fikri mülkiyet hakları, anlaşmazlıkların çözümü, tekstil, tarım, DTÖ'nün kurulması vb. oluşturmuştur.

Bunlardan özellikle dikkati çeken; 1993 yılında görüşmeleri tamamlanan ve 1994 yılında ise “nihai karar” ile DTÖ'nün kurulmasına karar verilen Uruguay Round'dur.

3.1.2 GATT'ın Amaç ve İlkeleri

Savaş sonrasında dünya genelinde hâkim görüş olan özellikle ekonomik liberalizasyonun sağlanması ve bu amaçla uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi felsefesinin bir yansıması olan GATT dört ana bölümden oluşmaktadır (Text of the General Agreement, 1986, s. preface).

GATT'ın temeli birinci bölümün birinci maddesinde belirtilen “en çok kayırlan ülke (Most Favoured Nation)” ilkesine dayanır. Söz konusu ilkeye göre, tüm üye ülkeler başka bir ülkede üretilen veya başka bir ülkeden gelen herhangi bir ürüne sağlanan avantajı, iltiması, ayrıcalığı veya muafiyeti, aynı zamanda ve koşulsuz olarak diğer taraf ülkelerde üretilen veya o ülkelerden gelen benzer ürünlere de sağlayacaklardır (Dinan, 2005, s.492). İthalat ve ihracat alanlarının yanında aynı koşullar sağlanan gümrük işlemleri içinde geçerlidir. Yani üye ülkelerden herhangi birinin başka bir ülkeye gümrük kolaylıkları sağlaması durumunda diğer ülkelerde koşulsuz şartsız aynı kolaylıktan yararlanabileceklerdir (Ertürk, 1991, s.180).

Keskin hatlara sahip bu kuralın da çeşitli istisnaları bulunmaktadır. Bunlardan en çok dikkati çeken, gümrük birliği, serbest ticaret bölgesi gibi “ticaret bölgesi oluşturma” amcı güden BTA'lardır. Böyle bir durumda söz konusu indirim ve kolaylıklar sadece anlaşmaya taraf olan ülkeler için geçerli olacak, birleşme dışında kalan GATT üyeleri tanınan kolaylıklardan faydalanamayacaklardır (Çeştepe, 2007, s.205). Ayrıca gelişmiş ülkelerin, malların dışa ihracını önlemek amacıyla, belli ürünlerde gelişmekte olan ülkeler lehine tek taraflı olarak uyguladığı tercihli gümrük vergileri sistemi olan genel preferanslar sistemi gibi ayrımcı nitelikteki uygulamalar ile Anlaşma'nın öngördüğü anti-damping ve telafi edici vergiler de diğer istisnai durumlardandır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009, s.5-6). Bu kural ile asıl hedeflenen özellikle ihracatçı ülkelerin karşılaşabilecekleri ani sürprizlerin önüne geçerek, rakip veya rakiplerine tanınacak kolaylıklardan haberdar olan bu ülkelerin muhtemel kayıplarını önlemek veya aza indirmektir (Ertürk, 1991, s.180).

Anlaşmanın ikinci bölümünü içsel (dâhili) vergileme ve düzenlemeler üzerindeki “ulusal muamele” ilkesi oluşturur (Text of the General Agreement, 1986, s.6). İç pazara ilişkin düzenleme ve uygulamalar yönünden ithal ve yerli mallar arasında ayırım

yapılmamasını öngören bu kural sadece bir mal, hizmet veya fikri mülkiyet pazara girdikten sonra uygulanmaktadır. GATT üyesi ülkeler bu durumda sanayilerini sadece gümrük vergileri ile korumuş olacak ve üretimden gümrük vergisine eş bir vergi alınması gibi yöntemlere başvurmayacaklardır (Çeştepe, 2007, s.205). Burada hedeflenen, ithal kotalarının yerli sanayiin korunması için kullanımını yasaklamaktır. Bu kuralın istisnaları da Anlaşma'da belirtilmiş olup geçici ödemeler dengesi çeken ülkeler bir süre için ithalat kısıtlamalarına gidebileceklerdir (Karaca, 2003 s.86).

Üçüncü bölüm ülkesel başvurular, sınır bölgesi faaliyetleri, gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleri başlığı altında açıklanmıştır (Text of the General Agreement, 1986, s.41). Bu bölüm genel olarak “Gümrük Vergilerinin İndirilerek Konsolide Edilmesi” ilkesine dayanmakta olup, burada GATT kapsamında öncelikle gümrük tarifelerinin indirilmesi üzerinde durulmuştur. Söz konusu kurala göre, her üye ülkenin taviz listesinde yer alan oranlar bağlı oranlar (bound rates) olarak adlandırılmaktadır. Bu oranlar üye ülke bakımından bağlayıcı olup önemli ticaret partnerleriyle telafi amacıyla müzakere etmeksizin artırılamamaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009, s.6).

Son bölüm ise uluslararası ticareti “tarife yoluyla koruma” ve uluslararası ticareti serbestleştirmeye yönelik “kısıtlamaların tedricen azaltılması” kuralına dayanır. Tarife aracılığıyla, GATT çerçevesinde bütün üye ülkeleri kapsayacak biçimde yapılan ve tarife hadlerini aşağıya çeken görüşmeler şeklinde yapılmaktadır (Ertürk, 1991, s.181). Aynı şekilde ülkeler ticaret kısıtlayıcı önlemleri azaltmak için bir araya gelerek müzakerelerde bulunacaklardır (Karaca, 2003, s.86). Ayrıca üye ülkeler arasında yaşanacak herhangi bir anlaşmazlık durumunda GATT arabuluculuk görevi üstlenecek ve uluslararası ticari çıkarı zarar uğrayan bir ülke GATT'a başvurup onun danışma ve uzlaştırma fonksiyonlarından faydalanabilecektir (Çeştepe, 2007, s.205).

3.2 DTÖ

Sekiz yıllık Uruguay görüşmeleri sonucunda 15 Nisan 1994 tarihinde Fas'ın Marakeş şehrinde 125 ülkenin katılımı ve “Nihai Karar'ın (Final Act)” imzalanması ile DTÖ'nün kurulması kararlaştırılmıştır (Çeştepe, 2007, s.208). 1 Ocak 1995'te, yani Bretton- Woods konferansından tam 50 yıl sonra ise resmi olarak GATT'ın devamı niteliğinde olan DTÖ faaliyete geçmiştir(http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm). DTÖ, temelini GATT'tan almakta olup, sistemi için gerekli kuralları 1948'den beri GATT sağlamıştır. Temel olarak DTÖ, dünya ekonomisinde mal ve ticaret hizmetinin daha fazla serbestleştirilmesine yönelik olarak üye ülkeler arasında sürekli olarak müzakereler yapılmasına imkân tanımaktadır (World Trade Organization, 2011, s.9-10).

Uruguay müzakereleri sonucunda GATT'ın dünya ekonomisini güçlendirdiği, daha fazla ticaret, yatırım, istihdam ve gelir artışı sağladığı ilan edilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009, s.6). Ayrıca bu görüşmeler daha önce sadece çok taraflı ticaret anlaşmalarını kapsayan GATT'ın statüsünü de değiştirerek, onu çok taraflı kuralların “hizmet ve fikri mülkiyet haklarını” da kapsayacak şekilde genişletmiştir. GATT, şu an DTÖ'nün üç temel anlaşmasından biri olarak; Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services-GATS) ve Ticaret Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights-TRIPS) ile birlikte işlev görmektedir (GATT, 1998, s.VI).

DTÖ'nün kurulmasıyla, GATT ilke ve kuralları büyük ölçüde değiştirilmiş, yenilenmiş ve düzenlenmiş olup, Anlaşma örgüt ve yaptırım gücüne kavuşmuştur. Daha gelişmiş ve güçlendirilmiş kurallara dayalı bu yeni sistem ile ihracatçı kuruluşların mal ve hizmet ürünleri için yabancı pazarlara liberal, güvenli ve örgütlenebilir erişimlerinin sağlanması mümkün kılınmak istenmiştir. Böylece kuruluşların daha adil rekabet koşullarında, sürpriz kısıtlamalar olmadan uluslararası arenada ticaret yapabilmeleri mümkün olacaktır (Karluk, 2003, s.319).

3.2.1 DTÖ'nün Amaçları

Uruguay görüşmelerinin tamamlanmasıyla dünya ekonomisinin liberalizasyonunu sağlama süreci büyük bir ivme kazanmış ve ileriye yönelik göze çarpan atılımlar gerçekleşmiştir. Bu sürecin en önemli itici güçlerinin başında ise DTÖ gelmektedir. DTÖ'nün sağlamış olduğu hak ve yükümlülükler hızla küreselleşen dünya ekonomisi için ticaretin gelişmesinde hayati bir öneme sahiptir.

DTÖ'yü kuran 15 Nisan 1994 tarihli Marakeş Anlaşmasına göre örgütün amaçları şunlardır (Karluk,2003, s.323, Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009, s.9 ve http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm#articleII):

- Hayat standardını yükseltmek, tam istihdam ve istikrarlı bir şekilde artan gelir dağılımı ve talep hacmini sağlamak, üretim ve ticareti geliştirirken dünya kaynaklarının sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak kullanımını sağlamak, çevreyi korumak ve farklı ekonomik düzeylerdeki ülkelerin ihtiyaç ve endişelerine cevap verecek şekilde mevcut kaynakları geliştirmek,
- Gelişmekte olan ülkelerin ve özellikle en az gelişmiş olanların artan dünya ticaretinden ekonomik kalkınma ihtiyaçları ile orantılı olarak pay almalarını sağlamak,

- Bu hedeflere ulaşılmasına yardımcı olmak üzere uluslararası ticari ilişkilerde ayrımcılığı ve ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldıran karşılıklı çıkar esasına dayalı anlaşmalar yapmak,
- GATT ve Uruguay Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakerelerinin sonuçlarına uygun bütünleşmiş, uygulanabilir ve kalıcı çok taraflı ticaret sistemi geliştirmek,
- Çok Taraflı Ticaret Sisteminin temel ilkelerini korumak.

3.2.2 DTÖ'nün Fonksiyonları

Anlaşmanın üçüncü başlığına göre DTÖ'nün fonksiyonları şöyle açıklanmıştır (http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm#articleII):

- 1- DTÖ, bu anlaşmanın ve çok taraflı ticaret anlaşmalarının uygulanmasını, yönetimini ve işleyişini kolaylaştırarak, bu fonksiyonların düzenli, hızlı çalışması için gerekli koşulları ve altyapıyı sağlamaktadır.
- 2- DTÖ, üyeleri arasında bu anlaşma ve ekleri dâhilinde gerçekleşen çok taraflı ticaret ilişkilerinin müzakeresi için bir forum teşkil etmektedir. DTÖ ayrıca üyeleri arasındaki daha ileri seviye çok taraflı ticaret görüşmeleri için bir forum görevi görmekte olup, bu görüşmelerin sonuçlarının uygulanabilmesi için gerekli çerçeveyi sağlayabilmektedir.
- 3- DTÖ, anlaşmanın 2 numaralı ekinde yer alan “Anlaşmazlıkların Giderilmesi ve Anlaşılması” (Dispute Settlement Understanding-DSU) metnini yönetmektedir. Diğer bir anlamda üyeler arasındaki ticari anlaşmazlıkları çabuk ve etkili bir şekilde çözecek mekanizmayı sağlamaktadır.
- 4- DTÖ, anlaşmanın 3 numaralı ekinde yer alan “Ticaret Politikası İnceleme Mekanizması'nı” (Trade Policy Review Mechanism-TPRM) yönetmektedir, yani üyelerin ticaret politikalarını gözden geçirmekte ve değerlendirmektedir.
- 5- DTÖ, küresel ekonomi politikalarının oluşturulmasında tutarlılık sağlamak amacıyla, uygun olduğu durumda IMF, IBRD ve bağlı kuruluşları ile işbirliği yapmaktadır.

DTÖ, sadece GATT'ın biraz genişletilmiş hali olmayıp, kendine özgü değişik bir yapıya ve farklı bir karaktere sahiptir. İkisi arasındaki temel farklılıklar genel olarak aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

- GATT, asıl amacı 1940'ta DTÖ'yü kurmak olan, herhangi bir kurumsal yapısı olmayan ve “geçici” nitelikte çok taraflı bir anlaşmadır (Gelir İdaresi

Başkanlığı, 2009, s.7). DTÖ ise dünya ticaretini serbestleştirmeye yönelik yaklaşık yarım asırdır faaliyet gösteren bu geçici anlaşmayı bünyesine alarak yaptırım gücü artırılmış bir kurumdur (Çeştepe, 2007, s.211). GATT'ın aksine DTÖ süreklilik arz etmektedir.

- GATT kuralları sadece mal ticaretini kapsarken, DTÖ ise mal ticaretinin yanında Hizmetler Ticaret Genel Anlaşması (GATS) ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması'nı (TRIPS) da kapsamaktadır (Karluk, 2003, s.319).
- GATT çok taraflı bir araçken ilave edilen anlaşmalarla selektif bir yapıya dönmüştür. DTÖ'yü oluşturan anlaşmaların ise neredeyse tamamı çok taraflı olup, bu anlaşmalardan doğan yükümlülükler üyelerin tamamını bağlamaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2009, s.8).
- DTÖ, çok taraflı ticaret sisteminin daha az sorunla işleyebilmesi ve anlaşmazlıkların kolay ve hızlı bir şekilde giderilebilmesi için GATT sisteminin zayıflıklarını ortadan kaldıran bir çözüm mekanizmasına "Anlaşmazlıkların Çözüm Kural ve Yöntemleri Hakkındaki Uyum Metni" ne sahiptir (Karluk, 2003, s.331).

3.2.3 DTÖ'nün Temel İlkeleri

DTÖ, yukarıda bahsedilen GATT'ın ilkelerinden olan en fazla kayrılan ülke ve ulusal işlem kuralını devralmış olup kendi kapsamında ilkelerini genişletmiştir. Bu ana iki ilke dışında benimsediği ilkelerden birini de "kademeli olarak ve uzlaşmalar aracılığıyla daha serbest bir ticaret" (Freer Trade: gradually, through negotiation) oluşturmaktadır. Bu ilkeye göre uluslararası ticareti teşvik etmek amacıyla ticaretin önündeki engeller azaltılmalı ve küresel ekonomik liberalizasyonu sağlamak için gerekli adımlar izlenmelidir. Piyasaları serbestleştirmek ve dış etkilere açmak faydalarının yanında bir takım sorunlar da yaratabileceğinden, DTÖ anlaşmaları özellikle gelişmekte olan ülkeler için gerekli ayarlamalara ve düzenlemelere imkân tanımaktadır.

Bir diğer önemli ilkeyi "öngörülebilirlik; bağlayıcılık ve saydamlık aracılığıyla (Predictability: through binding and transparency)" oluşturur. Bu ilke ile özünde, hem yatırımcılar hem ticaret yapanlar için daha ileri seviyede güvenli bir piyasa sağlanması amaçlanmaktadır. Öngörülebilirliğin geliştirilmesiyle daha istikrarlı bir yapı sağlanabilecektir (World Trade Organization, 2011, s. 11-12). DTÖ kapsamında yer alan "Bildirme İcapları ve Ticaret Politikalarını Gözden Geçirme Mekanizması" ile üyelerin mal, hizmet ve fikri

mülkiyet haklarının korunması gibi alanlarda izlenen ticaret politikalarında mümkün derecede saydamlığın garanti edilmesi amaçlanmaktadır (Çeştepe, 2007, s.212).

Adil koşullar altında rekabeti sağlamak (Promoting fair competition) ve kalkınmayı ve ekonomik reformları teşvik etmek (Encouraging development and economic reform) ise DTÖ'nün diğer önemli ilkelerini oluşturur (World Trade Organization, 2011, s.12-13).

3.3 Bölgeselleşmenin Sembolü AB

Küreselleşen bir dünyada ulus-devlet olarak tek başına ayakta kalmak ve diğer uluslararası aktörler ile rekabete girmenin doğurduğu sıkıntılar, pek çok devleti bölgesel bloklar oluşturarak serbest ticaret alanları yaratmaya yöneltmiştir. Daha sonrasında bu çabalar daha yüksek ve gelişmiş bir düzeyde bir seyir göstererek ortak siyasal, hukuksal ve toplumsal sistemler kurmaya kadar ilerlemiştir (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009, s.80). Bu bağlamda yapılan pek çok araştırma, ekonomik ve siyasal bölgeselleşme kapsamında uzun süredir bir yol gösterici olarak kabul edilen AB çevresinde yoğunlaşmıştır (Börzel, 2011, s.8).

AB, gelişmiş ve karmaşık yapısıyla başlıca ticaret blokları arasında merkezi bir role sahiptir. Geçmişten günümüze görülmektedir ki ticaret blokları, tüm dünya ekonomisi için önemli role sahip kurumsallaşmış yönetim mekanizmaları –örneğin DTÖ- ile ulus-devletlerin ekonomik politikaları arasında hayati öneme sahip bir köprü (Hirst ve Thompson, 2003, s.183) görevi görmektedir.

3.3.1 AB'nin Kuruluş ve Gelişim Süreci

II. Dünya Savaşı sonrasında tercihli ticaret anlaşmalarıyla başlayan; zamanla serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve parasal birlik aşamalarını geride bırakan bütünleşme çabaları sonunda en gelişmiş şeklini alan ve günümüzde AB olarak adlandırılan bölgesel bütünleşme ortaya çıkmıştır (Bayraktutan, 2010, s.87).

Tablo 3.1 AB'nin Kuruluşu

AB'nin Kuruluşu				
<ul style="list-style-type: none"> Savaş sonrasında birbirlerine önemli zararlar veren ülkeler, o dönemin savaşları için gerekli olan kömür ve çelik üzerinde ilk resmi işbirliğini AKÇT çatısı altında 1951'de gerçekleştirmiştir. Bu ilk girişimde altı yılda elde edilen başarı üzerine, kömür ve çelikte başlayan işbirliği 1957'de nükleer enerjiyi de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Aynı yıl içinde sadece birkaç ay sonra bugünkü AB'nin çekirdeğini oluşturduğu kabul edilen AET kurulmuştur. Bu üç organizasyon Füzyon Anlaşması'na (1967) kadar üç ayrı kurum olarak hukuki varlıklarını sürdürmüştür. AB bugünkü yapısına Maastricht Anlaşması ile kavuşmuştur. Tek senet (1987), Amsterdam (1997), Nice (2000) ve Lizbon (2009) ile yapılan değişiklikler ayrı başlıklar altında detaylandırılmıştır. 				
AKÇT Paris Anlaşması 18 Nisan 1951	AET Roma Anlaşması 14 Ekim 1957 AAET Roma Anlaşması 25 Mart 1957	AT Füzyon Anlaşması 1 Temmuz 1967	TAS Tek Avrupa Senedi 1 Temmuz 1987	AB Maastricht Anlaşması 7 Şubat 1991
1951	1957	1967	1987	1993
Resmi işbirliğinin denendiği dönem	Resmi işbirliğinin genişletildiği dönem	Tek çatı altında toplanma	Daha derin işbirliğinin ilk işaretleri	Topluluktan Birliğe geçiş AB döneminin başlaması

Kaynak: Keskin H. M., 2010, s.11.

Yirminci yüzyılın başında yaşanan kritik gelişmelerin neden olduğu ekonomik ve siyasi konjonktür ile birlikte, küresel düzeyde ilk ciddi örgütlenmelerden biri ve Avrupa'da birlik kurmak için atılan en somut adım olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) (Bekmez ve Karataş, 2007, s.291), 18 Nisan 1951'de Fransa, Hollanda, Almanya, Belçika, Lüksemburg ve İtalya tarafından imzalanan Paris Antlaşması ile kurulmuştur (Ülger, 2003, s.6). AKÇT ile ülke ekonomilerinin gelişmesine katkıda bulunmak, sektörde tekelleşmeyi önlemek, yatırımları hızlandırmak, tam istihdamı gerçekleştirerek işsizliğin önüne geçmek ve hayat seviyesini yükseltmek amaçlanmıştır (Sandıklı, 2008, s.134). Böylece, o dönemin savaşları için stratejik kaynak olarak kabul edilen kömür ve çelik üzerinde işbirliği resmileştirilirken daha sonra çok daha geniş alanları kapsayacak olan AB'nin temelleri atılmıştır. 25 Temmuz 1952'de yürürlüğe giren anlaşma 50 yıllık bir süre için imzalanmış olup, 23 Temmuz 2002'de AKÇT'ye ait özel kurullar topluluk hukukuyla birleştirilmiş ve anlaşmadan kaynaklanan hak ve yükümlülükler AT'ye devredilmiştir (Keskin, 2010, s.9-10).

AKÇT, gerek Avrupa'nın gerekse dünyanın bölgeselleşme süreci açısından dönüm noktası niteliğinde olup ,o dönemde Avrupa'daki diğer örgütlenmelerin aksine yani serbest ticaret bölgesinin ötesinde, kömür, çelik ve ilgili sektörlerle sınırlandırılmış ortak pazar unsurlarını taşımaktadır (Yardımcı, 2012, s.58).

AKÇT'nin göstermiş olduğu başarılı gelişme, Avrupa'da daha geniş kapsamlı bir ekonomik bütünleşmenin gerçekleştirilmesi yönündeki çabaları hızlandırmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra, AKÇT'yi kuran altı Batı Avrupa ülkesi 25 Mart 1957'de Roma Antlaşması'nı imzalamış (Sandıklı, 2008, s.135) ve böylece AET'nin kurulmasına karar verilmiştir. Anlaşma, 1 Ocak 1958'de yürürlüğe girmiş ve bu anlaşma ile altı Avrupa ülkesi arasında kömür, çelikle başlatılan bütünleşme girişimlerinin ekonominin bütün kesimlerine yayılması hedeflenmiştir (Bayraktutan, 2010, s.90-91).

AET'yi kuran Roma Antlaşmasında kuruluş amaçları şu şekilde ifade edilmiştir (Bekmez ve Karataş, 2007, s.295):

1. Avrupa'da daha güçlü bir birliğin temellerini atmak,
2. Ülkeler arasındaki sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla, mevcut engelleri ortadan kaldırmak,
3. Ekonomik bütünlüğün güçlenmesi amacıyla bölgeler arasındaki dengesizlikleri gidermek,
4. Uluslararası ticaretteki kısıtlamaları aşamalı olarak ortadan kaldırmak,
5. Üye ülke vatandaşlarının çalışma koşullarını ve hayat standartlarını iyileştirmek,
6. Adil rekabete engel olan etmenleri ortadan kaldırmak,
7. Avrupa ile deniz aşırı ülke ve topraklar arasında dayanışmayı arttırmak ve bu bölgelerdeki yaşam düzeyini yükseltmek.

Roma Antlaşması'nın hayata geçirilmesiyle birlikte, üye ülkeler arasında ticarete gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmış ve böylece tek pazar oluşturmaya yönelik ilk önemli adım olan gümrük birliği sağlanmıştır (Karluk, 2014, s.19).

1957 yılında aynı zamanda Roma Antlaşması'na uygun olarak, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kurulmasına da karar verilmiştir (Ülger, 2003, s.48). Bu anlaşma ile kurulan nükleer sanayiler ile atom enerjisinin barışçı yollarla kullanımının geliştirilmesi (Bayraktutan, 2010, s.90) ve üye ülkelerdeki hayat standardının yükseltilmesiyle ilişkilerin ilerletilmesi (Yardımcı, 2012, s.59) amaçlanmıştır. EURATOM, 1965'te imzalanan Füzyon Antlaşması ile AT bünyesine alınmıştır (Ülger, 2003, s.49).

Şubat 1986’da iki farklı ülkede imzalanan ve 1 Temmuz 1987’de yürürlüğe giren Tek Avrupa Senedi (Single European Act) ile iç pazarın gerçekleşmesi için gerekli olan düzenlemelerin sağlanması amaçlanmış ve Ortak Pazar’ın gerçekleştirilmesi için gerekli hukuki ve siyasal dayanaklar oluşturulmuştur (Karluk, 2014, s.19).

7 Şubat 1992’de Maastricht’te imzalanan ve 1 Kasım 1993’te yürürlüğe Avrupa Birliği Antlaşması olarak da adlandırılan Maastricht Antlaşması Avrupa’nın bütünleşmesinde önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir (Ülger, 2003, s.199). Anlaşma ile AET, AT adını almış, Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği ve Güvenlik ve Adalet Alanında İşbirliği sütunları eklenerek üç sütunlu yeni bir yapı oluşturulmuştur. Birliğin kurumsal yapısı, yetki ve faaliyet alanına ilişkin kabul edilen değişiklikler siyasi bütünleşmenin temellerini oluşturmuştur. Yeni yapılanma sürecinde, sınırsız bir pazar yaratmak, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlamak, parasal ve ekonomik birlik oluşturmak, ortak bir dış politika ve güvenlik politikası uygulamak ve uzun vadede ortak bir savunma politikası geliştirmek Topluluklar boyutundaki entegrasyon sürecinin başlıca hedefleri olmuştur (Karluk, 2014, s.19-20). Ayrıca üye devletlerin Ekonomik ve Parasal Birliğe katılabilmeleri için zorunlu koşullar öngörülmüş olup bunlara “Maastricht Kriterleri” adı verilmiştir.

Maastricht Anlaşması’ndan sonra yapılan yeni düzenlemelerle 2 Ekim 1997’de Amsterdam Antlaşması imzalanmış ve 1 Mayıs 1999’da yürürlüğe girmiştir. İkinci Maastricht anlaşması olarak da nitelendirilen anlaşmada, AB’nin üye ülkelerin ortak ilkeleri olan hürriyet, demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğüne dayandığı ifade edilerek birliğin kurumsal ve siyasal yapısının güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Ülger, 2003, s.45). Anlaşma ile Avrupa Parlamentosu ortak karar alma yöntemlerinde yapılan değişikliklerle daha güçlü hale getirilmiş ve üye ülkeler arasında sınır kontrollerinin kaldırılmasını öngören Schengen Anlaşması Topluluk hukukunun bir parçası olmuştur (Karluk, 2014, s.20).

AB’nin siyasi yapılanması yönünde atılan önemli adımlardan biri de 26 Şubat 2001’de imzalanan ve 1 Şubat 2003’te yürürlüğe giren Nice Anlaşması’dır. Bu anlaşma ile AB’nin derinleşme şekli ve genişleme süreci söz konusu olmuş (Keskin, 2010, s.13-14) ve AB kurumlarının, birliğin genişleme sürecine uygun hale getirilmesi hedeflenmiştir (Karluk, 2014, s.20). AB’nin üye devlet sayısı, 2013’te Hırvatistan’ın katılımıyla 28’e ulaşmıştır.

3.3.2 AB'nin Amaçları

Ortaya çıkış amacı üyeleri arasında ekonomik kalkınma ve dayanışmayı sağlamak olan AB, zamanla genişleyerek siyasal ve sosyal alanları da kapsayarak bu yönde işbirliğini ve dayanışmayı öngören bir kurum haline dönüşmüştür. Bu kapsamda AB, üye devletlerin birbirleri ile her alanda dayanışma içinde bulunması, insan haklarının korunması ve üye devletlerin ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel anlamda ilişkilerinin ilerlemesi için çaba göstermektedir.

AB'nin genel olarak stratejik amaçları şöyle sıralanabilir (Karluk, 2014, s.74-75):

- Yeni Avrupa yönetim şekillerinin teşviki
- Daha güçlü ve etkili bir Avrupa yaratılması
- Yeni bir ekonomik ve sosyal güvenlik gündeminin oluşturulması
- Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi
- Akıllı Büyüme: Bilgi ve yeniliğe dayalı ekonominin geliştirilmesi
- Sürdürülebilir Büyüme: Kaynakların etkin kullanıldığı daha yeşil ve daha rekabetçi ekonominin desteklenmesi
- Kapsayıcı Büyüme: Sosyal ve bölgesel uyumun sağlanması amacıyla yüksek istihdam seviyesinin yakalanması.

Yukarıda belirtilen hedeflere ulaşmanın en etkili yolunun birlikte hareket etmek olacağı düşüncesi, üye devletleri bir araya getirmekte ve bir arada tutmaya da devam etmektedir.

Çok uluslu ekonomik yönetişimin bir emsali olan birliğin, Avrupa düzeyindeki ekonomik ve diğer politikaların düzenlenmesinin geniş siyasi boyutları, hem böyle ortak programlara gereksinim duyulmasına hem de mevcut kurumlar içinde bu programlara ulaşılmasına dair bazı sorunları gündeme getirmektedir. Bölgesel uyum politikalarının büyük harcamalar gerektirmesi, daha zayıf bölgelerin daha yüksek ortak standartlara yükseltilmesinin ciddi bir yeniden gelir dağılımı politikası izlenmesi ihtiyacını ortaya çıkarması gibi zorluklar, diğer alanlarda gerçekleştirilecek özellikle altyapı, eğitim gibi düzenlenmelerin büyük dirençlerle karşılaşmasına neden olmaktadır.

Dünya ticaretinin büyük bir bölümü, AB, NAFTA, Japonya, Çin ve ABD gibi dünya güçleri etrafında gerçekleşmekte olup (Gürkaynak ve Yalçın, 2009, s.80-81) ilerleyen yıllarda da bu aktörler etrafında şekillenmeye ve yönlendirilmeye devam edilecekleri muhtemeldir. AB'nin gelecekte nasıl bir ekonomik politika izleyeceği hem küreselleşme hem de bölgeselleşme açısından önemli bir rol oynamaktadır.

3.4 Küreselleşme ve Bölgeselleşme İkilemi

Şimdiye kadar ele aldığımız konular çerçevesinde küreselleşme ve bölgeselleşmenin nasıl bir ilişki içinde bulunduğu öncelikle farklı yaklaşım çerçevesinde, daha sonra AB örneği kapsamında bölgesel ekonomik birleşmeler ve GATT/DTÖ'nün çok taraflı ticaret sistemi ile bölgeselleşmenin yapı taşlarından olan BTA'lar ve açıklanmaya çalışılacaktır.

Kapsamı bakımından çok geniş alanlara yayılan her iki hareket de farklı kesimlerin ve bakış açılarının ilgi odağı olmuştur. Küreselleşmeye karşı bölgeselleşme, küreselleşmeye rağmen bloklaşma ya da her ikisinin de uyum içinde var olabileceği tartışmaları artarak devam etmektedir. Uluslararası ticaretin ne yönde seyredeceği konusunda kesin bir yargıda bulunmaktan ziyade mevcut veriler öncülüğünde öngörülerde bulunmak daha mümkün görünmektedir. Bazı durumlarda bölgesel girişimler çok taraflı sistemin başarısının bir sonucu olarak görülebilirken bazı durumlarda ise bölgeselleşme ve çok taraflılık küresel serbest ticareti ayakta tutan iki önemli ayak olarak görülmüşlerdir.

20. yüzyıldan beri özellikle 1945 yılından beri hükümetler arasında bölgeselleşme çabalarında giderek artan bir büyümenin varlığı küreselleşen dünyada dikkatleri üzerine çekmektedir. Hem küreselleşme hem de bölgeselleşme taraftarları bu konuda farklı yaklaşımlarda bulunmaktadır.

Bölgeselleşme taraftarlarına “bölgeselciler” ve küreselleşme taraftarlarına da “küreselciler” olarak hitap edilecektir.

Yazar Bennett, bölgeselcilerin çoğunlukla bölgeselleşmenin küreselleşmeden üstün olduğunu iddia ettiklerini ve bu iddialarını şöyle savduklarını ifade eder (Bennett, 1995, s.230-231):

- Bölgeselleşmeye yönelik, küçük gruplar halindeki komşu ülkelerin homojen çıkarlarına, geleneklerine ve değerlerine dayanan doğal bir eğilim vardır.
- Siyasal, ekonomik ve sosyal entegrasyon, sınırlı bir coğrafi alanda bulunan daha az sayıdaki ülkeler arasında küresel düzeydeki entegrasyona kıyasla daha kolay gerçekleşir.
- Bölgesel ekonomik işbirliği küçük devletlere kıyasla daha etkin ve verimli ekonomik birimler sağlar ve bu daha büyük birimler dünya piyasasında başarılı bir şekilde rekabet edebilir.
- Barışa yönelik tehditler, o alanda yer alan devletler tarafından, çatışma bölgesinden çok uzakta bulunan tarafsız devletlerden daha başarılı, etkili ve hızlı bir şekilde (hükümetler tarafından) bertaraf edilecektir.
- Devletlerin bölgesel gruplaşmalar aracılığıyla bütünleştirilmesi ile global güç dengesi korunmuş olacak ve dünya barışı ve güvenliği arttırılacaktır.

- Dünya, dünya barışını ve refahını sağlayacak ve sürdürecektir yetkinlikte (yeterlilikte) olan bir global otorite mekanizmasını oluşturmaya hazır değildir. Bölgeselleşme, deneyim kazanma ve devletlerarası koordinasyon, entegrasyon sağlamaya yönelik görüşler birliği alanlarının oluşturulması için atılan ilk adımdır.
- Küreselciler, başından beri global bütünleşme aleyhinde olan bir dünyanın siyasal, ekonomik ve coğrafik faktörlerinin heterojenliğini hesaba katmayı unutmaktadırlar. Diğer taraftan bu farklılıklar bölgeselleşme çerçevesinde daha kolay bir şekilde uyumlaştırılabilir ve giderilebilir.

Diğer taraftan küreselcilerin neden küreselleşmeyi bölgeselleşmeye tercih ettiklerini ise şu şekilde açıklamaktadır (Bennett, 1995, s.231):

- Dünyanın bağımsızlığı global çözümler gerektiren ve sayıları giderek artan sorunlar yaratmıştır. Siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlar bölgesel sınırların geneline ulaşır ve aşar.
- Bölgesel kaynaklar çoğunlukla bölge içerisindeki ülkelerin/devletlerin problemlerini çözmede yetersiz kalmaktadır.
- Dünya barışı bölünemez olduğundan, yerel ve bölgesel limitleri/sınırlamaları aşan barış için tehdit oluşturan durumlar ile ancak bir küresel organizasyon başa çıkabilir.
- Bölgesel düzenlemelere taraf olan diğer üye ülkeleri domine edebilecek büyüklükteki devletlerin gücü üstünde yeterli kontrolü ancak küresel bir örgüt sağlayabilir.
- Saldırganlara karşı uygulanan yaptırımlar eğer bölgesel bazda uygulanırsa genellikle etkisizdir. Bunun en önemli nedenlerinden biri saldırganlara sağlanan yardımların bölge dışı kaynaklarıdır.
- Bölgeler özensiz ve geçicidirler. Hiçbir anlaşma, dünyanın uygun bir şekilde bölünebildiği (paylaşıldığı) bölgesel bir sisteme ulaşamaz.
- Bölgesel ittifaklar, bölgeler arasında askeri üstünlük sağlamak için gerekli rekabet ve çekişme ortamını sağlamakta ve bu durum ciddi savaşların gerçekleşme olasılığını arttırmaktadır.
- Çok sayıda ve kısmen başarılı olmuş olan küresel örgütler, bölgelerin kademeli olarak gelişmesi için yerel organizasyonları laboratuvar gibi kullanan bir sisteme gereksinim duymamaktadır. Toplumun veya ortak görüşün küresel düzeyde

işbirliği yapan hükümetlere ve insanlara olan ilgisi ve ihtiyacı bunu gözler önüne sermektedir.

Küreselleşme sürecinin önde gelen savunucularından olan, sıklıkla sağladığı avantajlardan bahseden ve bir anlamda bu sürecin itici kuvvetlerinden olan ülkelere bakıldığında, etkin biçimde ekonomik bütünleşme veya mevcut ekonomik bütünleşmelerini/bloklaşmalarını daha da kuvvetlendirme ve genişletme çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Özellikle ABD'nin 1980'li yıllarda bölgeselcilığe doğru taraf değiştirmesi ve hızla bölgesel işbirliği arayışına girmesi bu durumun en önemli örneklerindedir.

Ticaretin belli başlı ülkeler arasında gayet serbest olması bazı bölgesel liberalizasyonların önemli anti-liberalizasyon güçleri yaratma imkânına sahip olmalarına neden olmaktadır. Bu yüzden bölgesel anlaşmaların çoğu, kendine taraf olanları (ihracatçılar) kuvvetlendirirken serbest ticarete kilit rol oynayan rakipleri ise (ithalat rakipleri) zayıflatmaktadır (Baldwin, 1997, s.886) Bu yüzden bölgesel entegrasyon hareketlerinin, tarihinden bugüne kadar olduğu gibi, çok taraflılığı hem desteklemesi/teşvik etmesi hem de tam tersi söz konusu olmaktadır. Genel olarak bakıldığında görülüyor ki, öne sürülen iddia, teori sayısı arttıkça o kadar farklı sonuç ve etki doğmaktadır. Değişik açılardan ve farklı kesimlerden durumlar farklılık göstermektedir.

Öncelikle dünya ticaretinin kalbinde yer alan bölgesel işbirliklerine AB örneği ile yer verilecek ve ticaretin küresel düzeyde liberalizasyonunu öngören çok taraflı sistem ile nasıl bir ilişki içerisinde oldukları bu kapsamda incelenecektir.

3.4.1 Bölgesel Ekonomik Birleşmelerin Dünya Ticaretindeki Yeri: AB Örneği

Bölgesel ekonomik birleşmeler/entegrasyonlar, özellikle Soğuk Savaş'ın sonra iki kutupluluktan çok kutupluluğa geçiş sürecinde, ulusların ekonomik-politik güçlerini arttırmak ve etki alanlarını genişletmek amacıyla ittifak arayışı içerisine girmeleriyle birlikte büyük önem kazanmıştır.

Dünya ticareti için büyük önem taşıyan GATT ve bölgesel işbirliğinin sembolü olarak AB daha önce genel olarak ele alınmıştı. Bu iki kurum öncülüğünde çok taraflılık ve bölgesel oluşumlar arasındaki temel farklılıklar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.2 GATT- Bölgesel Ticaret Bloku İlke ve Özellikleri

GATT İlke ve Özellikleri	Bölgesel Ticaret Bloku İlke ve Özellikleri
1. Ticaret, fark gözetmeme ilkesine dayanır.	1. Ticaret, fark gözetme ilkesine dayanır.
2. Bütün üyeler, herhangi bir üyeye sağladıkları avantajı, birbirlerine sağlamak durumundadırlar (en çok kayrılan ülke statüsü).	2. Blok içindeki ülkeler, blok dışındakilere verilmeyen bazı tercihleri paylaşırlar.
3. Koruma mümkün olduğunca, sadece tarifeler aracılığıyla sağlanmalıdır.	3. Koruma tarife yanında, miktar kısıtlamalarıyla da sağlanır.
4. Temel düşünceler, iktisadi liberalizm, çok-tarafıcılık ve karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı serbest ticareti kapsar.	4. Temel görüşler, iktisadi milliyetçilik veya bölgeselcilik, iki tarafıcılık ile daha çok stratejik ticaret politikası ve neomerkantalizme dayalı ticarettir.
5. Sistem, üyelik kurallarına uymaya istekli olan herkese açık bir topluluk biçiminde düzenlenmiştir.	5. Blok, katılıma istekli ve üyelik kurallarına uymaya razı olan herkese açık olmayabilir.
6. Amaç tek ve bütünleşmiş küresel bir sistem inşasıdır.	6. Blok, “onlara karşı biz” psikolojisini besleyen dışlayıcı bir kulüp rolü oynayabilir.
7. Madde XXIV’e göre sistem, bir bölgesel ticaret bloğunun GATT’a uygunluğu tespit için üç taraflı bir test sağlar.	7. Bazı savunucularına göre, bloklar, uzun dönemde daha güçlü bir çok taraflı sistem inşasının bir yoludur.

Kaynak: Bayraktutan Y., 2010, s.168.

Tablodaki farklılıklar, daha çok eski bölgeselleşme hareketlerini göz önünde bulundurarak verilmiştir. Günümüzde küreselleşme süreciyle de yakın ilişkide bulunan yeni bölgeselleşme hareketleri ile birlikte bu farklılıklar giderek azalmaya başlamıştır. Özellikle yeni nesil BTA’lar ile birlikte bölgesel işbirlikleri, çok taraflı sistem ile giderek daha fazla uyumlu hale gelmekte ve paralel bir doğrultuda seyretmektedirler.

DTÖ'nün 2013 raporuna göre dünya ihracatının; yüzde 13'ü 2.371 milyar dolar ile NAFTA, yüzde 12'si 2.167 milyar dolar ile AB, yüzde 7'si 1,253 milyar dolar ile ASEAN, yüzde 2'si 340 milyar dolar ile MERCOSUR ve yüzde 1'i 208 \$ milyar dolar ile Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bölgesel işbirliklerinin toplam ihracatı, nerdeyse yüzde 35'lik paylarıyla dünyanın ilk beş ihracatçının toplamına -yüzde 36- eşittir (World Trade Organization, 2013, s.12-13). 2013'de Çin dünyanın en büyük ihracatçısı haline gelirken, ikinci sırada ABD, üçüncü sırada Almanya yer almış ve onları dördüncü olarak Japonya takip etmiştir (World Trade Organization, 2014, s.15). Anlaşılacağı üzere, bölgesel entegrasyonlar dünya ekonomisinin ve ticaret ağının merkezinde yer almaktadırlar.

Bölgesel entegrasyonların küresel ticarete ve çok taraflı sisteme nasıl katkıda buldukları ve birbirini destekleyici bir yapıda oldukları kısaca açıklanmaya çalışılacaktır. Burada daha çok AB örneği üzerinde durulacaktır.

Bölgesel işbirlikleri, çok taraflı sistemin işleyişini kolaylaştıracak tutumlar sergileyebilmektedir. Örneğin, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)'in kuruluş amacının arkasında yatan önemli nedenlerden birinin, AB üzerinde baskı kurarak, birliğin DTÖ Uruguay müzakereleri sürecinde ticari imtiyaz ve ödümler vermesini sağlamak olduğu ileri sürülen iddialardandır. Diğer ileri sürülen bir görüş ise 1957 yılında AET'nin de, gelmekte olan GATT müzakerelerinde ABD'ye karşı üstünlük sağlamak isteyen Avrupa ülkeleri tarafından bir araç olarak kullanılmak istendiğidir. Ayrıca, AT Ortak Pazarının kurulması Kennedy turu sonucunda gümrük tarifelerinin önemli oranda indirilmesini teşvik etmesi, bölgesel entegrasyonların çok taraflı müzakerelerin ilerlemesine yardımcı olduğunun bir başka örneğidir. Uluslararası ticaret sistemi bölgesel entegrasyonlardan beslenmiş ve bir anlamda tamamlanmıştır (Candaş, 2010, s.71-72).

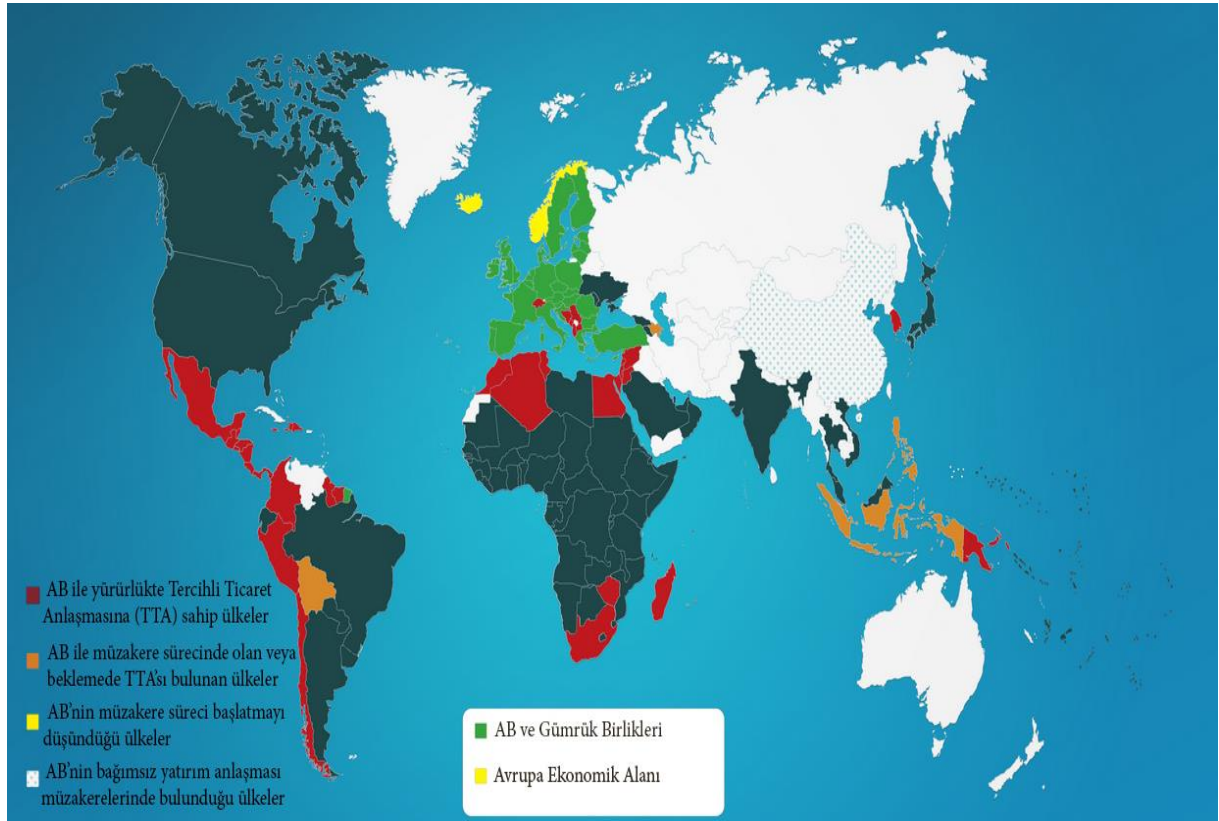
Daha az gelişmiş ülkeler, kimi zaman diplomatik kaynaklarını bir bölgesel anlaşmaya odaklayarak, uluslararası arenada bireysel olarak elde edemeyecekleri tanınma ve müzakere etme şansını elde etmektedirler. Ayrıca, bu durum uluslararası kuruluşlarda temsilcilerinin önemli pozisyonlara seçilme olasılığını arttırmalarına olanak sağlamaktadır, CARICOM örneğinde olduğu gibi. Bunlara ek olarak, bölgesel birliğe üye olan ülkeler, özellikle Latin Amerika ülkeleri, gerekli olduğu takdirde üye olmayan ülkelere nazaran ticari engelleri çok daha hızlı ve kolay bir şekilde düşürebilmektedirler.

Daha derin entegrasyon sağlama çabaları, 1990'ların başından beri ticaretin liberalizasyonunu sağlama arayışı içinde olan ABD, Singapur, Şili ve Avustralya gibi ülkeleri bölgesel anlaşmalardan yana bir tutum sergilemeye yöneltmiştir. Bu çabalar sonucunda kurulan NAFTA gibi. Bölgesel işbirlikleri, az gelişmiş bir ülke endüstrilemiş bir

ülke ile ortaklığa girdiği durumlarda güvenilirliğin artırılmasında belirli noktalarda etkili olabilir, Meksika'nın NAFTA'ya katılımı bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Yine bölgesel birleşmeler sayesinde, birliğe taraf olan ülkelere yönelik bir yatırımlarda artışa neden olmaktadır. NAFTA'ya üye olduktan sonra Meksika'ya yönelik direkt yabancı yatırımlarda önemli derecede artış yaşanmıştır. Benzer durum AB için de söz konusudur.

1980'lere kadar bölgeselleşme denilince akla ilk gelen AB ve onun tarafından uygulanan BTA'lardır. Bölgesel entegrasyonun en derin ve en güçlü bölgesel yapılanması ve işbirliği biçimi olan AB, göstermiş olduğu başarıyla dünya ekonomisinin gidişatında etkin kontrole sahip küresel düzeyde egemen güçlerden biri olmuştur.

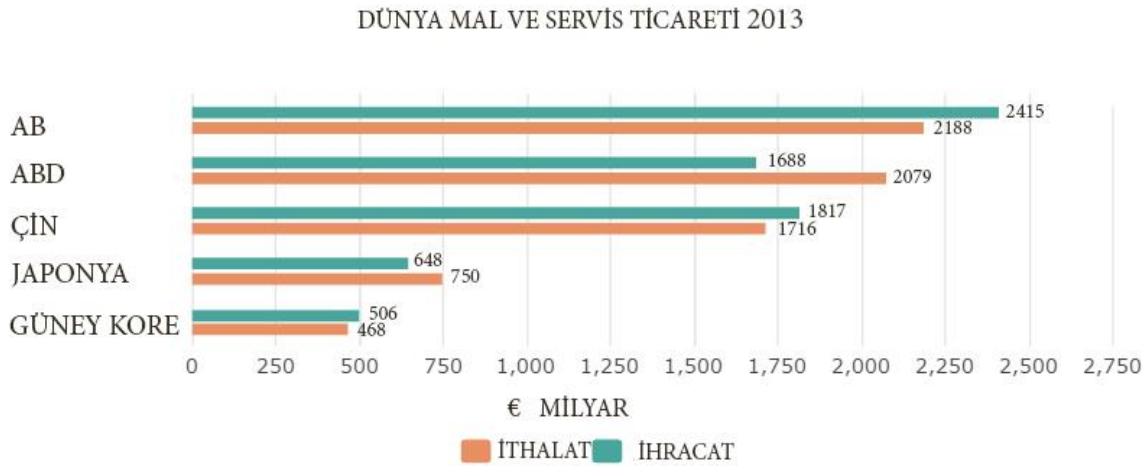
Yirmi sekiz ayrı ülke yerine tek bir devlet olarak hareket eden AB küresel arenada önemli bir konuma sahip olup, dünya ticaretinin merkezinde yer almaktadır. AB, küresel piyasalar ile derin bir bütünleşme içerisindedir. AB, üye devletleri ile birlikte DTÖ'nün 29. üyesi olup, DTÖ içerisinde diğer 28 üye ülke gibi kendi haklarına sahiptir (https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/european_communities_e.htm).

Şekil 3.1 AB'nin Ticari İlişkileri

Kaynak: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149622.jpg

1 Haziran 2015

Şekil 3.2 AB'nin Dünya Ticaretindeki Yeri

Kaynak: <http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/>

30 Mayıs 2015

Yukarıdaki şekillerde de görüldüğü gibi, AB çok geniş bir ticaret ağına sahip olup, dünyanın en büyük ekonomilerinden birini oluşturmaktadır. AB, mal ve servis ticaretinde dünyanın en büyük ihracatçısı olup, 80'in üzerinde ülke için en geniş ihracat piyasasını ve 28 üyesi ile birlikte dünya ihracat ve ithalatının %16'sını oluşturmaktadır (<http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/>).

1930'lu yıllarda yaşanan Büyük Buhran ve 2. Dünya Savaşından sonra dünya bir değişim ve yeniden yapılanma sürecine girmiştir. AB özellikle bu süreçte sağladığı başarıyla dünya ticaretinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Özellikle Avrupa kıtasında gerçekleşen ticaretin liberalizasyonuna yönelik çabalar- her ne kadar dışa kapalı ve ayrımcı nitelikte olsa da- ve bölgesel işbirlikleri ekonomik durgunluğun giderilmesine, dünya genelinde ekonominin yeniden canlanmasına ve kalkınmasına yardımcı olmuştur. Daha sonra ABD temelli çok taraflı sistem ile birlikte bu hareketler küresel bir nitelik kazanmıştır. 1990'lı yıllarda Clinton döneminde, "ticaret liberalizasyonuna katkı sağladığı sürece çok taraflı, karşılıklı, tercihli ya da çoklu anlaşma olması fark etmez, bölgesel anlaşmalar küresel düzeyde ticaretin sağlanmasına bir engel teşkil ettiği yönündeki kanılar artık geçerli değildir" açıklaması yapılmıştır. Bu söylem ABD'nin bölgeselleşmeden yana değişen tutumunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

AB kendisinden sonra gerçekleşen bölgesel entegrasyonlar için bir emsal niteliğindedir. AB ve üye devletleri bölgesel, ulusal ve bazı durumlarda da ulus-üstü düzeyde politikalar geliştirerek ve uygulayarak çok düzeyli ve karmaşık yapıya sahip bir yönetim ağı oluşturmaktadır. Bu durum bir anlamda kendi içinde küçük bir dünya olarak düşünülebilir.

Öncelikle daha küçük bir bölgede elde edilecek başarılı politikalar daha sonra daha geniş alanlara uygulanabilir. Bu durumda Avrupa kıtasında yaşanan bütünleşme hareketleri daha sonra küresel düzeyde gerçekleştirilmesi beklenen bütünleşmenin ilk adımları olarak kabul edilebilir. Bölgesel işbirliğini teşvik eden bir bütünleşme, ticareti hem bölge içine hem de bölge dışına doğru büyütür ve dolaylı olarak da küresel ticaretin serbestleşmesine katkıda bulunabilir. Burada ekonomide bütünleşmenin artarak, ilgili ve diğer sektörleri daha fazla işbirliğine teşvik edebilmesi ve ticaretin serbestleşmesinin, hızlanan bilgi transferini, teknolojik değişim ve artan yatırım fırsatlarını ortaya çıkararak ekonomik büyümeyi yukarı doğru itmesi söz konusu olmaktadır. AB örneğinde olduğu gibi, bu tür lider birleşmeler diğer ülkeleri de bölgesel işbirliği kurma arayışına teşvik etmektedir. Bu duruma “yayıma etkisi (spillover effect) adı verilmektedir. Taraf olan ülkeler arasında ticari engellerin kaldırılmasıyla ticaret gelişecek ve bu da uluslararası ticaretin güçlenmesine dolaylı bir katkıda bulunacaktır.

Daha derin entegrasyon sağlama çabasında olan gelişmiş ülkeler, kendi çıkarlarını ön planda tutarak ekonomik ve sosyal sorunlarla karşılaştıkları takdirde ticareti engelleyici “korumacı” politikalara ağırlık ve oluşturdukları geniş çaplı bütünleşmeler içerisindeki konumlarını ve ilişkilerini kuvvetlendirmeye önem verebilmektedirler. Bu bağlamda AB, küresel süreçte Avrupa'nın yerini sağlamlaştırmaya yönelik daha ileri seviyede bir entegrasyon çabası göstererek, küreselleşme ve yeni bölgeselleşme dinamikleri ile birlikte pek çok ülke arasında bağlantı kurulmasına olanak vermektedir.

Daha fazla ticaret ile daha fazla ekonomik büyüme sağlanabilir. Böylece ekonomik krizlerin üstesinden daha kolay gelinebilir. AB, en büyük ticari bloklardan biri olarak hem iç hem de dış yatırımları ekonomik büyümeyi desteklemekte ve kuvvetlendirmekte yıllardır etkin bir rol oynamıştır. Dünya çapında pek çok ülke ile bağlantısı olan AB, açık ticaret politikasıyla bu ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olarak küresel anlamda refahın sağlanmasına destekte bulunmaktadır. Ticaret sayesinde ülkeler arasında daha sıkı bir bağ oluşmaktadır. Bölgesel düzeyde sağlanan başarılı işbirliklerin ve bağların küresel düzeye taşınabilmesi daha kolay gözükmektedir. Bölgesel anlaşmalar daha kolay müzakere yapılmasını sağlayabilir. Örneğin endüstriyel ürünler için uluslararası standartların uygulanmasını teşvik edilmesi ticaret yapmayı ve uluslararası ticaretin maliyetini düşürerek dünya ekonomisine katkıda bulunmaktadır. AB politikaları dünyanın geri kalanıyla birlikte ticaret ve yatırım olanaklarını arttırarak dünya ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmaktadır. AB'nin başarısı aynı zamanda, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ortaklarıyla

elde edeceği başarıya da bağlıdır. Bu nedenle hem bölgesel hem de küresel düzeyde sürdürülebilir kalkınma politikaları AB için kilit rol oynamaktadır.

Bölgesel birlikler çok taraflı müzakerelerde katılımcı sayısını düşürerek küresel düzeyde karar alma sürecini hızlandırmakta ve kolaylaştırmaktadır. Bölgesel entegrasyonların, ortak bir duruş sergilemesi daha kolaydır. AB'nin küresel müzakerelerde tarım ile ilgili konularda sağladığı ortak duruşun, küresel müzakere sürecini olumlu yönde etkilemesi bu duruma bir örnektir (Ravenhill, 2005, s.141). AB gibi bölgesel blokların küresel düzeyde karar verme ve uzlaşma sağlama açısından çok taraflı sisteme göre daha avantajlı ve hızlı olduğu göz ardı edilemez.

Sonuç olarak, bölgesel ekonomik birleşmeler, dünya ekonomisindeki konumları ve etkiledikleri alanların genişliği itibariyle küresel bir nitelik kazanmışlar ve dünya ticaretinin gelişimine dolaylı ve dolaysız olarak katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda bölgesel entegrasyon hareketlerini, küresel anlamda ekonomik liberalizasyon sistemine geçişin bir aşaması olarak görmek yanlış olmayacaktır.

Bölgesel birleşmelerden sonra, küreselleşme ve bölgeselleşme ikilemi konusu daha detaylı olarak çok taraflı sistem ve BTA'lar çerçevesinde incelenecektir.

3.4.2 Çok Taraflı Sistem ve BTA'lar

Bölgeselleşme ve çok taraflı sistemin nasıl bir etkileşim içinde bulunduğu yıllardır akılları kurcalayan ve cevaplanması güç bir sorudur. Çok taraflılık ve bölgeselleşme birbirini en basit anlamda şöyle etkileyebilir (Baldwin, 2008, s.15):

- Bölgeselleşme çok taraflılığı etkileyebilir,
- Çok taraflılık bölgeselleşmeyi etkileyebilir,
- Hem çok taraflılık hem de bölgeselleşme üçüncü faktörler tarafından yönlendirilebilir.

Bölgeselleşme ve küreselleşme tartışmaları çok taraflılık ve BTA'lar çerçevesinde de hararetle devam etmektedir. Karmaşık bir niteliğe ve çelişkili bir yapıya sahip olan bu ikili arasındaki ilişki, DTÖ ve BTA'lar kapsamında daha detaylı ele alınacak ve bu kapsamda açıklanmaya çalışılacaktır.

BTA'ların sayılarının giderek artmasının küreselleşen dünya ekonomisi ve özellikle “çok taraflı” sistem açısından ne denli faydalı ve zararlı olduğunu kesin olarak ortaya koymak zordur. Ne var ki hem küreselleşme hareketleri hem de bölgeselleşme hareketlerinin birbirleriyle ilişkilerini inceleyebileceğimiz ve etkinliklerini sorgulayabileceğimiz iki önemli konu bulunmaktadır. Bunlardan birisi GATT/DTÖ sisteminin temelini oluşturan çok taraflılık

(multilateralism) ve diğeri de bölgeselleşmenin doğası gereği ortaya çıkan, bölgesel bütünleşmelerin de temelini oluşturan BTA'lardır.

DTÖ'nün tanımına göre *BTA*'lar; iki veya daha çok ülkenin taraf olduğu "iki taraflı" ticaret anlaşmaları olup bu anlaşmalar Serbest Ticaret Anlaşmaları'nı ve Gümrük Birlikleri'ni de kapsamaktadır (http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_pta_e.htm). Ancak yapılan bu tanım BTA'ları kapsamlı olarak ele almamakta ve açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Geçmişten günümüzde BTA'lar çok daha geniş alanlara yayılmış ve adapte olmuşlardır. Örneğin bölgeselleşme hareketlerinin başlangıcında BTA'lar genellikle, belirli bir bölgede, coğrafi yakınlığa sahip ülkeler arasında imzalanan Tercihli Ticaret Anlaşmalarını (Preferential Trade Agreements-TTA, serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birlikleri) ifade ederken zamanla söz konusu tercihli ticaret anlaşmalarının artık "bölgesel yakınlık" kriterine bağlı olmadığını görmekteyiz. TTA'lar çok uzak coğrafyalardaki ülkeler arasında olmak üzere farklı şekillerde uygulanmaktadır. BTA'ları, DTÖ ile temsil edilen çok taraflı sistemin, müzakerelerin ve imzalanan anlaşmaların dışında kalan anlaşma ve bütünleşmeler olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Bu durumda serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birlikleri yanında bölgesel entegrasyonlar, ülkeler arasında akdedilen kısmi kapsamlı liberalizasyon anlaşmaları yani; ikili anlaşmalar, tercihli ticaret anlaşmaları ve çoklu (Plurilateral Agreements) anlaşmalar da BTA'ların kapsamına girmektedir.

Korumacılık politikalarının, ticareti kısıtlayarak ve ekonomik etkinlik seviyesini düşürerek küresel ekonomik refahı azalttığı varsayıldığında, ticaretin liberalizasyonunun yani ticaretin önündeki insan yapımı engellerin kaldırılması ve azaltılmasının ise dünyayı bir bütün olarak daha iyi hale getirebildiği anlamına ulaşılabilir. Ancak ülkeler küresel çapta ithalatın önündeki engellerden kurtulmak yerine, engellerin azaltılmasını veya kaldırılmasını ihracat yaptıkları ticari partnerlerinin piyasalarına girişlerini güvence altına almak için bir koz olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Böylece, ulusların artan ölçüde kısıtlı ticaret liberalizasyonunu tercih etmeleriyle birlikte, diğer ülkelerle yapılan ticaret anlaşmaları ve müzakereler, dünya ticaretinin liberalizasyon sürecinde başlıca yollardan olmuştur (Grimwade, 2000, s.321).

GATT'tan daha önce de var olan BTA'lara yönelik GATT/DTÖ'nün üç düzenlemesi bulunmaktadır. Bunlar (Kara, 2012, s.68-69):

1. Mal ticaretinde BTA'ları (Gümrük Birliklerini ve Serbest Ticaret Anlaşmalarını) düzenleyen GATT Madde XXIV,
2. Hizmetler ticaretinde BTA'ları düzenleyen GATS Madde V,
3. Gelişmekte olan ülkelerin Tercihli Ticaret Anlaşmalarını düzenleyen Yetkilendirme Hükümü (Enabling Clause)'dür.

Mal ticaretini düzenleyen ve BTA'lara yönelik temel düzenleme olan GATT'ın XXIV. maddesinde üye ülkelerin diğer ülkelere karşılıklı ticaret imkânları tanınmasına ve BTA tanımı kapsamında üye ülkelerin diğer ülkelerle ticaret anlaşmaları yapmasına, Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Alanları oluşturmalarına koşullu olarak izin verilmiştir (http://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye_nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa). İlgili maddede BTA'ların çok taraflı ticaret sisteminin geliştirilmesine yönelik olarak serbest ticaretin taraflar arasında daha derin ve kapsamlı entegrasyon öngören gönüllü anlaşmalar yoluyla katkıda bulunacağı ve bu anlaşmaların DTÖ ile uyumlu olması gerektiği ifadelerine yer verilmiştir.

DTÖ ile uyumlu kabul edilmesi için gümrük birlikleri ve serbest ticaret anlaşmalarının uyması gereken koşulları ise şöyle sıralamak mümkündür (Kara, 2012, s.69):

- Anlaşmaya konu olan liberalizasyon ticaretin “esaslı bir kısmını” kapsamalıdır.
- Düzenleme, taraflar arasında ticareti serbestleştirirken üçüncü ülkelere karşı duvarları yükseltmemelidir. BTA'lar, tarafları arasında gümrük vergileri ve diğer ticari engelleri kaldırırken üçüncü ülkeler, entegrasyon ülkeleri ile ticareti daha zor bulmamalıdır.
- Öngörülen liberalizasyon “makul bir sürede” tamamlanmalıdır.

DTÖ'ye üye olan ülkeler tarafından gerçekleştiren bütün BTA'ların mutlaka DTÖ'ye bildirilmesi gereklidir. Neredeyse bütün DTÖ üyelerinin bir veya daha fazla BTA'ya katılımları bulunmaktadır (http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm). Bu tür anlaşmalar DTÖ tarafından uluslararası ticareti serbestleştirecek şekilde işlemleri, gerçekleştirilen anlaşmalara taraf olmayanları minimum seviyede etkilemeleri ve anlaşmaların kendilerinin “ayrımıcı” nitelikler taşıyacak kadar dar kapsamlı olmaması yönünde kurallara bağlanmıştır (Sampson,2003, s.5-6). BTA'ların taraf ülkeler arasındaki mal ticaretinde bütün tarifeleri ve ticaretteki diğer sınırlamaları ortadan kaldırması, anlaşma dışında kalan üçüncü üye ülkeler için daha yüksek ticari engeller yaratmaması ve tarifler ile ticareti sınırlayıcı diğer kısıtlamaları makul bir süre içerisinde kaldırmaları da DTÖ'nün öne sürdüğü önemli koşulları arasındadır (http://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye_nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa).

GATT XXIV maddesi uyarınca 1996 yılında, bölgesel entegrasyon girişimlerini incelemek ve bunların DTÖ kuralları ile uyumlu olup olmadığını değerlendirmek üzere “Bölgesel Ticaret Anlaşması Komitesi'nin (Work of the Committee on Regional Trade Agreements-CRTA)” kurulması kararlaştırılmıştır (http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regcom_e.htm).

BTA'lar, ticaretin liberalizasyonuna yönelik GATT'ın /DTÖ'nün çok taraflı yaklaşımının aksine özünde daha farklı yollar izlemektedir.

3.4.2.1 GATT/DTÖ- BTA İkilemi ve Sistemsel Sorunlar

Öncelikle GATT sisteminin kendi yapısından ve kurallarından kaynaklanan ikilemler bulunmakta olup bu durum BTA'larla olan ilişkinin daha da karmaşık ve sorunlu hale gelmesine sebep olmaktadır. GATT'ın devamı olan DTÖ'nün ise, kurulumundan sonra sayıları katlanarak artan BTA'lara yönelik sorunları giderme veya gerginliği azaltma yönünde henüz etkili bir mekanizma geliştirdiği söylenememektedir.

GATT'ın sağlamış olduğu çok taraflı sistem, yukarıda bahsedilen daha iyi bir dünya düzeni amacı güderek her ülkenin dengeli bir şekilde azaltılmış ithalat engelleri ile karşılıklı olarak fayda sağlayabileceği düzenli bir yapıya dayanmaktadır. Bu sistemin en önemli prensiplerinden olan en fazla kayırlan ülke kuralı ile ülkelerin birbirlerine karşı eşit ve daha adil davranmalarını sağlamak istenmiştir. Üye ülkelerin, herhangi bir ticari ortakla BTA yapmasına engel teşkil etmeyen bu kural, BTA'ların aksine, bu anlaşmalarda diğer ülkelere verilen imtiyazların otomatik olarak bütün üye ülkeler için geçerli olmasını gerektirmektedir. Ancak bu durum ülkeleri, üye ülkelerin ürünlerine yönelik tercihli muamele göstermelerine imkân veren BTA'ları yapmaktan alı koymamıştır (Nigel, 2000, s.322).

DTÖ'ye ülkelerin serbest ticaret bölgeleri ve gümrük birlikleri kurmalarına ve BTA'lara müsaade eden ve böylece tüm engelleri ortadan kaldırdıkları takdirde üye ülkelerin aralarındaki ticari engelleri azaltmasına olanak tanıyan XXIV. madde, e kuralına istisna oluşturmaktadır (Bhagwati, 1992, s.536). Yani, DTÖ sistemine özgü çok taraflı anlaşma hükümleri her üye ülke için geçerli olmakta iken bölgesel ticari anlaşmalarda böyle bir durum söz konusu olmamakta ve anlaşma yükümlülükleri sadece anlaşmaya taraf olan ülkeler için geçerli olmaktadır. Bu durumda daha önce bahsedilen küresel adaleti olumsuz yönde etkileyen "ayrımcılığa" neden olmaktadır. Bu durumda DTÖ'nün yaratmış olduğu bir ikilem söz konusu olmaktadır. Ayrıca en fazla kayırlan ülke ilkesinin öncelikle BTA'lara daha sonra çok taraflı sisteme transfer edilen bir düzenleme olması ve GATT kapsamında yatırımlar alanında uluslararası kuralların çoğunun BTA'lar aracılığıyla geliştirilmiş olması da söz konusu çelişkilerdendir (Kara, 2012, s.71).

GATT'ın içerdiği ve üye ülkeler arasında ayrımcılığa olanak tanıdığı bazı diğer yasal boşluklar da bulunmaktadır. Örneğin Birleşik Krallık'ın (United Kingdom) mevcut ve eski kolonileriyle yaptığı ithalatlarında kendi tercihleri doğrultusunda davranmasına izin verilmesi gibi (Grimwade, 2000, s.324).

DTÖ sistemine getirilen eleştirilerden biri de en fazla kayırılan ülke kuralının “bedavacılık (Free Rider)” sorununa yol açabileceğidir. Bedavacılık sorunu bireylerin, kısıtlı ortak mallardan hak ettiklerinden çok yararlanmaları veya yararlandıkları kadar katkıda bulunmamaları durumunda açığa çıkmaktadır. İktisatta özellikle kamusal mallar konusunda sıklıkla kullanılan durum, bireylerin bir kamusal malın sunumuna katılmamalarına rağmen, ‘dışlanamama’ özelliği nedeniyle bu maldan yararlanmalarını ifade etmektedir. Söz konusu bedavacılık sorununun yaşanması için bir “bedavacı” yani müzakerelere tamamen katılmayan bir ülkenin ve bir “En Fazla Kayırılan Ülke Dışsallığı’nın (MFN Externality)” söz konusu olması gerekmektedir. Bu görüşe göre ne zaman ki DTÖ üyesi birkaç ülke karşılıklı olarak ticari imtiyaz sağlasa bu imtiyazlar en fazla kayırılan ülke kuralının öngördüğü şekilde bütün üye ülkeler için geçerli olmaktadır. Böylece katılımcı olmadıkları halde ülkeler, sağlanan imtiyazlardan ve piyasaya daha kolay giriş imkânlarından faydalanabilmektedir. Bu durumda iki önemli sorun ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ülkeler diğer ülkelerin sağlamış olduğu serbestliklerden karşılıksız olarak faydalanabileceği umuduyla müzakere yapmaktan kaçınabilmesi; diğeri ise müzakerelere taraf olan fakat bu müzakerelerden sağlanan faydaları içselleştirmeyen ülkelerin verimsiz anlaşmalar yapabilmesidir (Ludema, Mayda, 2008, s.1-3). Bu olasılık karşısında ülkelerden birbirlerine “bedavacı” değil de “karşılıklı (reciprocally)” bir tavır içinde bulunmaları beklenilmiştir (Grimwade, 2000, s.323).

Ülkelerin genellikle kendi çıkarları doğrultusunda, beklentilerin dışında hareket ettikleri bilinen bir durumdur. En fazla kayırılan ülke kuralının yaratmış olduğu bu yasal boşluktan da ülkelerin yararlanmaması durumu ve birbirlerine karşı adil davranmalarının beklentisi biraz fazla iyi niyetli bir bakış açısı olarak düşünülebilir.

BTA’ların çok taraflı ticaret sistemi ile ticaret liberalizasyonunu daha ileri seviyelere taşıması, DTÖ görüşmeleri için faydalı örnekler teşkil etmesi, yurt içi (yerli) reformları içeride tutması ve ticari ortaklar arasındaki birliği desteklemesi ve kuvvetlendirmesi bakımından tamamlayıcı nitelikte olması gibi görüşler ikili arasındaki pozitif ilişkiye işaret etmektedir. Bunların yanında BTA’ların yatırım ve ticaret üzerindeki saptırıcı etki yaratması, üst üste yığılan ve birbirleriyle çelişen ticari kuralların ortaya çıkmasına neden olması, DTÖ görüşmelerinde kaynak ve dikkat dağıtıcı etki yaratması ve diğer ticari anlaşmalar için kötü örnek teşkil etmesi gibi iddialar ise ikili arasındaki negatif yönlü ilişkiye dikkatleri çekmektedir.

BTA'ların genel olarak bazı dezavantajlarını ise kısaca şöyle sıralamak mümkündür (Grimwade, 2000, s.322-323):

1. Artık ülkeler pek çok ticaret ortağına sahip olduğundan, bu türde çok sayıda anlaşmanın önemli sonuçlara ulaşması gerekmektedir.
2. Eğer iki ülke arasında verilen imtiyazlar diğer ticari ortaklara da sağlanmazsa bu durum ayrımcılığa neden olabilir. Ayrımcılık, küresel düzeyde kaynakların adaletli bir şekilde paylaşımını ve dağılımını engeller ve daha az pazarlık gücüne sahip küçük çaptaki ticari ulusları olumsuz yönde etkiler.
3. İki taraflı müzakerelerin büyük gümrük vergisi indirimleriyle sonuçlanması pek mümkün değildir. Bunun en önemli nedeni ise ülkelerin diğer ticari ortaklarıyla gerçekleştirecekleri müzakerelerde (karşı) pazarlık etme kozlarını ve güçlerini kaybetmemek istemesidir.

Öte yandan küresel ekonomik yönetişimin başlıca aktörlerinden olan DTÖ'nün ise kuruluşundan sonra, gerek dünya ekonomisinde gerçekleşen köklü yapısal değişimleri, gerekse üye ülkelerin değişen şartlar karşısındaki ulusal tercih ve önceliklerini kendi sürecine uzlaşmacı bir şekilde yansıtamamış olması küresel ticaret rejimi ve müzakerelerde yaşanan sorunları gözler önüne sermiştir. Özellikle Doha Turu başlamadan önce 1999 yılında Seattle'da yapılan DTÖ Bakanlar Konferansı'nın sivil toplum örgütleri tarafından protesto edilmesi ve bunu takiben gerçekleşen zirvelerde sergilenen DTÖ karşıtı duruş, görüşmelerin sekteye uğramasına ve yeterli sonuç alınamamasına neden olmuştur.

Zamanında alınamayan kararlar, çok taraflı müzakerelerin çok uzun sürmesi, istenilen görüş birliğine ve hedeflere ulaşılamaması DTÖ üzerindeki baskıları arttırmış, örgüte yönelik beklentiler ve beraberinde eleştiriler yoğunlaşmıştır. Ayrıca tüm üye ülkelerin ve farklı toplumsal kesimlerin çıkar ve beklentilerini yakından etkileyen dünya ticaret sisteminin gelecekte nasıl şekilleneceği sorusu bu konuda en önemli kuruluşlardan olan DTÖ'yü küreselleşme tartışmalarının da odak noktası haline getirmiştir (Akman ve Yaman, 2008, s.1-2).

Bhagwati, ABD'nin çok taraflılığın hararetli savunuculuğundan, aynı şekilde bölgeselleşmenin savunuculuğuna doğru taraf değiştirmesinin bölgeselleşme üzerindeki anahtar kısıtlamalardan birini ortadan kaldırmış olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca ABD'nin agresif tek taraflılık tutumunun, batı yarı küre ülkelerinin ABD politikalarına ve GATT kapsamında yaşanabilecek herhangi bir bozulma ya da çöküşe karşın "güvenli bir liman" arayışı içerisinde olmalarına neden olduğunu ileri sürmüştür (Bhagwati, 1992, s.453-454).

Öncelikle BTA'lar ticari engellerin azaltılması yönünden, katılımcı ülkelere DTÖ'nün taahhüt ettiğiinden daha fazlasını sağlama arayışı içerisindeyler. Bu bağlamda BTA'ların ticaret korumacılığında DTÖ reformlarından daha ileri seviyede kesintiler sağlamakta olduğu söylenilebilir (Shott, 2008, s.8). Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken nokta BTA'larda liberalizasyon yalnızca taraf olan birkaç ülke için geçerli olurken, çok taraflı anlaşmalarda en fazla kayrılan ülke prensibi kapsamında bütün DTÖ üyeleri için geçerli olmaktadır. Bu durumda ayrımcılık sorununu gündeme getirmektedir.

BTA'lar DTÖ'nün kapsadığı sınırlı alanların dışında kalan yerlerde de etkili olabilmekte ve bu sayede ticari delegelerin eğitimine yardımcı olan bir gerçek dünya okulu sağlamaktadır. BTA'ların yerli reformları sabitlemesi sayesinde ticaret alanındaki düzenlemelere yönelik belirsizlik azalmakta böylece yatırımlar ve gelişmeler için daha güvenli bir ortam sağlanmaktadır. Ayrıca BTA'lar taraf olan ülkeler arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmekte ve ortak çıkarlara yönelik DTÖ forumları için ittifakların/birliklerin kurulmasına yardımcı olmaktadır (Schott, 2008, s.8).

Ekonomik birleşmeler teorilerinde bölgeselleşme hareketlerinin “ticaret arttırıcı (trade creation)” ve “ticaret saptırıcı (trade diversion)” etkilerden bahsedilmektedir. Ticaret yaratma ve ticaret sapması kavramları, 1950 yılında Viner tarafından geliştirilen gümrük birliği teorisinin iki temel yapı taşıını oluşturmaktadır. Viner, bu kavramlarla gümrük birliğinde refahın nasıl gelişeceğini açıklamaya çalışmıştır. BTA'lara yönelik eleştirilerin önemli bir kısmının söz konusu etkiler üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir.

Ticaret arttırıcı etki; birleşmeye katılan bir ülkenin yüksek koruma altında üretmekte olduğu bir malı, birleşme sonrasında kendisine göre daha ucuz üreten öteki üye ülkelere ithal etmeyi seçmesi durumunda üretimin, pahalıya üreten ülkeden (yurt içi) ucuz üreten ülkeye kaymasını ifade etmektedir (Karluk, 2003, s.242). Bu durum küresel kaynakların daha adaletli dağılımıyla sonuçlanan serbest ticaret lehine olumlu bir adımdır (Grimwade, 2000, s.341).

Ticaret saptırıcı etki ise; birleşmeden önce, üye olmayan bir ülkeden yapılan daha az maliyetli ithalatın, birleşme sonrasında göreceli olarak daha fazla maliyetli olan birlik içi bir ülkeden yapılması durumunu ifade etmektedir (Nart, 2010, s.2875). Bu durum ise korumacı ticarete yönelmeyi ve beraberinde küresel kaynakların öncesine göre daha verimsiz bir şekilde dağılımını temsil etmektedir (Grimwade, 2000, s.342).

Bu bağlamda bir BTA, daha verimsiz yerli üreticilerin yerine, taraf olan ülkelerin tercih edilmesi ve aralarındaki ticaret seviyesinin arttırılmasıyla ticaret yaratıcı bir etki oluşturur. Öte yandan daha verimli olan fakat taraf olmayan üçüncü ülkeler arasındaki ticaret seviyesinin arttırılmasıyla BTA'nın ticaret saptırıcı etkisi söz konusu olmaktadır (United

Nations, 2005, s.5). Yani eleştirilerin dayanak noktasını oluşturan BTA'ların ticaret saptırıcı etkisi; ticareti, optimum küresel üreticiden saptırıp bölgesel ortaklar lehine kaydırarak refah seviyesini düşürmesi olarak ifade edilmiştir (Baldwin ve Freund, 2011, s.121).

Yapılan bazı araştırmalar sonucunda, BTA'ların ticareti arttırıcı etkilerine ait somut ve kesin kanıtlarına karşılık, ticareti ve yatırımları saptırıcı etkilerine yönelik sınırlı sayıda ve kesin olmayan kanıtlar elde edilmiştir. Bu incelemeler BTA'ların en önemli temsilcilerinin (AB, NAFTA, MERCOSUR, ASEAN gibi) herhangi bir ticaret saptırıcı etki göstermediklerini işaret etmektedir (Schott, 2008, s.9). Genel olarak bölgeselleşmenin refah üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde, ortaya çıkardığı ticaret yaratıcı sonuçların ticaret saptırıcı sonuçlardan çok daha fazla olduğu görülmüştür (Baldwin ve Freund, 2011, s.134).

Bölgeselleşme hareketlerinin küresel düzeyde giderek yaygınlaşması ve DTÖ'ye üye olan pek çok ülkenin bölgeselleşme girişimlerinin bir parçası olması, uluslararası ticaret sisteminde karmaşık bir yapı oluşmasına neden olmuştur. Bhagwati, bu kompleks yapıyı tanımlamak için "Spagetti Kâsesi" (Spaghetti Bowl) ifadesini kullanmıştır. Spagetti kâsesi yaklaşımında, kâse çok taraflı ticaret sistemini, kâsenin içindeki spagettilerin karmaşık görüntüsü ise bölgeselleşme girişimlerinin ulaştığı karmaşık düzeni nitelendirmektedir (Genç ve Berber, 2011, s.93). Bhagwati, karmaşık kuralların ve gümrük vergi oranlarının çok büyük ölçüde verimsizlikle sonuçlanacağını çünkü bu durumun hem ithalatçılar hem de ihracatçılar için daima değişken olan düzenlemelerin ve kısıtlamaların çözümlenmesinden sorumlu olan firmalara ve hükümetlere ağır bir yük oluşturmakta olduğunu ileri sürmüştür (Barfield, 2006, s.7).

BTA'ların özellikle menşee kuralları alanında getirdiği farklı düzenlemelerden kaynaklanan ek maliyetlerin ve sistemselleşmenin belirli bir noktaya gelindiğinde DTÖ üyeleri için katlanılmaz olacağı ve bunun BTA'lar aleyhine lobi gücü oluşturacağı ileri sürülen görüşler arasındadır.

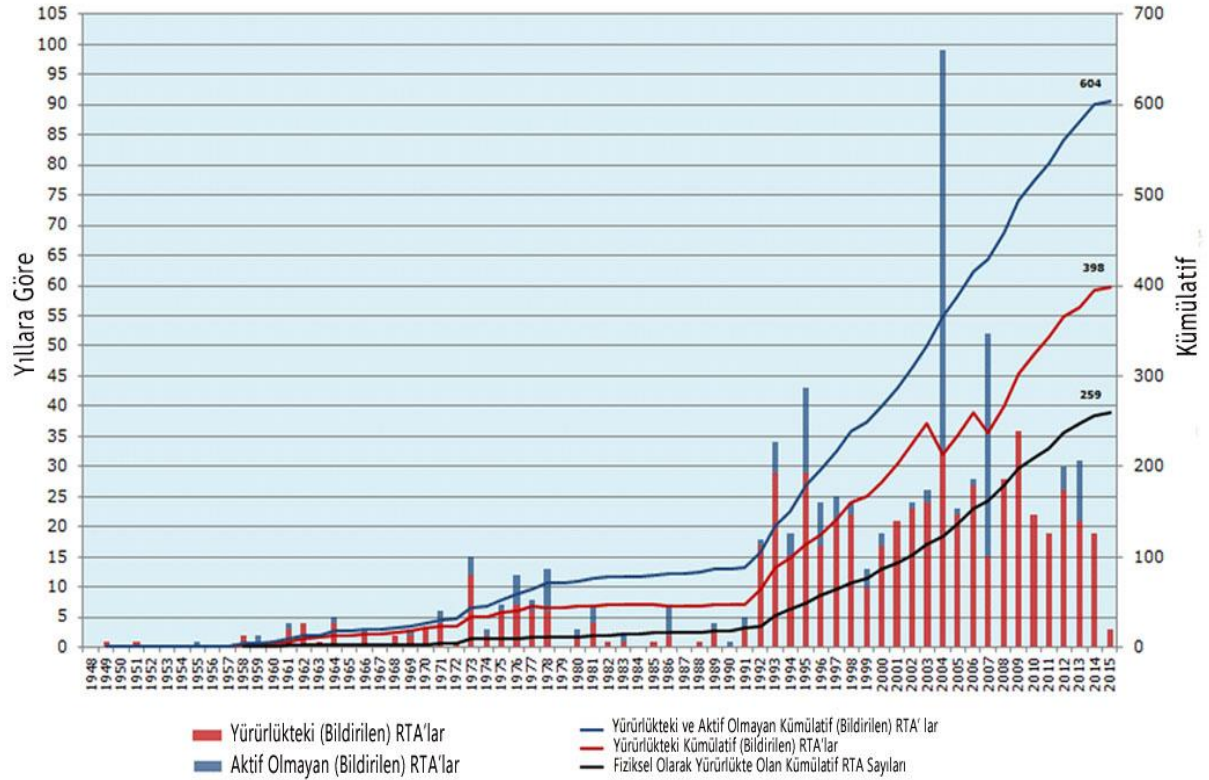
Bölgeselleşmenin, DTÖ'nün çok taraflı sistemiyle karşılaştırıldığında neden daha kolay uygulanabilir olduğuna dair dört temel neden şöyle sıralanmıştır (Baldwin, 1997, s.874):

- Çok taraflı ticari müzakerelere daha fazla katılımcı sayısı, işbirliği yapmanın maliyetini düşürmekte ve müzakerelerden kesin ve değişken olmayan sonuçların alınmasını teşvik etmektedir.
- Modern ticari engeller, önceki GATT müzakerelerinde görüşülen tarifeler ve kotalara kıyasla daha çeşitli, daha karmaşık ve daha az şeffaftırlar. Bu durum çok taraflı düzeyde pazarlık etmeyi daha zor ve herhangi olası bir anlaşmanın gözlemlenmesini daha sorunlu hale getirmektedir.

- ABD'nin azaltılmış ekonomik egemenliği dünya ticaret sisteminin, "egemen değişmezlik (hegemonic stability)" teorisinde öne sürüldüğü gibi, daha güç bir şekilde işlemesine neden olmaktadır.
- Atlantik ve Asya (özellikle Japonya) ekonomileri arasındaki sosyo-politik-ekonomik farklılıklar, daha sonrakiler için herhangi bir kurala uymama durumunda yakayı kolayca kurtarmalarına olanak sağlamakta ve bu durum Atlantik ekonomilerinin koşulsuz en fazla kayrılan ülke temelinde pazarlık etmekte isteksiz davranmalarına neden olmaktadır. Bu durumun öne sürülen biraz daha değişik biçimi ise bölgeselleşmenin, GATT'ın genel anlamda neden olduğu hayal kırıklığı ve Uruguay görüşmelerinin hüsrarla sonuçlanması olduğudur.

3.4.2.2 DTÖ/BTA Cephesinde Son Durum

GATT'ın kurulduğu yıldan, DTÖ'nün kurulumuna kadar geçen sürede yani 1948-1994 yılları arasında mal ticaretine bağlı olarak 124 tane BTA bildirimini gerçekleştirmişken, 1995 yılında DTÖ'nün kurulmasından sonra ise 300'ün üzerinde mal ve hizmet ticaretini kapsayan ek anlaşma bildirilmiştir. Ocak 2015 itibariyle DTÖ'ye bildirilen BTA sayısı 604'e ulaşmış olup bunların 398'i yürürlükte dir. Şekilde, mal, hizmet ve katılımları beraber kapsayan ve fiziksel olarak yürürlükte olan BTA'ların sayısının 259 olduğu görülmektedir (https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/region_e.htm). Pek çok anlaşma da hala müzakere sürecindedir. Aşağıdaki şekilde de görüldüğü üzere BTA'ların sayısında özellikle 1991'den sonra yaşanan muazzam seviyedeki artış, yukarı doğru ivme kazanarak devam etmektedir.

Şekil 3.3 DTÖ'ye Bildirimi Yapılan BTA'ların Gelişimi (1948-2015)

Kaynak: http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm

21 Ocak 2015.

Çok sayıda DTÖ üyesi BTA müzakerelerinin parçası olmaya devam etmektedir. Yürürlükteki anlaşmaların çoğu gibi, yeni müzakerelerin çoğu da iki taraflı niteliktedir. Bununla birlikte son zamanlarda bazı DTÖ üyeleri arasında yeni bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişme şu durumda 12 taraflı olan Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşması için (Trans-Pacific Partnership-TPP Agreement) Asya-Pasifik Bölgesi (Asia Pasific Region) müzakerelerini; ASEAN ve diğer 6 DTÖ üyesi arasında yürürlükte olan Bölgesel Kapsamlı Ortaklık Anlaşması'nı (The Regional Comprehensive Partnership Agreement, RCEP); mevcut durumda Şile, Kolombiya, Meksika ve Peru arasındaki Latin Amerika'daki Pasific Birliği'ni (The Pacific Alliance) ve Afrika'daki COMESA, EAC ve SADC arasındaki “Üçlü Anlaşma” yı (Tripartite Agreement) kapsamaktadır. Bu tür anlaşmalar iki veya daha fazla ülke – ülkelerin sayısı çok taraflı anlaşma kategorisine girmeyecek derecede sınırlıdır- arasında gerçekleşmekte olup, bu anlaşmalar yürürlüğe girdiği takdirde, BTA'ların iddia edilen “Spagetti Kâsesi” sorununu azaltma olasılığı bulunmaktadır. Özellikle BTA'lar var olan iki taraflı anlaşmaların yerine geçer ve anlaşmalara taraf olan tüm ülkelere uygulanılacak türde ortak kurallar geliştirirler ise (http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm).

BTA'lara yönelik bu hızlı kaymanın altında yatan ekonomik ve politik önemli faktörleri şöyle sıralamak mümkündür (Abott, 2007, s.573- 575):

Jeopolitik hareketler: Küresel ticaret sistemini oluşturmaktan çok, çok taraflı ticaret sistemini bir arada tutan ve bir anlamda “tutkal” vazifesi gören DTÖ, Sovyetler Birliği'nin askeri gücünü kaybetmesi ve komünist Çin hükümetinin ideolojik olarak alttan desteğini ortadan kaldırılmasıyla giderek etkisini kaybetmiştir. Artık ideolojik ve ekonomik açıdan ortak bir düşmana sahip olmayan Batı, politik yönden çok taraflı sisteme karşı olan ilgisini kaybetmiş görünmektedir. Hükümetler, kendi jeopolitik çıkarlarını arttıracak yeni bölgesel ittifaklar kurma arayışı içindedirler.

Çok uluslu ticaret topluluğunun yeniden yönlendirilmesi: Doha müzakerelerinde (Doha Development Agenda-DDA) de görüldüğü gibi çok uluslu ticaret topluluğu için tercih edilen ekonomik gündemi, çok taraflı seviyede sağlamak fazlasıyla zor hale gelmiştir. Hükümetler DTÖ kapsamında DDA hizmet müzakerelerinde nadiren önerilerde bulunurken ve karar alabilirken, bu tür müzakereler daha az sayıda ülke arasında, bölgesel bağlamda gerçekleştiğinde çok daha hızlı karar alınabilmekte ve verimli sonuçlar elde edilmektedir. Öyle ki, hükümetlerin en kârlı ve değerli imtiyazlarını bu bölgesel müzakereler için sakladığı ifade edilmektedir.

Daha fazla büyüme arayışı: Çok taraflı iş birliğinin azaltılmış itici güçleri ışığında özel teşebbüslerin çok taraflı düzeydeki geliştirilmiş kurallar üzerinde görüş birliğini sağlamadaki mevcut yetersizliği ve hükümetlerin ekonomik politikalarından sorumlu olanların yurt içi büyümeyi arttırmaya yönelik yollar araması müzakereler için alternatif forumların sağlanması ihtiyacını gözler önüne sermektedir. Bu durum “İkinci En İyi” olarak değerlendirilen bölge esasına ve aynı zamanda iki taraflı prensibine dayanan müzakerelerin çözüm olarak görülmesi ve BTA'ların belki de ikinci değil de “Yeni İlk En İyi” olarak nitelendirilmesi neden konularını gündeme getirmiştir.

Yukarıda sözü geçen ikinci en iyi teorisine açıklık getirmek gerekmektedir. İkinci en iyi teorisi, sosyal ve özel maliyet farkının sıfırlandığı birinci en iyinin gerçekleşmediği durumlarda, alternatifler içerisinde bu farkı en çok azaltanın ikinci en iyi olacağını ifade etmektedir. Birinci en iyi ise; dünya refahını en yüksek düzeye çıkarmak bakımından en iyi durum olarak tam rekabet ve serbest ticareti mümkün kılan politikalar olarak ifade edilebilir. Birinci en iyinin gerçekleşmediği durumlarda var olan ticaret sapmalarını dengeleyecek yeni unsurların devreye sokulması, ikinci en iyi politikaları oluşturmaktadır (Bayraktutan, 2010, s.47-48).

Dünya ekonomisi için büyük önem arz eden BTA'lar ve DTÖ, dünya ticaretinin gidişatı açısından âdeta bir direksiyon görevi görmektedirler. Bu yüzden aralarındaki sorunların giderilmesi ve sürtünmenin en aza indirilmesi, dünya ekonomisinin daha iyi işlemesine neden olacak böylece küresel refahın artmasına büyük katkıda bulunacaktır.

Bölgesel anlaşmaların, küresel müzakereleri (çok taraflı) nasıl kolaylaştırabileceğine dair öne sürülen bazı görüşler şöyledir (Ravenhill, 2005, s.141):

- Bölgesel grupları içeren küresel müzakereler katılımcı aktörlerin sayısını düşürmektedir,
- Daha ileri seviyede entegrasyon sağlama konularında bölgesel gruplar içerisinde daha kolay uzlaşma sağlanabilir; bu anlaşmalar küresel işlemler için model olarak işlev görebilmektedir,
- Bölgesel anlaşmalar, tam serbestliği sağlama yolunda öncülük yaparak yerel endüstrilerin rekabetini arttırabilmektedir,
- Bölgesel anlaşmalar, ihracat temelli çıkarlara daha geniş yelpazede liberalizasyon sağlamak amacıyla, hükümetler üzerinde lobicilik faaliyetlerinde bulunabilmek için gerekli olan imkânı ve teşviki sağlayarak onların finansal konumunu güçlendirmektedir.

Ayrıca yeni nesil BTA'lar gümrük duvarları, menşe kuralları, anti-damping önlemleri, rekabet kuralları, sosyal konular, yatırımlar, bilimsel işbirliği, uyumsuzlukların çözümü gibi çok geniş alanları kapsamaya başlamışlardır. Anlaşmaların ürünü olan gümrük birliği ya da serbest değişim bölgelerinin işletilebilmesi için bağımsız organlar oluşturulmuş böylece ülkeler arasındaki eşgüdümün yolları zenginleşmiş, bölgesel blokların ilk derece uyumu sağlaması sayesinde çok taraflı müzakerelere kolaylık sağlanmaktadır (Candaş, 2010, s.72).

Bölgesel anlaşmaların küresel liberalizasyon yolunda bir engel, ayak bağı olduğu konusunda eleştiride bulunanların dayanak noktaları ise şunlardır (Ravenhill, 2005, s. 141-142):

- BTA'lar, uluslararası ticaret ilişkilerindeki “güç dengesizliğinin” etkisini vurgulamaktadırlar. Büyük ekonomiler kendi çıkarları doğrultusunda isteklerini daha küçük ölçekteki ekonomilere zorla dayatmakta ve kendilerine küresel düzeyde elde edemeyecekleri imkânları elde etmeyi mümkün hale getirmektedir. Daha önce sözü edilen menşe kurallarında olduğu gibi. Bu

durumda daha az gelişmiş, küçük ekonomiler ticaretin liberalizasyonu konusunda olumsuz yönde etkilenmektedir.

- BTA'lar, Bhagwati'nin öne sürmüştüğü "spagetti kâsesi" sorununu vurgulamakta ve bu kapsamda BTA'ların karmaşık yapısı belli çıkar gruplarına olanak sağlayarak uluslararası ticarete katılımın daha maliyetli hale gelmesine yol açmaktadır. Birden fazla BA'ya taraf olan firmalar, yan kuruluşlarını ya da şubelerini nerde kuracakları ve girdilerini nerde menşe edecekleri hakkında karar vermekte zorluk çekmektedir.
- BTA'lar, ihracatçılara istedikleri şekilde piyasalara giriş imkânı sağlamakla onların, daha serbest bir ticaret amacı güden hükümetlere yönelik "lobicilik" teşviklerini ortadan kaldırmaktadır.
- BTA'lar, hükümetlerin hassas politik sektörleri liberalizasyondan muaf tutmalarına izin vermekte dolayısıyla korumacı kuvvetleri desteklemekte ve küresel düzeyde liberalizasyonu sağlama çabalarına karşı direnişi kuvvetlendirmektedir.

2007'de DTÖ ve Cenevre Uluslararası ve Kalkınma Çalışmaları Enstitüsü tarafından düzenlenen bir konferans ile gündeme gelen, küreselleşme ve bölgeselleşme arasındaki ikilemi giderme amacı güden "Bölgeselleşmenin Çok Taraflılaştırılması" (Multilateralising Regionalism) yaklaşımına göre (Baldwin, Evenett ve Law, 2008, s.81):

- BTA'ların coğrafi genişlemesi,
- BTA'lara "de jure En Fazla Kayrılan Ülke" ilkesinin eklenmesi veya
- BTA'lara "üçüncü taraf En Fazla Kayrılan Ülke" hükmünün eklenmesi ile birlikte çok taraflı ticaret sistemi ile BTA'lar arasında daha dengeli ve adaletli bir ilişki kurulabilir ve istenilen uyumun sağlanabilir.

BTA'lara "De jure En Fazla Kayrılan Ülke" ilkesi zaten var olan BTA'lara belirli konularda, özellikle yatırımla ilgili düzenlemelerde eklenen bir ilkedir. Örneğin, bazı BTA'larda taraflar getirilen yatırım performansı kriterinin menşe ayrımı yapılmaksızın tüm yabancı yatırımcılara uygulanmasını kararlaştırmaktadır.

Bölgeselleşmenin çok taraflılaştırılması teorisinin menşe kurallarının doğurduğu olumsuz sonuçların giderilmesi için de kullanılabileceği ileri sürülen görüşler arasındadır (Gasiorek-Augier, 2007, s.24). Bu yaklaşımın gerçek hayatta uygulanabilmesi ve başarılı olabilmesi, BTA'ya taraf olan tüm DTÖ üyelerinin, uyumsuzlukları gidermek için birlik

içinde ve ortak amaç doğrultusunda hareket etmelerine bağlıdır. Dolayısıyla burada da bölgeselleşme ve küreselleşme ikileminde bahsettiğimiz özellikle “çıkar” odaklı sorunlar söz konusu olmaktadır.

Sonuç olarak, BTA’lar olumlu ve olumsuz etkileriyle, DTÖ sistemi ile hem uyumlu hem de uyumsuz süreciyle dünya ticareti ve liberalizasyonu açısından büyük önem taşımaktadır. Küllerinden yeniden doğan bölgeselcilik, hassas olduğu noktalara rağmen bu defa kalıcı gibi görünmekte ve seviye atlamış yeni jenerasyon BTA’lar ile birlikte hızla DTÖ’nün çok taraflı sistemi ile entegre olmaktadır. Her iki sistem arasındaki çatışmanın giderilmesi ve aralarında uyum sağlanması, dünya refahının artması ve ticaret liberalizasyonunu sağlanması açısından kilit rol oynamaktadır. Ülkeler ve uluslararası kuruluşlar bu konuda ortak çıkar ve hedef doğrultusunda birleşerek gerekenleri yapmalıdırlar. Hem BTA hem de DTÖ kapsamında elde edilecek sonuç ülkelerin anlaşmalarını nasıl oluşturacakları ve nasıl bir müzakere süreci izleyecekleri ile belli olacaktır.

SONUÇ

21. yüzyılın kapısını aralarken, dünya gittikçe daha fazla bütünleşmekte ve homojen hâle gelmektedir. Dünyanın gelişim sürecinde geniş etki alanları ile küreselleşme ve bölgeselleşme kavramları önemli bir yer tutmaktadır. Etkileri özellikle dünya ticaretinde görünürlük kazanan ve genellikle bir ikilem olarak algılanan bu iki kavram arasındaki ilişkinin gerçekte nasıl bir etkileşim içinde olduğu akılları kurcalayan soruların başında gelmektedir.

Bugün büyük bir hızla değişen ve dönüşen dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan değişimler küresel nitelik kazanarak ülkeleri, bölgeleri etkileyerek ekonomik, siyasal, kültürel, toplumsal alanlarda dönüşümler yaratmaktadır. Bu gelişim ve dönüşüm sürecinde olguyu büyük bir yere sahiptir. Çok boyutlu ve karmaşık yapısı, ayrıca etkilediği alanların çok geniş olması nedeniyle küreselleşme kavramına yönelik pek çok tanım ve yaklaşım bulunmaktadır. En yalın anlamıyla küreselleşme; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bütünleşmenin gelişmesi ve bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Çalışmada da incelendiği üzere küreselleşmeyi tek bir tanımla sınırlandırmak mümkün değildir. Kimileri küreselleşmeyi modernitenin devamı olarak görürken, kimileri ise kapitalizmin çağdaş hali olarak yorumlayarak emperyalizmin yeni yüzü olarak nitelendirmektedir. Bunun en büyük nedeni kavramın, dünyanın farklı evrelerinde, farklı koşullarda ve farklı bakış açılarından değerlendirilmiş olmasıdır.

Hemen hemen her alanda iç içe geçmiş ve birbirleriyle bağlantılı olarak yaşanan bir süreç olan küreselleşmeyi, oluşturan beş ana boyut bulunmaktadır; Kapitalist dünya ekonomisi, ulus-devlet sistemi, askeri dünya düzeni, endüstriyel gelişmeler ve kültür. Küreselleşmeye yönelik yaklaşımların ise temel olarak 3 gruba ayrıldığı görülmektedir. Bunlar; küreselleşme taraftarları yani aşırı küreselleşmeciler, küreselleşme karşıtları yani şüpheciler ve küreselleşmeye daha ılımlı yaklaşan dönüşümcülerdir. Her biri küreselleşmeyi farklı perspektiflerden tanımlamaya, sebep ve sonuçlarını açıklamaya çalışan yaklaşımlardır.

Pek çok alanda yaşanan gelişmelerin küresel ekonominin bir yansıması olduğu görüşleri ekonomik küreselleşmenin dünya üzerindeki etkisinin çok yüksek seviyede olduğuna dikkat çekmektedir. Ekonomik küreselleşmenin yapısını, temel olarak üretimde küreselleşme, finansal küreselleşme ve ticarete küreselleşme olmak üzere üç alan oluşturmakta ve bu alanlarda yaşanan gelişmeler dünyanın genel anlamda gidişatına yön vererek onu dönüşüme uğratmaktadır.

Olumlu ve olumsuz pek çok etkiyi beraberinde getiren küreselleşmeye yönelik olumsuz eleştirilerin başında onun emperyalizmin devamı ve modernleşmiş hali olduğu gelmektedir. Dünya kaynaklarının ve zenginliğinin adil olmayan dağılımı, zenginlerin daha zengin yoksulların daha yoksul olmasına neden olmakta bu durum da toplumlarda sınıf eşitsizliklerinin doğması ve aradaki uçurumun giderek büyümesiyle sonuçlanmaktadır. DTÖ, DB gibi önemli uluslararası kuruluşların küresel düzeyde adil gelir dağılımını sağlama ve toplumsal sorunların çözümü konularında yetersiz kalmışlardır. Küreselleşme karşıtı hareketler zamanla kartopu etkisi (snowball effect) yaratarak giderek büyümeye devam etmektedir. Küreselleşme yeni fırsatları ve tehlikeleri beraberinde getiren ve içinde olumlu olumsuz birçok zıtlığı barındıran bir süreçtir.

Çalışmada küreselleşmeden sonra, aslında hiç de yeni bir kavram olmayan ancak özellikle 1980'lerden sonra bir anlamda küllerinden yeniden doğarak dikkatleri üzerine çeken ve bu defa daha da sağlam adımlarla ilerleyen bölgeselleşme kavramı incelenmiştir. Hem ulus-devletin önem taşıdığı dönemde hem de “küresel köy” tezinin ve tartışmalarının ağırlık kazandığı günümüzde bölgeselleşme, küreselleşme ile birlikte gelişerek, dünyanın gelişim sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

Önceleri coğrafi yakınlığın temel alındığı bölgeselleşme hareketleri, birbirlerine coğrafi olarak yakın ülkelerin yapmış olduğu işbirliği ilişkileri, sonraları dünya genelinde özellikle ekonomik alanda yaşanan gelişmeler ile değişime uğrayarak daha kapsamlı ve daha derin işbirliklerini içeren çok boyutlu bir hâl almıştır. Ülkeler arasında artan ekonomik ve ticari ilişkiler beraberinde küresel rekabet ortamını getirmiş ve ülkelerin artan yoğun rekabete uyum sağlama çabaları ise yeni bölgeselleşme hareketlerini hızlandırmıştır. Yeni bölgeselleşmenin, küreselleşme ile çok yakın bir ilişki içerisinde olması hem ulusal hem de uluslararası ekonomik ilişkiler açısından büyük önem taşımaktadır. Bölgeselleşme eğilimlerinin sonucu doğan bölgesel birleşmeler, temel olarak dört farklı şekilde kendini göstermektedir. Bunlar; serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar ve ekonomik birliktir.

Bölgeselleşme hareketleri, özellikle küreselleşen dünyada DTÖ'nün çok taraflı sistemine yönelik bir tehdit olduğu ve ticaret saptırıcı etkisi nedeniyle dünya ekonomisini olumsuz etkilediği yönünde eleştirilmiştir. Ayrıca bölgeselleşmenin hayata geçirilmiş en önemli örneği olan AB'nin de diğer bölgesel bloklar gibi dünya ekonomisinde DTÖ'nün aksine taraflı ve ayrımcı bir politika izlenilmesine neden olduğu kanısını doğurmuştur. Ancak daha sonra daha detaylı olarak incelendiği üzere bu algının gerçekçi olmadığı görülmüştür.

Birbirleriyle sürekli etkileşim içinde bulunan, dünya ekonomisi için büyük önem taşıyan küreselleşme ve bölgeselleşme kavramlarının nasıl bir ilişki içerisinde buldukları,

DTÖ sisteminin temelini oluşturan çok taraflılık, AB örneği kapsamında bölgesel ekonomik birleşmeler ile BTA'lar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kapsamda küreselleşme-bölgeselleşme ikilemine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Dünya ekonomisinde kilit rol oynayan aktörlerden olan bölgesel ekonomik birleşmeler, bugün dünya ticaretinin neredeyse yarısından fazlası bölgesel gerçekleştirmektedir. Birlikte süregelen küreselleşme ve bölgeselleşme hareketleri ile birlikte sürekli etkileşim içinde bulunan çok taraflı sistemin ve bölgesel işbirliklerinin zamanla daha uyumlu hale geldiği görülmektedir. Öyle ki zaman zaman bölgesel işbirliklerinin, çok taraflı sistemin işleyişini kolaylaştırmak için bir araç olarak kullanıldığı görülmüştür. Kendi başlarına uluslararası arenada seslerini duyurma ve müzakere etme olasılıkları çok düşük olan ülkeler bir bölgesel işbirliğine taraf olarak, bu olasılıkları büyük ölçüde yükseltmişlerdir. Bölgesel işbirliğine taraf olmanın, küresel ölçekte ülkelerin güvenilirliğini arttırmakta olduğu ve bu ülkelere olan dış yatırımın büyük ölçüde artmasına neden olduğu görülmüştür. Bu durum özellikle gelişmekte olan bir ülkenin bir bölgesel işbirliğine taraf olması durumunda önem kazanmaktadır. Ayrıca endüstrileşmiş bir ülke ile işbirliğine giren gelişmekte olan ülkelerin kalkınma olasılığı daha yüksektir. Bu kapsamda, bölgesel ekonomik entegrasyonların, global düzeyde gerçekleştirilecek bütünleşmeyi hızlandırmakta olduğu ulaşılan sonuçlardandır.

Bölgesel ekonomik bütünleşmeler dünya ekonomisinin ve uluslararası ticaretin gelişimine büyük katkıda bulunmuşlardır. Bu bölgesel birleşmelerin başında da AB gelmektedir. AB dünya ticaretinin merkezinde yer almakta olup, bugün Birliğin 80'den fazla ülke ile ticari ilişkisi bulunmaktadır. AB, özellikle 1930'lu yıllarda sağladığı başarı ile ekonomik durgunluğun giderilmesine yardımcı olmuş ve bölgesel işbirliğini daha ileri seviyelere taşıyıp izlediği açık ticaret politikalarıyla, ticaretin hem bölge içine hem de bölge dışına doğru genişlemesine olanak sağlamıştır. AB'nin göstermiş olduğu daha derin entegrasyon çabaları, Birliği daha fazla ülke ile işbirliği yapmaya sevk etmiştir. Böylece AB pek çok ülke arasında yeni bağlar kurulmasını sağlayarak küresel düzeyde ticari bir ağ yaratmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ile kurulan ilişkiler, bu ülkelerin ekonomik büyümesine ve kalkınmasına katkıda bulunmuş ve küresel refahın arttırılmasına yardımcı olmuştur. Bölgesel işbirlikleri, çok taraflı müzakerelere katılımcı sayısını düşürerek küresel düzeyde karar almayı kolaylaştırmaktadır. Yine çok taraflı müzakerelerde, bölgesel işbirliği içerisindeki ülkelerin daha kolay bir ortak duruş sergilemesi sayesinde daha hızlı kararlar alınabilmektedir. Bu bağlamda bölgesel ekonomik bütünleşmelerin, geniş çaplı bir serbest ticari bütünleşmeye yönelik ilk adımlardan olduğu ve küresel anlamda ekonomik liberalizasyon sistemine geçişin bir aşaması olduğu sonucuna varılmıştır.

Üyeleri arasında ticari engellerin kaldırılmasını ve en fazla kayırılan ülke kapsamında fark gözetmemeyi öngören DTÖ, küresel düzeyde ticaret liberalizasyonunu sağlamak için atılan en büyük adımlardandır. Buna karşın 19. yüzyılda gerçekleşen BTA'ların ticaret liberalizasyonun yayılmasına büyük katkıda bulunduğu ve bu dönemde bölgesel liberalizasyonun, entegrasyon-bütünleşme hareketleri için daha kolay bir yol olarak görülmesi nedeniyle ülkeler piyasalarını bölgesel olarak hevesle açarken, çok taraflı olarak açmaya karşı gönülsüz bir tavır sergiledikleri görülmüştür. DTÖ'nün en avantajlı yanı, yani çok taraflı olması burada dezavantaja dönüşmektedir. Bu durum sistemin çok yavaş işlemesine, müzakerelerde görüş birliği sağlamanın giderek zorlaşmasına ve istenilen hedeflere zamanında ulaşamamasına neden olmaktadır.

BTA'lar, DTÖ'nün çok taraflı sisteminden sonra ikinci en iyi olarak nitelendirilmiştir. DTÖ'nün fark gözetmeme ilkesine karşın BTA'ların fark gözetim ilkesi ve DTÖ'nün en fazla kayırılan ülke kuralına karşın BTA'ların tercihli yaklaşımı ve ayrımcı özelliği bu nitelendirmenin temel sebeplerinden olup bir diğer önemli neden ise BTA'ların ticaret saptırıcı etkisidir. BTA'ların dünya ekonomisinde egemen olan AB ve ABD gibi büyük güçlerin, hemen hemen sınırsız olan politik ve ekonomik güçlerini, geliştirmekte olan ve gelişmiş ülkelerden elde edecekleri imtiyazlarını güvence altına almak adına kullanılmaları durumu önemli sorunlara yol açabilmektedir. Koşulların gelişmiş/güçlü ülkeler lehine manipüle edilmesi geliştirmekte olan ülkeler açısından adil ticarete engel oluşturmakta ve bu durum geliştirmekte olan ülkelerin kendi kararlarını verebilmekten yoksun bırakmaktadır. BTA'ların ticaret arttırıcı etkilerine ait somut ve kesin kanıtlara ulaşılabilirken bu durumun ticaret saptırıcı etkilerinde geçerli olmadığı görülmüştür. Kesin ve net olmayan kanıtlar, sonuçlarının elde edilmesi güç iddialar, yapılan eleştirilerin çok da gerçekçi olmadığına işaret etmektedir.

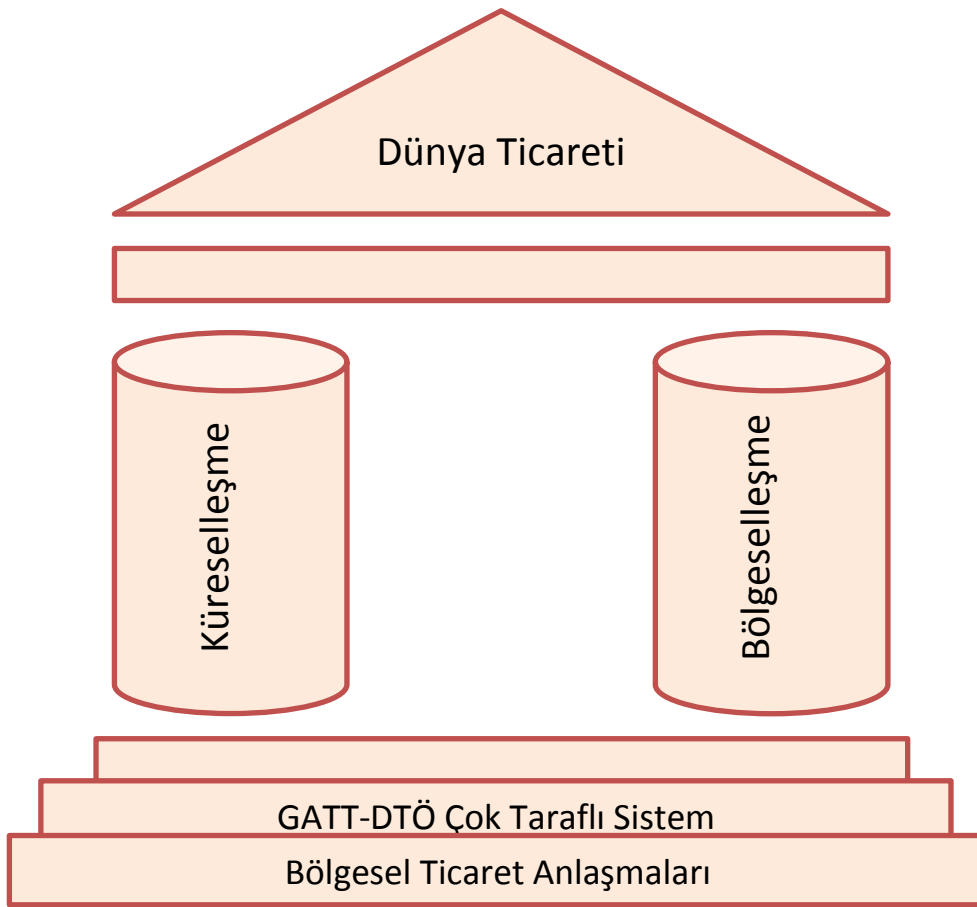
GATT/DTÖ ve BTA cephesinde son duruma bakıldığında ise, GATT döneminde (1948-1994) 120 civarında bildirilen BTA sayısının, DTÖ'nün kurulmasından sonra katlanarak arttığı ve Ocak 2015 itibariyle 604'e ulaştığı görülmüştür. Bildirilen bu anlaşmaların 398'i yürürlüktedir. Ayrıca dikkat çeken bir diğer nokta DTÖ'ye üye olan ülkelerin neredeyse tamamının birden fazla BTA'ya taraf olmasıdır. Mevcut durum, çok taraflı sistemden sonra ikinci en iyi olarak değerlendirilen BTA'ların belki de yeni bir nitelendirmeye ihtiyacı olduğunun kanıtıdır. Çok taraflı sisteme rağmen BTA'ların dünya ticaretindeki yeri, yapılan her yeni bölgesel anlaşma ile vurgulanmaktadır.

Görünen o ki, şuan için DTÖ kendi yoluna devam etmekte, Uruguay görüşmelerinde kabul edilen kuralların uygulanmasını izlemekte ve üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıkların giderilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Doha turu müzakereleri DTÖ'nün konumu ve

güvenilirliği için kilit rol oynamaktadır. Şu anki küresel ekonomi göz önünde bulundurulduğunda BTA'ların acil çözüm gerektiren bir tehlike olmadığı görülmektedir. Özellikle 1980'lerden sonra yeni nesil BTA'larla ve bölgesel entegrasyonlarla birlikte farklı boyutlar kazanan ve gelişen bölgeselleşmenin çok taraflı sistem üzerindeki etkisini zaman gösterecektir.

Bölgeselleşmenin olumlu ya da olumsuz etkilerini kısa vadede değerlendirmek yerine, uzun vadede nasıl potansiyel faydalar elde edilebileceği asıl düşünülmesi gereken konulardandır. Bölgeselleşmenin refahı arttıracak bir şekilde gelişmesini sağlamanın en iyi yolu, ülkelerin daha derin entegrasyon anlaşmaları gerçekleştirmelerini sağlamaktan geçiyor olabilir. İşgücü piyasasını başarılı bir şekilde entegre edilmesi, düzenleyici kurumların birleştirilmesi, standartları harmonize edilmesi ve kapsamlı bir şekilde ticareti kolaylaştırılması ile gerçek anlamda kaynaklardan verimli kazanç elde edilebilir.

GATT'in araçlarının kullanımı hakkında daha büyük bir disipline ihtiyaç olup XXVI. maddesinde yer alan anti-damping düzenlemelerinin korumacı politikaları dışlayacak şekilde daraltılması, "ayrımcılık" ihtimallerine yönelik düzenlemelerin kuvvetlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca DTÖ'nün, şeffaflık mekanizmasını kuvvetlendirmesi, üyeleri arasındaki bölgesel anlaşmaları gözlemleyerek BTA istismalarına dikkat çeken ve bu durum hakkında gerekli kısıtlamaların yapılmasını güvence altına alan raporlar yayınlaması sorunların giderilmesine yardımcı olabilir.

Şekil Dünya Ticareti

Küreselleşme olgusu karşısında bölgesel olanın tepki göstermesi, muhalefet etmesi ve varlığını korumak için mücadele etmesi, doğal olarak sancılı bir süreç olarak kendini göstermektedir. Küresel ölçekli gelişimin şiddeti ve hızı karşısında, küresel olanla yerel olanın gerilimli ilişkisi, ikisinin de biraz birbirine dönüşmesiyle ve birbiriyle iç içe geçmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle küreselleşme ve bölgeselleşme dünya ekonomisini temsil eden bir madeni paraya benzetilirse; paranın bir yüzünü “küreselleşme” o diğer yüzünü ise “bölgeselleşme” oluşturmaktadır. Dünya ticareti, küreselleşme ve bölgeselleşme tarafından desteklenen, çok taraflı sistem ve bölgesel ekonomik birleşmeler/BTA’lar tarafından beslenen bir yapı içerisinde bulunmaktadır. Bu bağlamda bölgeselleşme hareketleri küresel düzeyde gerçekleştirilecek ticari bir liberalizasyona geçişin bir aşamasını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbott F. M., “A New Dominant Trade Species Emerges: Is Bilateralism A Threat?”, *Journal Of International Economic Law* 10(3), 571–58(2007).
- Adda J., *Ekonominin Küreselleşmesi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.*
- Adıgüzel M., “Ekonomik Küreselleşmenin Türkiye Ekonomisine Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, No. 35, (Mart -Nisan 2013), 1-20.
- Akman M. S., Yaman S., *Dünya Ticaret Örgütü Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye*, Tepav, Ankara, 2008.
- Aktel M., “Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi*, Cilt.6, No.2, (2001), 193-202.
- Alagöz M.ve Özel M. “Küreselleşme-Bölgeselleşme Dikatomisi ve Gelecek: Karşıt Süreçlerin Çatışma Potansiyeli”, *Bir Çatışma veya Uzlaşma Kaynağı Olarak Küreselleşme Sempozyumu*, Girne Amerikan Üniversitesi, (13-15 Mayıs 2008), Girne.
- Aslan N., “Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Küreselleşme”, *Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, Der. Küçükahmetoğlu O., Tüylüoğlu Ş., Çeştepe H., 5-22, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- Aykaç M., Parlak Z., Özdemir S., “Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması ve Türkiye’de Kobi’ler”, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, No.2008-24, (2009), 1-320.
- Aynagöz Ö., “Gümrük Birliği Teorisinin Gelişimi”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 13, Sayı.44, (2002), 23-39.
- Bagwell K. Staiger R. W., “Multilateral Trade Negotiations, Bilateral Opportunism And The Rules Of Gatt/WTO”, *Department Of Economics Columbia University, New York*, 2002.
- Balay R., “Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt. 37, No. 2, (2004), 61-82.
- Baldwin R., Evenett S., Low P., “Beyond Tariffs: Multilateralizing Non-Tariff RTA Commitments”, *Multilateralizing Regionalism: Challenges for the Global Trading System*, Baldwin R., Low P., 79-141, Cambridge University Press, Cambridge, 2008.
- Baldwin R., Freund C., “Preferential Trade Agreements and Multilateral Liberalization”, *Preferential Trade Agreement Policies for Development: A Handbook*, Chauffour J.P., Maur J.C., *The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank*, Washington DC, (June 2011), 121-141.

- Baldwin R., “Big-Think Regionalism: A Critical Survey”, Nber Working Paper Vol. 14056, (2008), 1-49.
- Baldwin R., “The Causes of Regionalism”, The World Economy Blackwell Publishers, Vol. 20(7), 865-888, (November 1997) .
- Baran M., “Avrupa’da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları ve Bu Anlayışların Türkiye’ye Yansımalarına Tarihî Sosyolojik Açından Bir Bakış”, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 8/11, (Fall 2013), 55-79.
- Barfield C., “U.S. Trade Policy: The Emergence of Regional and Bilateral Alternatives To Multilateralism”, American Enterprise İnstitute, Vol. 28-30,(2006), 1-41.
- Bayar F., “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, No.32, (2008), 25-34.
- Bayraktutan Y., Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.
- Bekmez S., Karataş M., “Avrupa Birliği’nin Gelişim Süreci”, Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım, Der. Küçükahmetoğlu O., Tüylüoğlu Ş., Çeştepe H., 291-310, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- Bennett A. Leroy, International Organizations Princibles and Issues, Prentice Hall, New Jersey, 1995.
- Bhagwati J., “Regionalism and Multilateralism: An Overview”, Mit Press,1999.
- Bhagwati J., “Regionalism versus Multilateralism”, The World Economy, Vol.15, Issue 5, (September 1992), s.535-556.
- Bhagwati J., “The Threats to the World Trading System”, The World Economy, Vol.15, Issue 5, (September 1992), s.443-456.
- Börzel T. A. ,Golterman, Lukas and Lohaus, “Roads To Regionalism: Genesis, Design, and Effects Of Regional Organizations”, Mathis, Ashgate Publishing, 2012.
- Börzel T., “Comparative Regionalism, A New Research Agenda”, Vol. 28, (2011), 1-37.
- Bravo Bayar I. , “Küreselleşme ve Görünümleri Üzerine”, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), No.10, (2010), 1-23.
- Bulut N., “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Vol. 52, Issue 2, (2003), 173-197.
- Burfisher M. E., Robinson, S., Thierfelder K., “Regionalism: Old And New, Theory And Practice”, International Food Policy Research Institute, Mtid Discussion Paper No. 65 (February 2004), 1-58.

- Candaş, U., “Çok Taraflılık mı İki Taraflılık mı? Tercihli Ticaret Anlaşmalarının Uluslararası Ticaret Sistemiyle İlişisine Dair Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Hukuk ve Politika* Cilt 6, No. 22, (2010), 55-76.
- Cebeci K., “Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, No. 71, (2008), 23-39 .
- Çalışkan Ö., “Old and New Regionalism: A Comparative Analysis”, *Munich Personal RePEc Archive (MPRA)*, No. 56611 (March 2011), 1-12.
- Çeken H., Ökten Ş., Ateşoğlu L., “Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, (2008), 79-95.
- Çelik M. Y., “Boyutları Ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme”, *DPUJSS*, Cilt 2, No.32, (Nisan 2012), 57-74.
- Çeştepe H., “Dünya Ticaretinin Serbestleştirilmesi: GATT’tan Dünya Ticaret Örgütüne”, *Der. Küçükahmetoğlu O., Tüylüoğlu Ş., Çeştepe H., 203-223, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.*
- Demirtaş-Coşkun B., “Küreselleşme”, *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, *Der. Çakmak H., 51-58, Barış Kitapevi, Ankara, 2007.*
- Dilmen N. E., “Bireyselleşen Küre, Küreselleşme Üzerine Notlar”, *Nobel Yayınları*, (2007), 99-120.
- Dinan D., *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Kitap Yayınevi, İstanbul, Nisan 2005.
- Dura C., Kılıçarslan Z., “Ulus ötesi Şirketler ve Ulus Devlet : Güç Kayması Üzerine Bir Araştırma”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:2011/2, Sayı: 31, 85-111.
- Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, İstanbul, 1995.
- Erdoğan T., “Küreselleşmenin Ekonomik, Politik ve Toplumsal Yansımaları”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 8, No. 2-3, (Ağustos-Aralık 2004), 21-43.
- Erkan B., “Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, (2012), 195-218.
- Ertürk E., *Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar*, Ezgi Kitapevi, 1991.
- Esgin A., “Ulus-Devlet ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 25, No. 2, (2001), 185-192.
- Eşkinat R., *Küreselleşme ve Türkiye Ekonomisine Etkisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1998.

- Farazmand A., “Küreselleşme ve Kamu Yönetimi”, Mülkiye Dergisi, Cilt. 25, No. 229,(2001), 245-278.
- Featherstone M., Undoing Culture, Globalization, Postmodernism and Identity, Sage Publications, London, 1995.
- Fındıkçı A., “Dünya Ekonomisi Küreselleşmenin Neresinde?”, Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 3, No. 9, (Bahar 2006), 21-49
- Frankel J. A., “Globalization of the Economy”, National Bureau of Economic Research, No.7858, (August 2000), 1-41.
- Gallino L., Küreselleşme ve Eşitsizlik, Dost Kitapevi, Ankara, 2012.
- Gasiorek M., Augier, P., Lai-Tong C., “Multilateralising Regionalism: Relaxing Rules of Origin or Can those PECS be flexed?”, Conference on Multilateralising Regionalism Sponsored and organized by WTO, (September 2007), 1-27.
- Gatt Bilgilendirme Rehberi, Gelir İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2009.
- Genç M., Berber M., “Bölgeselleşme Ve Ticaret Akımları: Literatür İncelemesi”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No.22, (2011), 84-110.
- General Agreement On Tariffs And Trade, The WTO Agreements Series, Switzerland, 1998.
- General Agreement On Tariffs And Trade: Text of the General Agreement, Geneva, July 1986.
- Giddens A., The Consequences of Modernity, Polity Press, United Kingdom, 1990.
- Gökdere A., “Küreselleşmeye Genel Bir Bakış”, Ankara Avrupa Çalışmaları dergisi, Cilt 1, No.1, (2001), 71-101.
- Göngen M. A., “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, No.29, (2013) , 117-134.
- Grimwade N., International Trade : New Patterns of Trade, Production & Investment, Routledge, London and New York, 2000.
- Gürkaynak M., Yalçiner S., “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi, Cilt 6, No. 23, (Güz 2009), 73-92.
- Harvey R., Global Disorder: America and the Threat of World Conflict, Carroll and Graf Publishers an imprint of Avalon Publishing Group, Inc. , New York, 2003.
- Held D., McGrew A., Goldblatt D. and Perraton J., Global Transformation, Politics, Economics and Cultures, Polity Press, Cambridge, 1999.
- Hirst P., Thompson G., Küreselleşme Sorgulanıyor, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 2003.

- Hveem H., "Explaining The Regional Phenomenon in Era of Globalization, Political Economy and The Changing Global Order, Oxford University Press of Canada, 2006, 294-305.
- Karaca N., "Gatt'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne", Maliye Dergisi, Sayı.44, (Eylül-Aralık 2003), 84-99.
- Karluk R., Avrupa Birliği, Beta Basım A.Ş, İstanbul, 2014.
- Karluk R., Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2003.
- Karluk R., Uluslararası Ekonomi, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1998.
- Kartal Z., "Kavramsal ve Tarihsel Yönleri ile Küreselleşme," Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, No.8(2), (2007), 251-264.
- Kawai M., Wignaraja, G., "Regionalism as an Engine of Multilateralism: A Case for a Single East Asian FTA", Working Paper Series On Regional Economic Integration, No. 14, (February 2008), 1-40.
- Kaya M., "Küreselleşme Yaklaşımları", Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, No.13, (2009), 1-16.
- Keskin H. M., Doğru Sanılan Yanlışlarla Avrupa Birliği, Ofset Fotomat, Ankara, 2010.
- Keyman, E.F. "Kapitalizm-Oryantalizm Ekseninde Küreselleşmeyi Anlamak: 11 Eylül, Modernite, Kalkınma ve Öteki Sorunsalı", Doğu Batı, Cilt: 5, Sayı: 18, (Şubat-Nisan 2002), 27-53.
- Köse Ö., "Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü", Sayıştay Dergisi, No: 49, (2003), 3-46.
- Kutlu E., "Avrupa Birliği", Çağdaş Dünya Tarihi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, No. 1078, (1999), 178-202.
- Ludema R. D., Mayda A. M., "Do Countries Free Ride on MFN?", Georgetown University, (March 2008), s.1-36.
- Maneschi A., Comparative Advantage in International Trade: A Historical Perspective, Edward Elgard Publishing, UK, 1998.
- Masfield E. D., Milner, H. V., "The New Wave of Regionalism", The IO Foundation and The Massachusetts Institute of Technology, Vol. 53/3, (Summer 1999), 589-627.
- Movius L., "Cultural Globalisation and Challenges to Traditional Communication Theories", PLATFORM Journal of Media and Communication, Vol. 2, Issue 1, (January 2010), 1-46.
- Multilateralism and Regionalism: The New Interface, United Nations, New York and Geneva, 2005.

- Nart E., “Gümrük Birliği’nin Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi”, *Journal of Yasar University*, No. 17(5), (2010), 2874-2885
- Nebioğlu H., *Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, 1997.
- Özdemir S., *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İto Yayınları, İstanbul, 2007.
- Özel M., “Avrupa Birliği’nde Bölge, Bölgeselleşme, Bölge Yönetimleri Kavramları Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, No. 58-1, (2003), 97-117.
- Özer Y., “Dünya Ekonomisinde Gelişmeler: Bölgeselleşme”, *Ekonomik Entegrasyon: Küresel ve Bölgesel Yaklaşım*, Der. Küçükahmetoğlu O., Tüylüoğlu Ş., Çeştepe H., 23-41, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- Özerkmen N., “Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, No. 44,1, (2004), 135-148.
- Özkul M., *Küreselleşme, Neo-Liberalist Uygulamalar, Yoksulluk ve Toplumsal Sorumluluk*, "Modern Developmental Trends and Turkic World", *Journal of Azerbaijani Studies*, (Mayıs 2009), 149-162.
- Robertson R., “Glocalization:Time-Space and Homogeneity-Heterogeneti”, *Global Modernities*, Edited by Featherstone M., Lash S., Robertson R., 25-44,SAGE Publications, London, 1995.
- Ravenhill J., “Global Political Economy”, Oxford University Press, New York, 2005.
- Sampson G., Woolcock S., *Regionalism, Multilateralism, and Economic Integration: The Recent Experience*, United Nations University Press, (August) 2003.
- Sandıklı A., *Atatürk’ün Dış Politika Stratejisi ve Avrupa Birliği*, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2008.
- Sandıklı A., Güllü İ., “Küreselleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde Güney Asya ve Pasifik Bölgesi”, *TASAM- Stratejik Öngörü Dergisi*, (Ağustos 2011), 87-95.
- Savran S., *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Schiff M.W. and Winters L.A., “Regional Integration and Development”, World Bank Publications, 2003.
- Schott J. J., “The Future of The Multilateral Trading System In A Multi-Polar World”, *Discussion Paper/Deutsches Institut für Entwicklungspolitik*, (August 2008), 1-17.
- Spich R., “Globalization Folklore: Problems of Myth and Ideology in the Discourse on Globalization”, *Journal of Organizational Change Management*, Vol. 8, No. 4, (1995), 6-29.

- Steger M.B., "Globalization: A Very Short Introduction", Oxford University Press, New York, 2003.
- Stiglitz, J. E., Küreselleşme : Büyük Hayal Kırıklığı, W. W. Norton & Company, New York, 2003.
- Şanlı F. B., "Küreselleşme ve Ekonomik Entegrasyonlar", Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, (2004), 160- 166.
- Şen B., "Küreselleşme: Anlamlar ve Söylemler", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2008, No:18, 147-162.
- Şenses F., "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?", ERC Working Paper in Economic, No. 04/09, (Ağustos 2004), 1-27.
- Talas M., Kaya Y., "Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları", Tübar-XXII, (Güz 2007), 149-162.
- Telò M., "Introduction: Globalization, New Regionalism and the Role of The European Union, European Union and New Regionalism: Regional Actors and Global Governance in a Post Hegemonic-Era", Telò M., 1-18, Ashgate Publishing Limited, Hampshire/England, 2007.
- Tözüm, H. "Küreselleşme Gerçek mi, Seçenek mi?", Doğu Batı, cilt: 5, sayı: 18, (Şubat-Nisan 2002), 143-167.
- Ulagay O., "Küreselleşme Nereye?", Rekabet Kurulu Perşembe Konferansları Yayınları, (2000), 85-108.
- Understanding WTO, World Trade Organization, Switzerland, 2011.
- Ülger İ. K., Avrupa Birliği El Kitabı (Kavramlar-Kurumlar-Kişiler), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Üzümcü A., Dikkaya M., "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA): Yeni Bölgeselleşme için Yeni Bir Umut", Stratejik Öngörü, No:10, (2007), 40-52.
- Vayrynen R., "Regionalism: Old and New", International Studies Review, Vol. 5, (2003), 25–51.
- Winham G. R., "The Evolution Of The Global Trade Regime", Global Political Economy, Ravenhill J., 88-116, Oxford University Press, New York, 2005.
- World Trade Developments, World Trade Organization, Switzerland, 2013.
(https://www.wto.org/ENGLISH/res_e/statis_e/its2013_e/its13_highlights1_e.pdf 1 Haziran 2015)
- International Trade Statistics, World Trade Organization, Switzerland, 2014.
(https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2014_e/its2014_e.pdf 1 Haziran 2015)
- Yardımcı P., "Küreselleşme ve Bölgeselleşme Ekseninde Uluslararası Ekonomik Entegrasyonlar Teori ve Uygulama", Detay Yayıncılık, Ankara, 2012.

İnternet Kaynakları

<http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/> 29 Mayıs 2015 tarihinde erişildi.

<http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/> 30 Mayıs 2015 tarihinde erişildi.

http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/june/tradoc_149622.jpg 1 Haziran 2015 tarihinde erişildi.

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/EXTIBRD/0,,menuPK:3046081~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:3046012,00.html> 16 Aralık 2014 tarihinde erişildi.

http://www.mfa.gov.tr/serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri-ve-turkiye_nin-dis-ticaretinin-gelistirilmesindeki-onemi.tr.mfa 10 Kasım 2014 tarihinde erişildi.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa> 2 Eylül 2014 tarihinde erişildi.

http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/04-wto_e.htm#articleII 16 Aralık 2014 tarihinde erişildi.

http://www.wto.org/english/news_e/spra_e/spra33_e.htm 18 Aralık 2014 tarihinde erişildi.

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm 17 Aralık 2014 tarihinde erişildi.

http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/who_we_are_e.htm 16 Aralık 2014 tarihinde erişildi.

http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm 25 Ocak 2015 tarihinde erişildi.

http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_participation_map_e.htm 17 Aralık 2014 tarihinde erişildi.

http://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/rta_pta_e.htm 17 Aralık 2014 tarihinde erişildi.

https://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/european_communities_e.htm 29 Mayıs 2015 tarihinde erişildi.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Seda SAĞLAM

Doğum Tarihi ve Yeri : 07.11.1985 - Ankara

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Adem Tolunay Anadolu Lisesi, Antalya, 2004.

Lisans Diploması : Dokuz Eylül İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü, İzmir, 2010.

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası
İlişkiler Ana Bilim Dalı, Antalya, 2015.

Tez Konusu : Dünya Ticaretinde Küreselleşme-Bölgeselleşme İkilemi

Yabancı Dil / Diller : İngilizce, Almanca, Fransızca

Bilimsel Faaliyetler

Noetik Bilim Araştırmaları

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Yapı Kredi Bankası
MBM Bilgisayar
Helion Research

E-Posta : sedasaglam@hotmail.com